

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

DIPLOMSKI RAD

PIRATSTVO I GUSARSTVO NA PROSTORU
DALMATINSKIH KOMUNA U RAZVIJENOM I KASNOM
SREDNJEM VIJEKU

Zagreb, rujan 2018.

Student: Domagoj Pintač

Mentor: dr. sc. Borislav Grgin

Sadržaj

1. Uvod.....	4
1.1. Moderna percepcija piratstva i moderno piratstvo.....	4
1.2. Izvori i literatura.....	8
1.2.1. Izvori.....	8
1.2.2. Literatura.....	9
1.3. Predmet istraživanja.....	10
1.3.1. Preliminarne definicije i vremensko-geografski obujam rada.....	11
1.3.2. Metode rada i istraživačka pitanja.....	11
2. Piratstvo.....	14
2.1. Pomorske pljačke u diplomatskim izvorima 13. stoljeća.....	15
2.2. Pomorske pljačke u diplomatskim izvorima 14. stoljeća.....	20
2.2.1. Mletačke zapovijedi kapetanima gradova i brodova u 14. stoljeću.....	23
2.3. Piratstvo i gusarstvo u narativnim izvorima 13. i 14. stoljeća.....	26
2.3.1. Piratstvo u narativu <i>Historia Salonitana</i>	26
2.3.2. Piratstvo u narativu <i>Obsidio Iadrenses/Opsada Zadra</i>	30
2.4. Zaključna razmatranja uz poglavlje.....	35
3. Gusarstvo – uvodne napomene.....	36
3.1. Pravna vlast nad morima – opći razvoj.....	38
3.2. Mletački Jadran – Culphus Venetorum.....	40
3.3. Mletački sustav gusarstva.....	43
3.3.1. Stalne gusarske službe.....	44
3.3.2. Reaktivno gusarstvo – gradovi Dalmacije u službi mletačke mornarice.....	47
3.4. Gusarstvo Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.....	51
3.4.1. Sustav admiralske jurisdikcije.....	51
3.4.2. Admirali Ugarsko – Hrvatskog Kraljevstva.....	53
4. Restitucije pokradenog plijena.....	57
4.1. Hipotetski proces restitucije.....	59
4.2. Mirovni ugovori.....	60
4.3. Izdavačke instance Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.....	64
4.3.1. Isprave gradskih knezova dalmatinske obale.....	65

4.3.2. Banske restitucije.....	67
4.3.3. Kraljevske restitucije.....	71
4.4. Mletačke restitucije.....	74
4.4.1. Notarske restitucije.....	74
4.4.2. Restitucije kapetana zaljeva.....	75
4.5. Restitucije crkvenih struktura.....	76
4.6. Zaključne napomene uz poglavlje.....	77
5. Zaključak.....	79
6. Summary	82
7. Bibliografija.....	83

1. UVOD

1.1. MODERNA PERCEPCIJA I MODERNO PIRATSTVO

Pirati i gusari tako su dugo dio popularne kulture da često zaboravljamo kako su bili, i još uvijek jesu, stvarna pojava. Najčešća je današnja predodžba piratstva romantičarski prikaz društvenih odmetnika s povezom preko jednog oka i s papigom na ramenu kako plove Karibima. Crna zastava s lubanjom i prekriženim cjevanicama *Jolly Roger* omogućuje im da žive životom obilježenim razvratom, hedonizmom i slobodom, životom boljim i slobodnijim od onoga koji pruža društvo *staroga režima*. Ovakva predodžba piratstva kao fenomena usko povezanog s razdobljem novoga vijeka i koloniziranja *Novoga svijeta* temelji se na površnom poznavanju prošlosti i brojnim filmskim i književnim radovima. David Cordingly, autor djela *Under the Black Flag: the romance and reality of life among the pirates*, koje se bavi revizijom popularnih zabluda, velikim krivcem za popularnu percepciju pirata smatra Roberta Louisa Stevensona i njegov *Otok s blagom*. „Efekt *Otoka s blagom* na percepciju pirata ne može biti prenatlažen. Stevenson je pirate zauvijek spojio s kartama, crnim jedrenjacima, tropskim otocima i mornarima s jednom nogom i s papigom na ramenu.“¹ O snazi utjecaja *Otoka s blagom* najbolje svjedoči informacija da je prema tom romanu ekranizirano preko 50 filmova i serija.² Istu predodžbu piratstva nastavljaju i filmovi novijeg datuma kao što su *Pirati s Kariba* ili *Crna jedra*. Međutim, asocijacije na slobodnjački život pirata nisu potpuno utemeljene na fikciji. Popularna predodžba pirata začuđujuće je bliska realnosti.

Skupa odjeća, odsječeni udovi, drvene noge, naoružanost do zuba i papige zaista su bili dio piratske svakodnevice na Karibima. Pirati, kao i ostali mornari, živjeli su u stalnoj opasnosti od ozljeda tijekom oluja ili napada na brodove. Godine 1684. ispred zapadnoafričkih obala sukobili su se piratski i nizozemski trgovački brod. Nakon što su oba broda ispucala plotun, na piratskom je brodu ubijeno dvoje, a ranjeno petero ljudi od kojih je dvoje izgubilo jednu nogu. Piratski kapetan Skyrim u sukobu s engleskim brodom *HMS Swallow* također je izgubio nogu, a u istom sukobu njegov vođa palube Israel Hyde izgubio je ruku.³ Tretmani amputacija ranjenih udova bili su grubi. Najčešće ih je izvodio brodski liječnik, a ako ga nije bilo, jedan od brodskih obrtnika. Ranjenu nogu Williama Phillipsa uspješno je amputirao brodski tesar najvećom pilom koju je imao na raspolaganju, a ranu je kauterizirao usijanom sjekirom.⁴ Stvaranje popularne slike pirata s papigom također pripisujemo Stevensonu, no ni ona nije

---

¹David Cordingly, „Under the Black Flag: The Romance and Reality of Life Among the Pirates“ (Harcourt Brace, 1997), 7.

²<http://www.robert-louis-stevenson.org/richard-dury-archive/films-rls-treasure-island.html> (9.6. 2018)

³Cordingly 1997, 13.

⁴Ibid, 13.

neutemeljena. Mornari tog vremena čestu su kao suvenire sa svojih putovanja uzimali ptice ili druge egzotične životinje. Papige su bile naročito popularne zbog svojih boja, sposobnosti govora i zbog toga što ne iziskuju mnogo brige pa ih se lako moglo prenositi na brodu. Također, u Europi onoga vremena ove su životinje postizale prilično visoku cijenu. Odjeća pirata još je jedan od elemenata u popularnoj kulturi prikazan slično kao u izvorima. Pirati su nosili čvrst i praktičan tradicionalan mornarski kostim koji se sastojao od kratke plave jakne, karirane košulje te dugih i širokih platnenih hlača. Neki od njih nosili su egzotičnu odjeću od svile ili baršuna koji su ukrali na brodovima. Cordingly nam prenosi nekoliko detaljnih opisa pirata iz 17. i 18. stoljeća koji potvrđuju ovakav način odijevanja. Godine 1722. piratski kapetan Bartholomew Roberts nosio je prsluk i hlače od bogatog grimiznog damasta s crvenim perom zataknutim za šešir, zlatni lanac oko vrata na kojem je visio dijamantni križ. Dvojica pirata koji su bili su osuđeni na smrt 1615. godine odjevena su na sličan način. Imali su hlače od grimiznog tafta, baršunasti prsluk sa zlatnom dugmadi te baršunaste košulje sa zlatnim vezom. Opis naoružanih pirata potvrđen je u različitim izvorima. Praksa nošenja nekoliko pištolja imala je praktičnu i psihološku ulogu. Osim što je to plašilo neprijatelja, bilo je mjera opreza. Pištolji su na moru bili nepouzdati pa ako bi jedan zakazao zbog namočenog naboja, drugim si je pirat mogao spasiti život. Već spomenuti Bartholomew Roberts opisan je s dva para pištolja povezanih svilenom trakom obješenih preko ramena. Ovaj opis potvrđuje i arheološki nalaz s olupine broda Hydah.⁵

Današnja popularna percepcija pirata u velikoj se mjeri podudara s povijesnim zapisima. Naravno, odnosi se na točno određeno razdoblje povijesti 17. i 18. stoljeća, zlatnog doba jedrenjaka. Perpetuirana je, romantizirana i razvijana mnogobrojnim pričama, legendama, knjigama i filmovima do razine u kojoj je zaboravljeno kako su pirati zapravo bili samovoljni razbojnici koji su živjeli kratkim i surovim životima, a ne romantični pustolovi koji su živjeli na sunčanim obalama daleko od civilizacije.

I dok popularna percepcija pirata već ima osobnu povijest i bibliografiju, piratstvo u klasičnom obliku preživljava do danas. Iako je 60% svih obalnih država u novijoj povijesti doživjelo neku vrstu piratskih napada, piratstvo je najraširenije u jugoistočnoj Aziji i ispred obala Afrike.⁶ Literatura koja se bavi modernim piratstvom objašnjava ga kao posljedicu interakcije loših ekonomskih prilika i mogućnosti te *neuspješne ili propale države* u

---

⁵Ibid, 17 – 22.

⁶Ursula Daxecker i Brandon Prins, „Insurgents of the Sea: Institutional and Economic Opportunities for Maritime Piracy“, *Journal of Conflict Resolution* (2012): 941; Adam J. Young i Mark J. Valencia, „Conflation of Piracy and Terrorism in Southeast Asia“, *Contemporary Southeast Asia* 25, br. 2 (2003): 271.

weberijanskom smislu. Ukratko, *slabe države* karakterizira korupcija, kriminal i socijalni problemi, dok *neuspješne* karakterizira manjak bilo kakve državne vlasti ili uprave.⁷ Svi se slažu kako piratstvo cvate kod *slabih ili neuspješnih država*. Slabost ovih država i njihovih institucija dozvoljava im čvrstu bazu za organiziranje ovakvih operacija, mjesto za skrivanje, skladištenje plijena, izlaz na tržište i mjesto za razmjenu taoca. Piratstvo se implementira na moru, no započinje i završava na kopnu.⁸ Slabe državne institucije smanjuju sposobnost borbe protiv piratstva. Loša kontrola mora piratstvu pogoduje, utječe na njegovu pojavu posrednim kanalima. Isti uzrok dovodi do neregulirane eksploatacije teritorijalnih voda uništavajući egzistencijalni temelj ribolovnih zajednica, zbog čega se one okreću piratstvu.⁹ Pitanje permisivnosti političkog i legalnog sustava problematizira se u brojnoj literaturi. Svi se autori slažu u tome kako slabljenje državnih institucija potiče piratstvo, no u njihovim stavovima postoje određena razilaženja. Hastings, de Groot, Rablen, Shortland i drugi smatraju da slabe institucije pogoduju piratstvu, ali njihovo kompletno urušavanje negativno se odražava i na piratstvo. Uskraćuje im pristup tržištima i onemogućuje transport plijena. Ursula Daxecker i Brandon Prins smatraju da i države sa slabom vlašću jednako kao one neuspješne pozitivno koreliraju s piratstvom.¹⁰ Loše ekonomske prilike univerzalno su prepoznate kao objašnjenje pojedinčeve volje za bavljenje piratstvom. Nepostojanje legalnih pravaca zarade ili pak nedovoljno plaćeni poslovi najčešći su motiv.¹¹ Pri Internacionalnoj komori trgovine (International Chamber of Commerce ili ICC) osnovana je specijalizirana divizija nazvana Međunarodni pomorski ured (International Maritime Bureau ili IMB) kao fokalna točka u borbi protiv piratstva i pomorskih zločina. Prema njihovom izvješću iz 2017. godine piratstvo definiraju sljedeći postupci: bilo kakvi ilegalni činovi nasilja, zadržavanja ili pljenidbe počinjene za privatnu korist od strane posade ili putnika privatnog broda, počinjenog na moru

---

⁷Martin Murphy, *Small Boats, Weak State, Dirty Money: The Challenge of Piracy* (New York: Columbia University Press, 2009.), 214.

⁸Ursula Daxecker i Brandon Prins, „Insurgents of the Sea: Institutional and Economic Opportunities for Maritime Piracy“, *Journal of Conflict Resolution* (2012): 943.

⁹Peter Lher i Hendrick Lehmann, „Somalia – Pirates' new Paradise“, u *Violence and Sea: Piracy in the Age of Global Terrorism*, ur. P. Lher (New York: Routledge, 2007), 12. – 13; J. Peter Pham, „Putting Somali piracy in context“, u *Somalia: State collapse, terrorism and Piracy* ur. Brian Hesse (London: Routledge, 2011), 79 – 82.

¹⁰Olaf de Groot, Matthew D. Rablen i Anja Shortland, „Gov – aargh – nance: Even Criminals Need Law and Order“, Working paper 11 – 01. (Middlesex, UK: Brunel University, Centre for Economic Development and Institutions); Justin Hastings, „Geographies of state Failure and Sophistication in Maritime Piracy Hijackings“, *Political Geography* 28, br. 4(2009): 213 – 223; Ursula Daxecker i Brandon Prins, „Insurgents of the Sea: Institutional and Economic Opportunities for Maritime Piracy“, *Journal of Conflict Resolution* (2012).

¹¹Ghram Gerard Ong – Webb, „Piracy in Maritime Asia: Current Trends“, u *Violence at Sea: Piracy in the Age of Global Terrorism*, ur. P. Lehr (New York: Routledge, 2007.), 46 - 48; Martin Murphy, *Small Boats, Weak State, Dirty Money: The Challenge of Piracy* (New York: Columbia University Press, 2009.), 24 - 45; Ryan Jablonski i Oliver Steven, „The Political Economy of Plunder: Economic Opportunity and Modern Piracy“, *International Studies Quarterly* 33 br. 2 (1989.): 686 – 688.

protiv drugog broda, osoba ili imovine.¹² U 2017. godini zabilježeno je 180 ovakvih incidenata, najviše u vodama Gvinejskog zaljeva i Indonezije, ukupno 76 napada.¹³ Internetska stranica IMB-a, između ostaloga, pruža redovite informacije o piratskim aktivnostima u svijetu uključujući kartu s položajima prijavljenih događaja kao i popis nedavnih piratskih napada. Posljednji zabilježeni piratski napad koji prenosi IMB dogodio se 3. lipnja 2018. u Lagosu u Nigeriji. Dvojica oružanih napadača pokušala su oteti brod za rasuti teret, no osiguranje ih je spriječilo.¹⁴

Digitalno piratstvo još je jedan oblik ovoga fenomena prisutan u današnjem svijetu. Pokriva široko područje informacija, od glazbe i filmova do programske opreme i knjiga. Svake godine ove industrije oštećene su za milijarde dolara. 35% nosača zvuka u svijetu ilegalne su kopije koje industriju stoje 4,6 milijardi dolara. Filmska industrija još je jače pogođena, procjenjuje se da godišnje od piratstva gubi i do 6 milijardi dolara.¹⁵ Dvije su glavne vrste digitalnog piratstva. Prvi je tip *komercijalno piratstvo* u kojem treća strana izrađuje ilegalne kopije digitalnih proizvoda i prodaje ih korisnicima. Drugi je tip *osobno piratstvo* u kojem korisnik sam pravi kopije za sebe koristeći se tehnologijama koje su mu dostupne.¹⁶ Literatura o digitalnom piratstvu najčešće se bavi učincima koje ono ima na izdavača, odnosno njegov profit. Tradicionalno se vjeruje kako digitalno piratstvo smanjuje izdavačev profit. Kao uzroci piratstva izdvajaju se visoke cijene proizvoda i niska zarada potrošača, kulturna tendencija za dijeljenjem i prilično jednostavan pristup mehanizmima dijeljenja.¹⁷

Piratstvo, naoko zaboravljeni fenomen, itekako je postojan u današnjem svijetu. Prisutan je u idejnoj sferi kao vječni uzor za filmska platna i pisana djela, festivale.¹⁸ Inspirirao je čak i *Međunarodni dan govorenja poput pirata* koji se obilježava svakog 19. rujna od 2002. godine.¹⁹ Klasično pomorsko piratstvo također je dio današnjice. Samo prošle godine zabilježeno je gotovo 200 napada na brodove širom svijeta. Osim spektakularne akcije oslobađanja kapetana Phillipsa iz 2013. godine pomorsko se piratstvo u medijima gotovo i ne spominje. Time se stječe dojam kako ono danas ne postoji ili je problem koji je ograničen na područje zapadne Afrike. Istina je puno drukčija. Digitalno piratstvo veliki je problem

---

¹²Izvješće ICC-a za 2017. godinu, str. 3. (dostupno na <https://www.icc-ccs.org/>)

¹³Ibid, 30.

¹⁴<https://www.icc-ccs.org/>

¹⁵Tunay I. Tunca i Qiong Wu, "Fighting Fire with Fire: Commercial Piracy and the Role of File Sharing on Copyright Protection Policy for Digital Goods", *Information System Research* 24, br. 2 (2013.): 436.

¹⁶Ibid, 439.

¹⁷Ibid, 443.

¹⁸<https://hampton.gov/2008/Blackbeard-Pirate-Festival> (13. lipnja 2018.)

¹⁹<http://talklikeapirate.com/wordpress/> (13. lipnja 2018.)

današnjice. Štete se mjere u milijardama dolara, a na horizontu se ne pokazuju naznake njegova prestanka, a čak ni usporavanja. Upravo zbog aktualnosti i relevantnosti problema piratstva u današnjem svijetu te zbog relativne neistraženosti ovog fenomena u srednjovjekovlju odlučio sam se u svojem diplomskom radu baviti piratstvom.

1.2. IZVORI I LITERATURA

1.2.1. IZVORI

Diplomatičke dokumente korištene u ovom radu nalazimo u izdanim edicijama arhivskoga gradiva kao što su Ljubićeve *Listine o odnašajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*. U radu se koristi prvih 6 svezaka koji se odnose na razdoblje od 10. do polovice 15. stoljeća. Sam Šime Ljubić u svojem prologu navodi kako se edicija sastoji od različitih fondova koji su dislocirani zahvaljujući političkim prevratima nakon ukidanja neovisnosti Mletačke Republike 1797. godine. Kasnije u tekstu Ljubić navodi egdotička načela kojih se pridržavao tijekom transliteracije: „...nije u štampanju listina ništa promienjeno, osim što su velike pismena, gdje jih netreba, izmienjena malimi, i stavke pravopisinimi znakovi razstavljene. Inače su sve osebine izvornika, pače i njihove u pisanju nedosljednosti, vjerno pridržane. Listine su ciele prepisane i naštampane; samo su njeke od manje ciene pokraćene, ali ona pokraćanja u ovom izdavanju cursivom od matičnih rieči točno razlikovana.“²⁰ Budući da su isprave tiskane sa svim svojim nedosljednostima, a tekst tek minimalno modificiran, oslanjati ćemo se na *Listine* kao na izvornike. Ljubićeve *Listine* dopunjene su i „temeljnomo edicijom kako HAZU, tako i hrvatske historiografije“²¹ zbirkom *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* Tadije Smičiklase i skupine autora. Isprave kojima sam se koristio nalazim u svesku dva, pa sve do šestog sveska.²² Nadalje, u radu se koristi i zbirka izvora Györgya Fejéra, *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*.²³ Uz navedene zbirke izvora u radu se koristi i nekoliko narativa. Prvi od njih nezaobilazna je kronika Tome Arhiđakona *Historia Salonitana*.²⁴ Od početka hrvatske znanstvene historiografije *Historia Salonitana* poznata je i često korištena građa, pokrivena brojnim historiografskim radovima koji pristupaju ovom djelu iz različitih perspektiva.²⁵ *Obsidio Iadrensis* nezaobilazan je izvor

---

²⁰Dalje: Listine, uz broj sveska i stranice na kojoj se nalazi isprava.

²¹Mirjana Matijević Sokol, „Izdavanje povijesnih izvora;“ Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 17, (1999): 181.

²²Dalje: CD, uz broj sveska i stranice na kojoj se isprava nalazi.

²³Dalje: CDH, uz broj sveska i stranice na kojoj se nalazi isprava

²⁴Dalje: HS, uz broj stranice.

²⁵Za detaljni pregled historiografije o Tomi Arhiđakonu i djelu *Historija Salonitana* vidi: Mirjana Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo* (Jastrebarsko: Naklada Slap, 2002); Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana*,

za promatranje gusarstva i piratstva jer opisuje ratno stanje opsade Zadra 1345. godine. Budući da je autor teksta sam sudjelovao u događajima o kojima izvješćuje, prikaz je izuzetno vrijedan za povjesničare. Autor navodi mnogo podataka koji nisu sačuvani u drugim vrelima, a odnose se na opis ratne opreme, zadarsku topografiju, pregovore i druge elemente. Autor je uglavnom, unatoč utjecaju koji je na njega imao ovaj događaj, uspio zadržati objektivnost, kritizirajući postupke svih sudionika, i svojih sugrađana Zadrana, i Mlečana, kralja i njegovih podanika. Tako je do danas sačuvan prvorazredan izvor koji detaljno opisuje mehanizme opsade srednjovjekovnoga grada.²⁶ I ovom se djelu, kao i *Historiji Salonitani*, u hrvatskoj historiografiji pristupalo s različitih gledišta. Bibliografiju s fokusom na ovom narativu napisala je Sandra Begonja u radu „Srednjovjekovno djelo *Obsidio Iadrenses / Opsada Zadra* kao povijesni izvor za prikaz vojnopomorske moći Venecije u 14. stoljeću.“²⁷

1.2.2. LITERATURA

Skromni obujam korištene literature rezultat je prvenstveno nerazvijenosti teme u hrvatskoj, ali i stranoj historiografiji. U hrvatskoj historiografiji ne postoje radovi koji se piratstvom i gusarstvom bave kao primarnom temom. Iznimka je rad Vjekoslava Maštrovića *Posljednji gusari na Jadranskom moru* u kojem je autor usmjeren na piratstvo i gusarstvo na Jadranu i Sredozemlju tijekom 18. i 19. stoljeća.²⁸ Srednjovjekovno piratstvo kao marginalna tema pojavljuje se i u radovima Nade Klaić i Grga Novaka te je usko povezana s djelovanjem Omišana i Kačića.²⁹ Nadu Klaić više su zaokupljala društvena, politička i kulturna zbivanja na području Omiške kneževine. Pomorsko djelovanje koje ona naziva gusarstvom smatra razlogom specifične organizacije vlasti – *skupnovladom*, no ne nudi nikakve definicije i objašnjenja ovog fenomena. Grga Novak u svom pregledu sukoba i borbi na Jadranu od antike do prodaje Dalmacije Veneciji 1409. godine omiškom djelovanju na Jadranu posvećuje cijelo poglavlje. Opisuje njihovo djelovanje, pljačke tijekom 13. stoljeća, smatra da su tada bili gospodari srednjeg Jadrana, a potom sukobe s gradovima istočne obale Jadrana – Dubrovnikom i Splitom te s regionalnim silama Venecijom i Napuljem. Nenad Ivić problematizira piratstvo

---

predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski napisala Olga Perić, povijesni komentar dala Mirjana Matijević Sokol, studija *Toma Arhiđakon i njegovo djelo* napisao Radoslav Katičić (Split: Književni krug, 2003); *Toma Arhiđakon i njegovo doba*, ur. Mirjana Matijević Sokol i Olga Perić (Split: Književni krug, 2004).

²⁶Dalje: *Obsidio* uz broj knjige, glave i stranice; *Obsidio*, 14, 15.

²⁷Vidi: Sandra Begonja, „Srednjovjekovno djelo *Obsidio Iadrenses/Opsada Zadra* kao povijesni za prikaz vojnopomorske moći Venecije u 14. Stoljeću,” *Povijesni prilozi* 47 (2014): 82. – 83.

²⁸Vjekoslav Maštrović, *Posljednji pirati na Jadranskom moru* (Zagreb: Matica Hrvatska, 1983).

²⁹Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1976.); Grga Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća I* (Split: Marjan tisak, 2004).

s književnog aspekta. Razlaže na koji ga način Toma Arhiđakon koristi u svom tekstu.³⁰ Unatoč ovim radovima tema piratstva u srednjem vijeku i dalje ostaje prilično neistraženo područje. Piratstvo istočne obale Jadrana zastupljeno je i u djelima F. C. Lanea.³¹ Osiguravanje Jadrana kao plovnog puta prema Levantu i Romaniji glavna je zadaća mletačkog brodovlja, a borbe protiv pomorskih pljačkaša bile su ujedno i iskaz vlasti nad ovim dijelom Jadrana.

U stranoj historiografiji tema piratstva zastupljenija je. Napisani su klasični pregledi o povijesti piratstva, studije slučaja i drugi radovi koji problematiziraju specifične probleme ovoga fenomena.³²

Što se tiče strukture i pravne podloge gusarstva zanimljiva je već spomenuta sinteza Grge Novaka, ali i radovi Natka Katičića³³ i Ivana Beuca³⁴ kao i radovi koji posredno i neposredno problematiziraju gusarstvo.³⁵

1.3. PREDMET ISTRAŽIVANJA

1.3.1. PRELIMINARNE DEFINICIJE I VREMENSKO-GEOGRAFSKI OKVIRI RADA

Prije navođenja istraživačkih pitanja i metoda nužno je definirati piratstvo i gusarstvo. Gusari djeluju na temelju licenciranja, ovlaštenja. Licenca sadrži dozvolu neke vlasti da se može izvršiti zaustavljanje i zarobljavanje broda zbog pregleda, odnosno, dozvolu da se izvrši premetačina primorskog naselja te izvrši uzimanje plijena. Ovakva ovlaštenja pirati nemaju. Oni slobodno i potpuno neodgovorno djeluju kao grabežljivi zločinci, morski razbojnici kojima

---

³⁰Nenad Ivić, *Domišljanje prošlosti* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1992).

³¹Frederic C. Lane, "Merchant galleys, 1300 – 1334: Private and Commercial Operations", *Speculum* 38, br. 2 (1963): 179 – 205; Frederic C. Lane, *Venice. A Maritime Republic* (Baltimore - London: Johns Hopkins University Press, 1973.); Frederic C. Lane, *Povijest Mletačke Republike* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007).

³²Irene B. Katele, "Piracy and the Venetian State: The Dilemma of Maritime Defense in the Fourteenth Century", *Speculum* 63, br. 4 (1988): 865 – 889; Henry K. Ormerod, *Piracy in the Ancient World* (Liverpool: The University Press of Liverpool, 1924.); Emily Sohmer Tai, "The Case of Sologrus de Nigro", *Mediterranean Historical Review* 19 br. 2 (2004): 34 – 70; Emily Sohmer Tai, "The legal Status of Piracy in Medieval Europe", *History Compass* 10 br. 11 (2012.): 838 – 851; Frederic L. Chyette, "The sovereign and the Pirates 1332", *Speculum* 34, br. 1 (1970): 40 – 68.

³³Natko Katičić, *More i vlast obalne države* (Zagreb: JAZU, 1953.).

³⁴Ivan Beuc, "Statut zadarske komune iz 1305. godine", *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 2 (1954): 491-781.

³⁵Vjekoslav Klaić, "Admirali ratne mornarice hrvatske", *Vjestnik Kraljevstva hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga Zemaljskog arkiva* 2 (1900): 32 – 42; Edward Muir, *Civic ritual in Renaissance Venice* (New Jersey: Princeton University press, 1981.); Branka Grbavac, "Prilog proučavanju životopisa Zadarskog plemića Franje Jurjevića, kraljevskog viteza", *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22 (2004): 35 – 54; Branka Grbavac, "Zadarski plemići kao kraljevski vitezovi u doba Ludovika I. Anžuvinca", *Acta Histriae* 16. br. 1 – 2 (2008.): 89 – 116; Marina Vokić Žužul i Božena Bulum, "Pravo mora u Sredozemlju tijekom povijesti", *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 4, br. 5 (2017): 47 – 80.

je cilj samo materijalna dobit i to stečena surovom i bezobzirnom pljačkom.³⁶ Te razlike između gusara i pirata valja neprestano imati na umu kod istraživanja, znanstvene obrade i pisanja o povijesnim zbivanjima na moru i u primorju. Zbog razlike u vojno-pomorskoj prirodi ovih fenomena rad je podijeljen na dva dijela usmjerena na određene probleme piratstva i gusarstva, dok će se posljednji dio baviti restitucijama pokradenih dobara kao najčešćem ishodu pljački. Vremenski okvir u kojem će se promatrati spomenuti fenomeni započinje 1202. godine mletačkim osvajanjem Zadra, a seže sve do 1420. godine i Vladislavove prodaje Dalmacije. Razdoblje je to u kojem se dvije regionalne sile – Venecija i Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo – bore za prevlast nad Jadranom i njegovim obalama. U Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu to je istovremeno i razdoblje kada se vlasti lokalnih dinasta polako lome u korist kralja. Tako nastala centralizacija na kraju je dovela i do promjena na vanjskopolitičkom planu – sredinom 14. stoljeća Ludovik Anžuvina napokon Veneciji otima Dalmaciju. Vrijeme je to prožeto periodima ratova, mira i primirja koje nam omogućuje da usporedimo djelovanje pomorskih snaga, piratstva i gusarstva u svim oblicima. Promatrano područje prostor je Jadranskoga mora, prvenstveno njegove istočne obale onako kako je zapisana u Zadarskom miru, *od polovice Istre do međaša grada Kotora*. U obzir su uzete i isprave koje govore o događajima koji su se zbili i na ostalim dijelovima Jadranskog mora ili šire, a počinitelji su bili pomorci dalmatinskih gradova. U jednakoj mjeri promatrat će se i isprave koje govore o napadima koje su počinili pomorci stranih država na području *dalmatinskoga* Jadrana. Istra ne ulazi u okvire ovoga istraživanja. Istarski gradovi prilično rano ulaze u interesnu sferu Venecije. Lane govori kako je najsjeverniji dio Jadrana, koji možemo obilježiti crtom koja spaja Pulu i Raveno, bio najvitalniji za Veneciju. U tom je prostoru Venecija vrlo brzo postala hegemonom. Uništili su Comachio, a istarske su gradove vezali uz sebe ugovorima u vidu zakletve vjernosti.³⁷ U promatranom razdoblju od 13. do prve polovice 15. stoljeća Istra je pacificirana regija čija ekonomija ovisi o Veneciji, ugovorima je povezana s Venecijom, stoga u okviru rada ulazi tek sporadično.

1.3.2. METODE RADA I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Zbog manjka studija na temu piratstva i gusarstva na području istočne obale Jadrana u razvijenom i kasnom srednjem vijeku ova studija bavit će se osnovnim problemima vezanim uz te fenomene. U fokusu rada bit će terminologija vezana uz pomorske napade, promatrat će

---

³⁶Vjekoslav Maštrović, *Posljednji gusari na Jadranskom moru* (Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1983.), 8-11.

³⁷Lane, *Povijest Republike*, 39; Klaić, *Povijest Hrvata*, 35-36.

se termini koje srednjovjekovni narativni i diplomatski izvori koriste za naoružane napade na moru ili za počinitelje napada. Izvori će se promatrati kronološki od starijih prema novijima, a na kraju će se usporediti termini. Diplomatski izvori koje nalazimo u spomenutim zbirkama pružaju uvid u nekoliko vrsta dokumenata te su podijeljeni ovisno o pošiljatelju i adresatu. Posebno se prate izrazi koje za pomorske pljačke koriste mletački izvori upućeni od središnje vlasti nekome od predstavnika mletačke vlasti ili nositelju određene službe, na primjer zapovijedi ili prepiska s kapetanima podložnih gradova, ili prepiska s *kapetanom zaljeva*. Jednako vrijedi i za područje Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, unutarnja korespondencija vladara i njegovih predstavnika na nižim instancama promatra se posebno. Naravno, na kraju ostaju izvori bilateralne naravi, slani iz Venecije u Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo i obrnuto čije izraze također promatramo kao posebnu cjelinu. Smatram da ovim pristupom možemo uočiti neke sličnosti i različitosti u upotrebi termina kojima se služe pripadnici relevantnih političkih jedinica koje djeluju na prostoru Jadrana. Nakon prikaza terminologije slijedi rekonstrukcija samih piratskih napada. U ovom kontekstu posebno su nam važni izvori tipa *restitucija imovine* koji su bili mehanizam povratka pokradene imovine. Ova vrsta izvora pruža nam mnoštvo informacija o samom napadu. Tako saznajemo ime vlasnika broda, mjesto događaja, napadače, količinu i vrstu ukradene robe, njezinu vrijednost, čak i detalje kao što su ime broda, dakle informacije koje nam omogućuju prilično dobru rekonstrukciju ovih događaja kao i geografiju piratstva, odnosno pokazuju lokacije na kojima se događaju ovakvi napadi. Narativnim izvorima pristupa se na sličan način. U većem obujmu korištena su dva narativa, *Historia salonitana* Tome Arhiđakona i Opsada Zadra, a fokus će biti usmjeren na termine i njihov sadržaj, promatrat će se događaji i akcije koje su označene kao piratske. Kod Tome Arhiđakona problematizirat će se i uloga piratstva u samom tekstu narativa na temelju studije Nenada Ivića, *Domišljanje historije*. Opsada Zadra, čije je naslov ujedno i siže djela, odličan je primjer za prikaz piratskog djelovanja za vrijeme rata, stoga je dio rada posvećen i ovom problemu. Oba nam narativa prenose zbivanja pomorskih pljački koje nisu označene kao piratske pa se i njima pridaje pozornost te ih se uspoređuje s piratstvom. Na kraju se uspoređuju diplomatski materijal i narativni izvori koji tematiziraju iste događaje u svrhu dokazivanja uniformiranosti ili diferenciranosti pojmova što nam ukazuje na različitosti uloge koju sam izraz ima kod *historika* i u pravno-političkim dokumentima.

Gusarstvo će se u radu prikazivati iz političko-pravnog aspekta. Ovaj pristup odabran je kao posljedica same prirode gusarstva budući da su ga neke političke vlasti licencirale. Gusari se bore i provode interese te iste vlasti, oni su njezin djelotvorni mehanizam. Promatrano područje i period arena su sukoba Venecije i Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva za

vlast nad morem i svaka ima svoje načine na koju tu vlast drži ili prenosi na Jadranu. Poglavlje će započeti općim pregledom pravnih rješenja za vlast nad morima u srednjem vijeku, od kopnu najbližih morskih prostora do vlasti nad cijelim morima, a pratit će se i razvoj sadržaja vlasti. Jednak se prostor u radu pridaje mletačkim pravnim rješenjima na kojima su temeljili svoju vlast, uz naglasak na dvjema teorijama – papinskoj darovnici i dugotrajnom vršenju vlasti. Ova vlast na moru provodi se kroz gusarstvo. Venecija je zbog svojeg posebnog političkog sustava podređenog pomorskoj trgovini razvila poseban sustav. Ovaj sustav u radu je podijeljen na dva dijela. Jedan prikazuje stalne službe/funkcije pri Veneciji koje su imale pravo i dužnost patrole nad Jadranom. Drugi dio rada posvećen je ulozi podložnih dalmatinskih gradova i njihovim obvezama koje imaju u sustavu mletačkog gusarskog sustava. Gusarski sustav Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva predvodi admiral, stoga je dio rada usmjeren na povijesni prikaz admiraliteta kao funkcije od njegove pojave 1358. godine do posljednjeg spomena početkom 15. stoljeća. Također, prikazat će se pokušaji osnivanja profesionalne kraljevske mornarice i način novačenja pojedinačnih kapetana.

Posljednje poglavlje bavit će se reakcijama na pomorske pljačke, potraživanjem pokradene imovine pravnim kanalima. Početak poglavlja prikazuje tijek hipotetskog postupka restitucije imovine kako je opisan u Zadarskom statutu. Proces opisan u ovom statutu bio je zajednički cijelom mediteranskom prostoru pa ga možemo koristiti kao ogledni primjer. Povrat imovine čest je motiv i u nizu službenih ugovora između političkih aktera na Jadranu. Ugovori o prijateljstvu, miru ili primirju imali su zapisane članke koji jamče slobodnu plovidbu i jamstva o međusobnoj restituciji imovine. Tekst poglavlja dalje je usmjeren na prikaz restitucije koje se emitiraju iz Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, a najčešće su usmjerene u Veneciju. Naglasak je stavljen na službenike koji imaju pravo pokretanja procesa o restituciji imovine. Ovisno o autoru isprave vide se tri razine službenika. To su gradski knezovi, kralj i razni službenici koji sudjeluju u kraljevoj vlasti, od kojih se ističe hrvatski ban stoga je ovoj funkciji dano razmjerno više prostora nego ostalima. Ban parnice rješava samostalno, a mogle su mu biti delegirane od strane kralja ili nekog baruna koji sudjeluje u kraljevskoj vlasti. Način djelovanja naplate i isplate parnica Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva uspoređen je s ispravama Napuljskog Kraljevstva koji pokazuju slične načine djelovanja. Mletačke isprave kojima se potražuje naknada za imovinu podijeljene su u dva smjera. Jedan način bilo je potraživanje putem notara, ambasadora preko dogovorenih kanala i na način opisan u Zadarskom statutu. Drugi način naplate bio je agresivniji, Venecija preko posebnog službenika zaustavlja i sekvestrira imovinu prijestupnika i njegove uže zajednica kako bi se namirio dug. Crkvene

institucije i domene također su bile dio ovog sustava restitucija, pa i one imaju pravo potraživanja imovine. Poglavlje marginalno prikazuje i ove procese.

2. PIRATSTVO

Ovo poglavlje bavit će se srednjovjekovnom terminologijom, izrazima kojima srednjovjekovni čovjek označava morsko nasilje, pljačke. Nakon predstavljanja pojmova fokus rada premješta se na njihovo značenje, odnosno rekonstrukciju događaja koja omogućuje uvid u pojave označene markerom piratstva, gusarstva ili nekog drugog izraza iz lepeze koju za pomorske pljačke koristi srednji vijek.

Kao prirodan odabir literature za istraživanje nameću se Ljubićeve monumentalne *Listine* koje prenose izvore mletačke provenijencije. Najzanimljivije su nam isprave koje se bave restitucijama jer, da bi restitucije bile valjane, morale su sadržavati niz podataka kao što su mjesto, vrijeme događaja, akteri, vrijednost robe, vrsta robe koju prevoze, informacije o vlasništvu, vlasniku broda, a nešto rjeđe i tijek same akcije. Korisne su jer pružaju uvid u mehaniku pomorskih pljački. Istu vrstu izvora, ali u nešto oskudnijem broju nego kod Ljubića, možemo pronaći i u seriji *Codex Diplomaticus* koju pokreće Smičklas. Razlika je u tome što Ljubić prenosi izvore mletačke provenijencije dok Smičklasov *Codex* prenosi dokumente najčešće iz perspektive dalmatinskih komunalnih vlasti ili kraljeva Ugarske i južne Italije. Osim toga zanimljive su nam jednostavne jednosmjerne naredbe Venecije upućene podložnim gradovima većinom konfinirane u 13. i početak 14. stoljeća. Gradovima su najčešće slane upute o naoružavanju galije koja mora vršiti patrolu. Ovakve naredbe mogu biti opće ili upućene izričitom gradu ili pojedincu, odnosno obitelji. Naredbe koje dolaze iz mletačke vlade mogu biti upućene i posebnim službenicima, najčešće kapetanu zaljeva ili nekom od njegovih zamjenika. U najviše slučajeva to su naredbe o patrolnoj plovidbi na određenom dijelu Jadrana ili naredbe o restituciji pokradenih dobara. Zanimljiviji nam je potonji slučaj jer su prilikom odbijanja restitucije ovi službenici bili ovlašteni namiriti dug zapljenom brodova, a mogli su se koristiti i drugim, drastičnijim metodama.

Zapise o piratstvu nalazimo i u narativnim vrelima srednjega vijeka. Toma Arhiđakon u *Historiji Salonitani* posvećuje im cijelo poglavlje, dok nepoznati autor *Opsade Zadra* u nekoliko glava opisuje piratske napade. U kronici Tome Arhiđakona promatrat će se koja djela i akcije Toma označuje kao piratske te pokušati prikazati što je za njega piratstvo. Ista metoda koristi se i za drugi narativni izvor – *Opsadu Zadra*. Na temelju studije Nenada Ivića problematizira se uloga piratstva u tekstu Tome Arhiđakona. Također, prigodom obrade *Opsade Zadra* fokus je na prikazu djelovanja pirata u borbama za grad. U oba se izvora

prikazuju i pomorske pljačke koje nisu etiketirane kao piratstvo te se i njima u radu pridaje pozornost. Uspoređuje ih se s piratskim akcijama. Smatram to svrsishodnim jer stavljaju pirate u kontekst legitimnog pomorskog djelovanja. Oba narativa također će se usporediti s pripadajućim diplomatskim materijalom. Prema *Historiji Salonitani* uspoređivat će se termini koje za Omišane koristi autor s terminima koje za ove uobičajene sumnjivce koristi diplomatski materijal, u prvom redu mletački. Opsada Zadra 1345/1346. dobro je dokumentirana u promatranim zbirkama izvora, stoga te izvore koristimo kako bismo popunili i osnažili autorove tvrdnje. Usporedba diplomatskog materijala i narativa koji tematiziraju iste događaje provodi se radi dokazivanja istovjetnosti ili različitosti shvaćanja pojma *piratstvo* kod historika i u pravno-političkim dokumentima.

Literatura je korištena prema potrebi kod interpretacije svakog od navedenih problema, a rad se najviše oslanja na djela Nade Klaić te Nenada Ivića te, naravno, studije koje dolaze u kritičkim izdanjima spomenutih izvora. Kao i kod narativnih izvora diplomatski se materijal obrađuje kronološki, uspoređuju se izvori 13. i 14. stoljeća radi eventualne detekcije razlika ili sličnosti.

2.1. POMORSKE PLJAČKE U DIPLOMATIČKIM IZVORIMA 13. STOLJEĆA

Diplomatski izvori korišteni u ovom dijelu rada sastoje se od već opisanih službenih naredbi mletačkog vodstva upućenih njihovim službenicima ili kneževima gradova, od mirovnih ugovora koje određena komuna potpisuje s dalmatinskim komunama ili pak s kraljem Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva te od pisama potraživanja zbog opljačkanih stvari, odnosno restitucija. Diplomatski materijal promatra se kronološki počevši od starijih prema novijim datumima.

Najstarija restitucija promatranog razdoblja dolazi iz Venecije i posebno akreditirani kapetan uputio ju je splitskom knezu za slučaj pljačke – „ablatis“. Isprava je datirana u 1224. godinu. Detaljno opisuje događaj koji se zbio na moru ispred „brda Ankone“ navodeći kako su „ljudi Splita i ljudi koji sebe zovu Kačići“ u jednoj barci progonili brod, gađali ga strijelama i borili se do obale te da su Mlečani pobjegli iz barke, a Splitsani i Kačići zarobili barku.³⁸ Prigodom održavanja „stanka“ u Stonu 1239. godine omiški kneževi preuzeli su jamstvo za sve stvari koje su u Omiš prevezli „zli ljudi koji napadaju brodovlje.“³⁹ Pribislav i Hodimir knezovi

---

³⁸ Šime Ljubić, *Listine o odnašajah između Južnog Slavenstva i mletačke republike* sv. 1, MSHSM (1867), 33.

³⁹ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1976); *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae/Diplomatski zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 4, ur. Tadija Smičiklas (Zagreb: JAZU, 1906), str. 77. – 78.

Omiša (i Malduša) sami su svoje podanike nazivali *zlim ljudima* koji pljačkaju lađe. Djelatnosti kojima se bave sami, a koje su i preduvjet njihove „skupnovlade“, njihov gotovo etnički marker, prigodom ovog sastanka prikazuju u negativnom tonu.⁴⁰ Iste *zle ljude* Fridrik II. Sicilski (1212-1250.) optužio je da lutaju njegovim morem i prakticiraju piratstvo, a dalje piše kako su ispred obala Apulije ukrali brod specijaliziran za prijevoz ulja.⁴¹ Usporedbom ovih triju formom prilično bliskih izvora uočavamo da su se za istu stvar, pljačku na mjestima frekventnog pomorskog prometa, koristili različiti izrazi. Splitski i Omišljani u ranijem slučaju napadali su brod u ankonskom moru, a kasnije i u vodama Apulije, pokrajine gdje se nalazi Bari, dakle Omišani su birali vode aktivnih trgovačkih centara kako bi provodili svoju namjeru. Dubrovački brod vjerojatno je bio uhvaćen relativno blizu Omiša jer nam izvor navodi kako su brod prevezli u Omiš, dok se napad dogodio na otvorenom moru.

Sve navedene pljačke imale su isti završetak i u njima su sudjelovali isti ljudi koje je jedino car Fridrik etiketirao kao pirate. Venecija ih je jednostavno prepoznala kao ljude Splita i izrijeком Kačićime, dok sami omiški knezovi svoje podanike u ovoj promatranoj prigodi nazivaju *zlim ljudima*. Iako nisu poznati detalji o samom napadu Omišana na Dubrovčane i na brod podanika cara Fridrika, vrlo je vjerojatno da je izgledao jednako kao i zajednički splitsko–omiški pothvat iz 1224. godine. Međutim, kako nam pokazuje primjer iz Firma, krađa se mogla odvijati i jednostavnijim putem. Općinu Firmo 10. kolovoza 1246. godine zastupa car Fridrik, on je u Dubrovnik uputio svojega ambasadora za mnoštvo stvari koje su Dubrovčani, Zanzio iz Dubrovnika i njegov sin Mihael, u luci Firma zadržali. Autor pisma minuciozno bilježi imena vlasnika, količinu i vrijednost stvari koje su ukrali „Slaveni i pirati.“ Pljačku su obavili bez nasilja. Brod dolazi u luku Firma, „natovaren je i pretovaren“ te je jednostavno zadržan.⁴² Dubrovčani su iskoristili prigodu koja im se pružila, ukrali su natovarena dobra i u očima Firma i Napuljskog Kraljevstva postali su piratima. Međutim, zbog pravila brodarenja ovakvi su slučajevi bili vrlo rijetki. Venecija je 25. travnja 1248. od templarskih prvaka tražila zadovoljenje i restitucije pljački koje su se dogodile „u vrijeme zapaljenja grada Senja.“⁴³ Stanovnici Senja, koji je Andrijinom darovnicom prešao u ruke vitezova sv. Ivana, tijekom konfuzije koja je vladala u opožarenom Senju opljačkali su trgovačke stvari Mlečana, Krčana

---

⁴⁰ Klaić 1976, str. 489.

⁴¹ Listine I, str. 64. (14. Ožujka 1244.)

⁴² CD IV, str. 300. „..Dictis sclavis et pirratas..“

⁴³ CD IV, str. 350. (25.4.1248. godine) „(...)pro satisfactione et restitutione dampnorum, que dana et ilata fuerunt mercatoribus Venetis, Veglensibus que et Arbensibus in ciuitate Sennie, olim tempore captionis et combustionis ipsius civitatis..“

i Rabljana. Pljačke, „dampnis“ kako ih naziva izvor, dogodile su se u izvanrednoj situaciji, Senjani su iskoristili prigodu kako bi zaradili nešto više.

Iz sredine 13. stoljeća poznate su nam ankonske *littere marchandi* usmjerene prema Dubrovčanima. Izdane su za namirenje „ablati“, pljački, koje su se dogodile u jednoj od prirodnih luka otoka Mljeta. Autor ankonskih isprava opisuje ih kao piratske, izdajničke i prevarantske.⁴⁴ Osim što otkriva da ni skrivene uvale na otocima nisu bila sigurna pribežišta od pljačkaša, ovaj slučaj pokazuje i drugu stranu medalje. Dubrovački je sud prigodom istrage od krivnje oslobodio Sergija Pecinagija i ostale optužene za „kako vi kažete spomenute pljačke i nasrtaje i hvatanje (lađe) i gusarstvo.“⁴⁵ To je dovelo do izdavanja *littere marchandi* kojima su oštećeni ljudi iz Ankone mogli nad Dubrovčanima izvršavati institucionaliziranu pljačku kako bi vratili pokradenu imovinu. Novonastala situacija riješena je isplatom reparacija od strane Dubrovnika. Očito je da su dvije političke jedinice oko istog slučaja odlučile različito. Odlukom gradskih tijela Dubrovčani su bili oslobođeni bilo kakve krivnje, dok su istovremeno za Ankonu postali piratima. Jasno je da etiketiranje nekoga piratom ovisi o gledištu. Ankonske vlasti u svojim pismima akciju, to jest pljačku, označavaju i piratskom i gusarskom. Dok su za Ankonitance Dubrovčani pirati, istovremeno za ostale zajednice na Jadranu i šire oni ostaju rado viđeni trgovci.

Sedamdesetih godina 13. stoljeća nakon kraćeg hijatusa koji je vjerojatno posljedica Garganove akcije iz 40-ih godina 13. stoljeća, Kačići su opet aktivni na međunarodnoj sceni. Kako prenosi Nada Klaić, u to vrijeme Omišani „kao da su osjećali skori svršetak slobodnog gusarenja, užurbano pljačkaju po Jadranu, ta u dvije su godine njihove žrtve – bar koliko su o tome sačuvana svjedočanstva – nadbiskup iz Trana i biskup iz Kefalonije. I mletački plemić Nikola Blondo zaustavljen je i opljačkan u „slavonskim vodama.“⁴⁶ Sva su tri poznata nam izvora prilično štura. U svim trima slučajevima izvori jednostavno govore o pljačkama izrazima „ablaturum – pljačka“, odnosno „ceperit - hvatanje“. Spomenuo bih ovdje i izjavu biskupa Henrika iz Padove koji nabraja stvari koje su mu oveli Omišani. Zanimljivo je kako on aktere, banove Stanoja i Saracena, naziva „cursarii de Almisio.“⁴⁷ Sljedeće 1274. godine talijanski Anžuvinci u savezu sa Splitom i Šibenikom vode otvoreni rat protiv Omišana. Karlo I. Napuljski poslao je dvije galije za „uništenje pirata omiških, neprijatelja Boga i ljudi i na dobrobit našu.“⁴⁸ Na iste se „sclavi pirate“ odnose se još dvije zapovijedi koje je tijekom 1276.

---

⁴⁴ CD IV, str. 569.

⁴⁵ CD IV, str. 542.

⁴⁶ Klaić, „Povijest Hrvata“ 1976, 148.

⁴⁷ CD V, str. 420, 574; CD VI, str. 49.

⁴⁸ CD VI, str. 86; CD VI, str. 88.

izdao Karlo Napuljski. Ranije datirana isprava napisana je 22. svibnja u Rimu i za „slavenske pirate“ govori kako su „dobro naoružani od primorskih mjesta onih krajeva (Albanije i Drača) bezobzirno i smjelo napadaju naše podanike,“ a u nastavku teksta naređuje kaznenu akciju protiv njih s dvjema galijama. Druga, istoga sadržaja, proširena je na Dubrovčane.⁴⁹ Vidimo da su Omišane u drugoj polovici 13. stoljeća napuljski kraljevi prepoznavali kao *pirate*. Iz 1295. godine ostale su nam sačuvane isprave napuljskoga kralja Karla II. usmjerene prema Dubrovniku i Bribircima koji igraju istaknutu ulogu u dovođenju ove dinastije na ugarsko–hrvatsko prijestolje. Kralj Karlo II. zapovijeda da se Grguru Šubiću isplati lađa koju su mu „ništavni ljudi iz Termolija s naoružanim galijama“ uzeli „piratskim običajem.“⁵⁰ Istoga datuma odgovara se i Dubrovčanima koji su se 2. srpnja 1293. godine žalili istom kralju kako građanin Napulja Marin Bulagarus de Yscla plovi morem nasuprot Dalmaciji „modo piratico“ uništavajući njihove brodove i pljačkajući dobra i trgovačke stvari.⁵¹ Etiketiranje, dakle, vrijedi u oba smjera, čak štoviše Manfred, kralj Sicilije, prigodom izdavanja povlastica Splićanima 1259. godine obećava kako njegovi ljudi neće protiv Splićana izvršavati piratstvo.⁵² Venecija je dubrovačkom knezu 5. kolovoza 1286. godine uputila opomenu kako brod koji su im poslali ne koriste za drugo nego za služenje mletačkoj i dubrovačkoj komuni protiv „pirata i drugih zločinaca,“ a 11. srpnja 1292. mletačke vlasti upozorile su dubrovačkoga kneza da napadne „zločince“ koji „plove u krajevima unutar zaljeva.“⁵³ U ovim izrazima vjerojatno treba identificirati Omišane pod suverenstvom bribirskih knezova koji su kraj ovog stoljeća dočekali u sukobima s Venecijom,⁵⁴ a na to upućuje i geografski raspored ovih pisama jer su osim u Dubrovnik u to vrijeme iste zapovijedi poslane Korčuli, Braču i Hvaru.⁵⁵ Krajem stoljeća Trogirani su poslali svog nuncija Jullu da od Venecije dobije isplate za ubojstva životinja koje je počinio Ser Marinus de Ruzigni, inače konzul u Apuliji.⁵⁶ Ove pljačke životinja očito su bile počinjene na gradskom području pa nam otkrivaju još jednu pozornicu na kojoj djeluju pirati, a ujedno su i svojevrsan uvod u 14. stoljeće kada se ovakve pljačke događaju češće. „Dampnum,“ i „ablatum,“ „capio,“ i „offendo“ najčešći su izrazi u izvorima koji se odnose na pomorske pljačke u 13. stoljeću. Njima su se u jednakoj mjeri koristili autori mletačkih, dalmatinskih i napuljskih isprava. No, samo izvori vezani uz Napuljsko Kraljevstvo označavali

⁴⁹CD VI, str. 170; CD VI, str. 172.

⁵⁰ CD VII, str. 159.

⁵¹ CD VII, str. 144.

⁵²CD V, str. 125.

⁵³ Listine I, str. 144; Listine I, str. 151.

⁵⁴ Klaić 1976, 427.

⁵⁵ Listine I, str. 129, 133.

⁵⁶ Listine I, str. 187.

su ove pljačke terminom piratski. Tijekom 13. stoljeća oznaka pirata najčešće se pojavljivala uz Omišane, a uz njih piratima se nekad nazivaju i Slaveni, odnosno kako navodi napuljski izvor iz 1276. godine, „sclavi pirates.“

Dva pisma koja su napuljskom kralju Karlu uputili Grgur Šubić i Dubrovačka komuna kao pirate ocjenjuju ljude iz Termolija. Optužuju ih da su naoružanim lađama pljačkali,, piratskim običajem.“ Istim se izrazom poslužila i Dubrovačka komuna prigodom tužbe kralju zbog pljački Napolitanaca Marina Bulagarus de Yscla na moru ispred Dalmacije.

Oznaka pirata kod kraljevstava na jugu Italije koristila se u svim vrstama izvora. Nalazimo je u restitucijama, zapovijedima kojima se delegira brodarstvo, ugovorima o savezu ili prijateljstvu ili pak u ugovoru o slobodnoj trgovini. Sve vrste izvora koriste izraz *pirata* u nekom od oblika. Dokumenti koji nastaju Veneciji pokazuju druge osobitosti. „Ablata,“ „dampna“ i „capio“ izrazi su koje nalazimo u restitucijama koje su bile upućene dalmatinskim komunama. U samo jednom mletačkom dokumentu Omišani su bili označeni kao gusari. Nazvao ih je tako Henrik, biskup Kefalonije, inače mletački podanik iz Padove, prigodom izvještaja koji je pisao iz Trogira. Brodovlje i naredbe koje je Venecija slala svojim podložnim gradovima na istočnu obalu Jadrana usmjerene su prema „zlomamjernicima – malefactores“ i u jednom slučaju „piratima“. Kako se ovdje vjerojatno radi o Omišanima, vidimo da tijekom cijelog 13. stoljeća Venecija nema ujednačen način etiketiranja pirata. Dežurni krivci Omišani u različitim su izvorima nazivani zločincima, piratima, gusarima i jednostavno – Kačićima. Etiketom zločinca, gusara i pirata bili su označeni u korespondenciji Venecije i njoj podložnih gradova ili osoba, a prigodom traženja reparacija, u samo jednom slučaju, nazivaju se Kačićima. Nešto slično može se uočiti i kod ankonsko-dubrovačkog sukoba. Ankonske vlasti u svojim su pismima restitucije Sergija i *drugove* nazivali piratima, dok ih je presuda dubrovačkog suda oslobodila od ankonskih tužbi za pljačku i gusarstvo. Različite presude oko iste stvari pokazatelj su kako je označavanje određenih osoba ili zajednica piratima uvjetovano perspektivom. Dok je za Ankonu Sergije bio pirat i gusar, za Dubrovnik je ostao uzoran građanin. Zajednice s kojima su jedni ili drugi bili u kontaktu nemaju potrebe spomenutom Sergiju pridavati bilo kakve etikete pomorskog predatora jer on protiv njih nije učinio ništa. Možemo pretpostaviti kako na Sergijeve odnose s Kotoranima nije nimalo utjecala etiketa pirata koju su mu pridijelili ljudi iz Ankone. Vrlo je malo sačuvanih izvora – pisama koje su slali predstavnici vlasti s područja istočne obale Jadrana. Samo su dvije restitucije upućene Karlu Napuljskom i jedna u Veneciju. U njima se Dubrovčani i Šubići kralju Karlu žale na piratske napade njegovih podanika. Restitucija poslana iz Trogira u Veneciju spominje samo pljačke životinja bez detaljnijeg opisa događaja.

Mala količina izvora onemogućuje opsežnije zaključke, no vidljivo je da su se kao piratstvo označavale pljačke koje su se događale na frekventnim pomorskim pravcima. Kačići i Splićani tako pljačkaju ispred obala Apulije, a Marin Bulagarus de Yscla „piratskim načinom“ pljačka u moru ispred Dalmacije. Pljačke su se događale i u gradskim lukama ili pak u prirodnim lukama na otocima na što ukazuju slučajevi Ankone čiji je brod bio opljačkan u luci na otoku Mljetu, odnosno slučaj Zanzia iz Dubrovnika i njegova sina koji su ukrali stvari u samoj luci grada Firma. Zabilježen je i slučaj iz Trogira čiji su distrikt opljačkali ljudi Ser Marina de Ruzigni. Budući da su plijen bile životinje, može se zaključiti da su se pljačke dogodile na prostoru gradskog distrikta.

Pljačke koje su Trogirani smatrali nepravednima predvodi mletački službenik, konzul u Apuliji. Pljačke pod vodstvom nekog od specijaliziranih službenika nisu bile rijetke, no većinom se događaju u 14. stoljeću, a počinili su ih službenici specijalizirani za pomorstvo, dok smatram da je u ovom slučaju konzul Marinus samo iskoristio situaciju grabeći nebranjene trogirske životinje.⁵⁷ Iz malog broja dostupnih izvora može se zaključiti da su se pljačke događale nakon oružanog sukoba. Najčešće se spominje nasilje u neodređenom, općem smislu – *inuries*, jedan izvor obavještava o napadima strelica „sagitando“, a u slučaju Kačića i Splićana poznato nam je da su bili toliko vješti u borbi da je posada napadnutoga mletačkog broda bila prisiljena pobjeći u brda.

2.2. POMORSKE PLJAČKE U DIPLOMATIČKIM IZVORIMA 14. STOLJEĆA

U 14. stoljeću izvori ovakve vrste, restitucije, pojavljuju se tek nakon prvog rata za Dalmaciju, a naročito nakon sklapanja Zadarskoga mira 18. veljače 1358. godine. Nakon tog datuma javlja se više zahtjeva za restitucijama na relaciji Ugarsko–Hrvatsko Kraljevstvo – Venecija. Uzrok tome nalazimo u člancima samoga mira o čemu ću više pisati kasnije. „Molestus“, „dampnum“, „damnum“, „ablatu“, „sablatus“, „spogliato“, „excessus“, „miserata“, „sequestro“, „aggressione“, „derobo“, „praedor“, „capturar et retentio“, „iniuria“ termini su koji se u 14. stoljeću koriste za pomorske pljačke. Treba naglasiti da su ovo nazivi koji se koriste u bilateralnim pregovorima između Venecije i Ugarsko–Hrvatskoga Kraljevstva. Promatrano je vrijeme od polovice do kraja 14. stoljeća. Restitucije su u tom razdoblju rješavali prvenstveno ambasadori i notari mirnim putem i pregovorima. Nakon smrti kralja Ludovika Venecija je svoje restitucije slala po posebnom službeniku, kapetanu zaljeva, i to izravno

---

⁵⁷ O korištenju vlastitih službenika u pomorskim pljačkama vidi Irene B. Katele, „Piracy and the Venetian State: The Dilemma of Maritime Defense in fourteenth Century“, *Speculum* sv. 63, br. 4. (1988): 865. – 889.

komunama koje je smatrala odgovornima. Ovakav način naplate restitucija drukčiji je od uobičajenog procesa. Položaj službenika Mletačke Republike omogućuje mu korištenje nasilja kod potraživanja odšteta što mijenja karakter potraživanja kao i imenovanje ovih događaja. Akti pomorskoga nasilja u pravnim izvorima nazivaju se jednostavno pljačkama. Najčešće se koriste izrazi „damnum“ i „ablatus“. Karakterizacija ovakvih pljački kao piratskih ili gusarskih vidljiva je u samo jednom slučaju, dok su ostale označene nekim od navedenih izraza.

U većini restitucija navode se samo osnovne informacije (mjesto, vrijeme, pokradena roba i vrijednost), no postoje i slučajevi kao što je slučaj Franje iz Milana i Zanina pokojnog Dominika iz Zadra. Slučaj je dobro popraćen izvorima, a početak parnice za povrat imovine započeo je ban Nikola Zec koji je prilično šturo obavijestio Veneciju da su spomenuti trgovci „po vašim ljudima opljačkani.“⁵⁸ Parnica završava 12. ožujka sljedeće godine. U još šest dokumenata povezanih s ovim slučajem spominje pljačke, to jest „ablatus“ i „spogliato“, ali se detalji ne navode.⁵⁹ Neke restitucije pisane su detaljnije i pomoću njih možemo identificirati mehaniku samog čina. Godine 1361. bansko pismo obavještava o životinjama koje su bile „opljačkane na otoku Sv. Marije od strane mornara Pechi Helye.“ Tijek pljačke također je sačuvan, pismom autor prenosi: „...nekoliko je dana prošlo otkada je lađa, čiji je patron Petrus Helye, stala na spomenuti otok, i da su ljudi istog broda uzeli životinje male, ovce i jarce, u broju od 20 grla. I što je još gore, nasiljem su zarobili pastire i uzeli njihovi barku.“⁶⁰ Pismo pape Inocenta VI. (1352.-1362.) u kojem zastupa opata samostana sv. Kuzme i Damjana također odaje detalje „ozljeda“ koje su Mlečani počinili nad ovim samostanom. Magistar Napoleone i prokurator Desiderije koji pišu samo pismo priopćili su kako su „prava i privilegije spomenutog samostana ozlijeđene (...) sve zgrade i domovi potpuno uništeni.“ Od dužda su tražili da samostan obnovi i to brzinom kojom sebi sprema mjesto svog boravka te mu se nalaže da oslobodi sve redovnike koje je utamničio.⁶¹ Dana 24. svibnja 1362. godine zbog više uvreda i pljački Venecija je poslala svog ambasadora na Budimski dvor, među njima je slučaj Paola Quirina pun detalja. Njega je na proputovanju u krajeve Dubrovnika i Kotora, kamo je išao zbog mirovne misije, zarobio Jakob Šubić. Mletačko pismo na sljedeći način opisuje događaj: „(...)Paolo Quirino (...) od Jakova Šubića i drugih vaših praćen (je) brodovima i barkama, približavajući se s velikom bukom i hajkom i naoružanim ljudima našoj konduri na kojoj je bio spomenuti ambasador. Strelicama su napadali brod te se na njega popeli, pretukli mornare i na

---

⁵⁸ Listine IV, str. 12.

⁵⁹ Za slučaj Zanina i Franje vidi Listine IV, str. 12 – 27, dokumenti: 34,35,36,37,43,47,49,50.

⁶⁰ Listine IV, str. 33.

⁶¹ Listine III, str. 346. – 348.

kraju protiv njegove volje odveli ambasadora na Hvar te ga tamo zadržali nekoliko dana. I otkriveno je mnogo pisma i isprava koje su bile na spomenutoj konduri, i druge nebrojene ozljede i prekršaje su oni radili, a velike su i ružne.“⁶²

Prolazak mletačkih plaćenika Dalmacijom na putu za Kretu također je popraćen mnoštvom zahtjeva za restitucijom. Slali su ih gradski knezovi, ban i kralj, te na njih dobivaju odgovore, a razmjerno velika količina razmijenjenih pisama omogućuje rekonstrukciju pljački. Dubrovačko pismo upotrebljava izraz „derobo“, a opisuje ga na sljedeći način: „...ljudi vašeg brodovlja, čiji je suprakomit Ivan Arduyni, prolazeći ispred našeg mjesta Stona, 18. dana tekućeg mjeseca ožujka, na onom spomenutom mjestu, koji Dubrava zovemo, šest volova nasilni vaši ljudi su ukrali i mnoge veretonos⁶³ ispalili su na iste, probadajući goveda i branitelje.“⁶⁴ Zadarsko pismo jednako je bogato detaljima. Rektori, vijeće i komuna Zadra pisali su duždu za „damnes“ njegovih plaćenika; „Dana 28. mjeseca ožujka netom isteklog, vaše galije s mnogim plaćenicima pristale su na otok sv. Marije u našem distriktu, ti spomenuti plaćenici na dva mjesta opljačkali su narod istog otoka; žene i djecu su zarobili, a odjeću i tkanine i njihove stvari, do najmanje, su ukrali. Životinje svih vrsta, vune i sira (uzeli su) u nemalim količinama.“⁶⁵ Spomenutim pojmovima, od kojih najčešće nailazimo na izraze „ablatus“ ili „damnum“, u korištenim izvorima, to jest restitucijama koje je Venecija slala ugarsko-hrvatskom vladaru i obratno, opisuju se nasilna djela. Ne samo da su u pitanju pljačke, već vidimo da se one sastoje od napada na otoke i primorska mjesta gdje se osim krađe svakidašnjih dobara porobljavaju ljudi krađu i životinje. Primjer samostana sv. Kuzme i Damjana pokazuje nam da se nije prezalo ni od uništavanja crkvenih dobara, a poznat nam je i primjer otmice mletačkoga službenika.

Kao i u ranijem 13. stoljeću primjećuje se kako se pomorske pljačke rijetko etiketiraju piratskima. U promatranom razdoblju, od polovice do kraja 14. stoljeća, u dokumentima koji se bave restitucijama na taj pojam nailazimo samo jednom. 23. rujna 1361. godine kad Dubrovčani napadaju jednu mletačku konduru. Iz mletačkog potraživanja vidimo kojim su se sredstvima služili Dubrovčani. Kad je njihova kondura bila 3 milje udaljena od Dubrovnika, iz luke je izašla naoružana galija. Ljudi su s te galije „uz teške riječi, podrugivanja i ocrnjivanja mnoge Mlečane ranili balistama i lukovima i na kraju galiju odvukli u dubrovačku luku i opljačkali je „modo piratico“.⁶⁶ Ovo je jedini primjer unutar ove grupe promatranih izvora u

---

⁶² Listine IV, str. 46.

⁶³ Vrsta velikih strijela koje se ispaljuju iz baliste

⁶⁴ Listine IV, str. 65.

⁶⁵ Listine IV, str. 65. – 66.

⁶⁶ Listine IV, str. 40.

14. stoljeću koji ovakve napade naziva piratskima. Usporedimo li ovaj slučaj s navedenima, vidimo da u procesu krađa koje su nazivane pljačkama i onih nazivanih piratstvom nema nikakvih razlika. Kod jednih i drugih prisutno je korištenje oružja, nasilje, otmice i krađe različitih stvari. Krađu se životinje, tkanine pa sve do „najsitnijih detalja“. Kad se usporede navedeni primjeri iz 13. i 14. stoljeća, vidljiv je pomak u nomenklaturi pomorskih pljački u smjeru u kojem ih se označava neutralnim nazivom pljački. Naravno, ovo vrijedi samo za izvore koji se bave restitucijama dobara, službenim pismima koja su slana predstavnicima vlasti druge države.

Dok se u 13. stoljeću pomorske pljačke i njihove aktere nešto češće karakterizira kao piratske, odnosno pirate, u 14. stoljeću samo je jedan primjer krađe tako okarakteriziran, dok su ostali navedeni kao pljačke (nekima od izraza koje latinski jezik koristi za ovakve akte).

2.2.1. MLETAČKE ZAPOVIJEDI USMJERENE KAPETANIMA GRADOVA ILI BRODOVA U 14. STOLJEĆU

U ovu skupinu izvora ubrajam zapovijedi mletačke vlade, dužda i šezdesetorice. Upućene su kapetanima gradova koji su pod njihovom vlašću (a nalaze se na istočnoj obali Jadranskog mora) ili pak nekom od posebnih pomorskih službenika. Najčešće se odnose na kapetana zaljeva ili pak nekog od njegovih zamjenika. Zapovijedi gradskim knezovima ili drugim službenicima u 14. stoljeću podijeljene su u dvije skupine.

Početak 14. stoljeća obilježavaju zapovijedi izdane gradskim knezovima. One su logički nastavak na 13. stoljeće i usmjerene su protiv gusara, pirata i Omišana. Polovicom stoljeća prigodom ratova s Ludovikom ove naredbe postaju frekventnije. Od gradova se traži da naoružaju brod za sukob, a najčešći cilj bio je Zadar. Opremanje broda za ratne situacije predviđeno je ugovorima o podložnosti. Nakon primirja i mira koji je uslijedio poslije uspješne Ludovikove vojne, Venecija se odrekla svih gradova od sredine Kvarnera do granice grada Drača, stoga naredbe gradovima, barem što se Jadrana tiče, ne postoje.

Drugu skupinu naredba, onih poslanih pomorskim službenicima, kapetanu zaljeva, vicekapetanu i suprakomitima galija, najčešće nalazimo u posljednjim dvama desetljećima 14. stoljeća. Većinom su to naredbe o patroli određenoga dijela Jadrana ili Sredozemlja i naredbe o restitucijama. Slučaj restitucija zanimljiv nam je zbog ponešto modificiranog tijeka procesa naplate – mletački službenici prigodom odbijanja isplate reparacija bili su ovlašteni da reparacije naplate izravno konfiscirajući brodove optužene komune. Pregled zapovijedi gradskim knezovima počinjem analizom isprave upućene Zadru. Datirana je 30. lipnja 1301.

godine. Njome se Zadranima naredilo „progon omiških brodova i drugih gusara omiških.“⁶⁷ Jednostavna zapovijed kojom se Zadranima naređuje da štite svoje more od omiških gusara ponavlja se tijekom cijele prve polovice 14. stoljeća. Komuni Hvara i Brača u dva se navrata daje brod za obranu protiv ovih *dežurnih krivaca*. U siječnju 1317. godine zbog „pljački, žalosti, krađe i ozljeda“ koje na spomenutim otocima čine knez Grgur i Omišani, poslane su dvije lađe.⁶⁸ Jedna od 80 do 90 vesala i druga od 30. U studenom 1334. godine Hvaru i Braču dodijeljena je lađa od 80 vesala za zaštitu od Omišana koji pljačkaju „in more piratico“. Zanimljivo je da nakon davanja brodova hvarsko-bračkoj komuni slijedi zapovijed i ostalim gradovima pod mletačkom upravom neka ne ugošćuju i ni na koji način ne pomažu spomenutim zločincima i gusarima.⁶⁹ Pljačkaška aktivnost Omišana u samo je jednom izvoru okarakterizirana kao piratska, a akteri su označeni kao zločinci i gusari. Godinu dana kasnije i Splitu je poslan brod za zaštitu od neprijatelja,⁷⁰ vrlo vjerojatno Omišana iako se to ne spominje izravno. Između 1342. i 1345. godine nekoliko je isprava upućeno Hvaru. Prva nosi datum 2. ožujka 1342. i njome se Hvaru daje brod od 60 vesala s različitom opremom kako bi se mogli obraniti od napada pirata iz Omiša i Krajine.⁷¹ Nešto kasnije, 1345. Venecija je na Hvar poslala 50 vesala kojima bi se trebao namjestiti brod opremljen za gusarenje.⁷²

Ovih nekoliko dokumenata poslanih iz Venecije njezinim gradskim kapetanima pokazuje da ni 14. stoljeće nema unificirano nazivlje za pomorske pljačke. Početkom stoljeća Mlečani su prepoznali kneza Grgura u napadu na otoke Brač i Hvar, stoga ga i spominju poimence. U drugom slučaju Omišani su u istom izvoru prepoznati i kao gusari i kao pirati, a primjer Hvara pokazuje kako ih u ranijoj ispravi nazivaju piratima, a u kasnijoj gusarima. Budući da je Venecija po svojoj prirodi vezana uz more i da je jedna od aktivnih stvaratelja pomorskih praksi i prava, nema sumnje kako ova konfuznost u terminima nije slučajna. Vjerojatnije je dokaz kako čak ni u 14. stoljeću nema razlike u značenju između termina *pirat* i *gusar*. Upotreba različite terminologije vidljiva je i u ostalim izvorima ovoga tipa. Venecija je 8. siječnja 1337. Dubrovčanima poslala jedan brod za borbu protiv *gusara*, a dvije godine kasnije šalje im i brod koji sami moraju naoružati i poslati na „custodiam culfi.“⁷³ Rapska

---

⁶⁷ Listine I, str. 194.

⁶⁸ Listine I, str. 294.

⁶⁹ Listine I, str. 434.

⁷⁰ Listine I, str. 463.

⁷¹ Listine II, str. 140.

⁷² Listine II, str. 241.

⁷³ Listine II, str. 12; Listine II, str. 53. (16. rujna 1339).

komuna 3. travanja 1343. godine dobila je dopis o naoružanju dviju galija i 50 vojnika za „potjeru, lov gusara“.⁷⁴

Nakon Ludovikove uspješne vojne kojom osvaja Dalmaciju i Hrvatsku više se ne pojavljuju pisma koja Venecija šalje svojim gradskim knezovima, no češće se šalju zapovijedi pomorskim službenicima. Kao što je već naglašeno, ove zapovijedi bile su usmjerene prvenstveno kapetanu zaljeva i njegovim zamjenicima. Budući da ove funkcije imaju na raspolaganju raznolika prava i prerogative, među kojima je i pravo na ubiranje restitucija u ime komune, u ovom su nam kontekstu ona najzanimljivija. Prigodom inicijalnog kontakta s optuženom komunom kapetan zaljeva nastupao je jednako kao i notar ili ambasador. Mirnim putem potražuje namirenje šteta. Međutim, ako optužena komuna odbije isplatiti štetu, kapetan zaljeva dozvoljeno je koristiti se nasiljem kako bi namirio dug. Ovakav pristup reparacijama prilično je jasno izražen u pismu koje Venecija šalje kapetanu grada Bari, ali i u Šibenik i Dubrovnik. U njemu piše kako svi koji plove prema Veneciji moraju to raditi po njezinim zakonima te da Venecija u Jadranu neće tolerirati naoružane brodove koji se bave piratstvom, bilo da su naoružani od Dubrovnika ili neke druge nacije. U suprotnom će kapetan zaljeva i ostalo mletačko brodovlje krenuti protiv tih „javnih gusara“, zemalja i mjesta koja ih naoružavaju.⁷⁵ Odgovori mletačkog vijeća na prijedlog vicekapetana u slučaju Omiša ilustriraju nam ove suhoparne pravničke riječi. Vijeće nije pristalo na prijedlog ser Francisca Benoba da Omiš osvoji silom „jer bi osvajanje spomenutog grada bilo previše opasno“. Borbenom vicekapetanu bilo je naređeno restitucije zahtijevati mirnim putem, a ako grad to odbije, dugove je mogao naplati na moru, na galijama i galeotama „loveći Omišane kao obične javne gusare“.⁷⁶ Početkom 15. stoljeća istu zapovijed, pljačkanje do namirenja dugovanja, kapetan zaljeva morao je izvršiti nad Zadranima, naravno ako prije odbiju platiti dug.⁷⁷ I u ovom slučaju prijestup je bila pljačka naoružanim brodovljem, no Zadrane se ne markira nikakvim posebnim izrazom, a vrlo se brzo svi ovi izrazi stapaju u jedan – neprijatelj i to, naravno, zbog rata koji se vodi za Dalmaciju. Ni u mletačkim „unutrašnjim“ izvorima nema usustavljene uporabe pojmova. Početkom stoljeća gradskim knezovima slano je brodovlje ili oprema za obranu ili borbu protiv Omišana. Njih je Venecija također nazivala piratima, zločincima i gusarima. Štoviše, sva tri izraza koristi u samo jednom dokumentu. Isto tako i opomena slana Šibeniku, Dubrovniku i Bariju pokazuje isti slučaj. U istoj ispravi korištena su

---

⁷⁴ Listine II, str. 186.

⁷⁵ Listine IV, str. 289. – 290.

⁷⁶ Listine IV, str. 316.

⁷⁷ Listine V, str. 115.

oba izraza koja u ovom kontekstu obilježavaju nedozvoljene pljačke iz mletačke perspektive. Srednjovjekovnom je čovjeku svejedno označuju li ga kao pirata ili gusara. Iz promatranih diplomatskih izvora vidljivo je kako su ovi termini korišteni kao istoznačnice.

2.3. PIRATSTVO I GUSARSTVO U NARATIVIMA 13. I 14. STOLJEĆA

U djelu Tome Arhiđakona *Historia Salonitana* promatrat će se nekoliko problema. Fokus će prvo biti na identifikaciji događaja koje Toma naziva piratskima. Toma Arhiđakon piše u maniri srednjovjekovnoga povjesnika. Potanko opisuje uzroke i posljedice djela, vrijednosni sud – pohvale ili pokude junaka i njihova čina.⁷⁸Ivić je istaknuo da se Toma prigodom prikazivanja sukoba služi filozofijom pravednoga rata sv. Augustina: Bog je, a samim time i pobjeda, uz onoga tko ima pravedan povod za rat.⁷⁹ Piratstvo je prema tome u ovoj shemi prikazano kao grešno, korumpirano djelovanje kojim se zajednica udaljava od Boga, a samim time hrli i u propast. Piratstvo tako u Tominoj *Historiji* ima posebnu ulogu. Ono je moralno-vjerski problem koji se izražava nasiljem i interpretira odnosom prema Bogu.

Nakon prikaza piratstva i njihovih interpretacija u spomenutim okvirima pozornost ćemo usmjeriti postupcima nasilja koji u *Historiji Salonitani* nisu označeni kao piratski. Najčešće su to akcije Splitskana usmjerene prema Omišu i drugim dalmatinskim komunama koje nisu karakterizirane kao piratske, ali s piratskima imaju neke sličnosti. Na kraju poglavlja uspoređuju se termini koje za Tomine pirate koristi relevantan diplomatski materijal.

2.3.1. PIRATSTVO U NARATIVU *HISTORIA SALONITANA*

Prvi neizravni spomen piratstva u promatranom razdoblju nalazimo kod Tome povezano uz pad Zadra. On uzroke križarskoga osvajanja Zadra 1202. godine traži upravo u pomorskim pljačkama. Zadarski odnosi prema Mlečanima bili su neprijateljski, „napadali su ih gdje su mogli, grabili njihova dobra, nanosili im nepravdu, ubijali ih, svim su im silama nastojali učiniti svako zlo. Plivajući u bogatstvu bili su obuzeti obijesnom razuzdanošću; nadimali su se od oholosti, uznosili zbog moći, hvalili su se nepravdama i likovali zbog pakosti; ismijavali su niže od sebe, prezirali više, vjerovali su da im nitko nije ravan. Budući da su bili već iskvareni mnogim porocima, na hrpu svoje zloće dodali su i to što su prezreli učenje Katoličke Crkve i dopustili da ih zarazi kužna hereza.“⁸⁰ Piratstvo je u ovom slučaju dovedeno

---

⁷⁸ Nenad Ivić, *Domišljanje prošlosti* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1992), 11.

⁷⁹ Ibid, 105.

⁸⁰ HS, glava XXIV, str. 129.

u relaciju s herezom. Naznačeno je kao temeljni grijeh koji otvara vrata herezi koju bog kažnjava mačem križara. Ista shema pirata-heretika jasnije je ocrtana u kasnijim poglavljima, osobito u poglavlju 35 čiji je naslov *O ratu što ga je vodio s gusarima (piratima)*.

Riječ je o splitsko-omiškom sukobu koji 1240. godine započinje splitski potestat Gargan. Kako je već vidljivo iz samog naslova, Toma Omišane smatra piratima. Piše da načelnik Gargan već poduže razmišlja kako da riješi problem „divljeg mahnitanja pirata.“⁸¹ Toma je povod za rat pronašao u odbijanju plaćanja reparacija za pljačku Splitskoga polja. Pravila pisanja historija nalažu da se pobjednike sukoba prikazuje kao Božje odabranike, a gubitnike kao zločince i đavolske slugе. Tako je Toma Splićanima kao pobjednicima pripisao pravedan povod za rat i Božju podršku, dok Omišane prikazuje kao njihov antipod, slugе đavla. Za njih piše kako su na Šolti „neprijateljski kročili po otoku i uništavali sve što im je bilo na putu.“⁸² Kad su se branitelji otoka povukli, a Omišani primijetili da se mogu neometano kretati, „počeli su posvuda bjesomučno pljačkati, napadati seljake, silovati žene, paliti usjeve i činiti svako zlo. Došavši do crkve blaženog Stjepana, raznesu sve što je bilo u kući i zapale ju. Na kraju uđu u crkvu, poput bezbožnika slome oltare, razbacaju relikvije i neopisivom drskošću dotičući zločinačkim rukama euharistiju presvetog tijela, koja je visjela iznad oltara, bace ju na zemlju.“⁸³ Opis gradacije zla i nepravdi razvija se kao i u prvom, zadarskom slučaju: nakon pljačke slijedi fizičko nasilje i grijeh prema Bogu u ovom slučaju u vidu razaranja crkve blaženoga Stjepana i poganskog rušenja relikvijara. Omišani, poistovjećeni s piratima, u opisu šoltanskih pljački prikazani su kao pogani, nevjernici.

Odnos pojmova *heretik* i *pirat* Toma jasnije izražava pišući o neočekivanoj pobjedi Splićana nad Omišanima na Braču. Mala skupina od 50 Splićana sukobila se s Omišanima kojih je bilo puno više. Budući da je prije same borbe moral Splićana bio poljuljan, njihov vođa Stjepan ohrabruje ih govorom. Toma mu u usta stavlja ove riječi: „Hej ljudi, zar ne znate da imamo opravdani povod za rat? Zar se ne sjećate da su ovi, koji idu protiv nas, Bogu i ljudima mrski (gusari) pirati, zar ih nije cjelokupno kršćanstvo proklelo i izopćilo?“⁸⁴ I iz ovog je slučaja vidljivo da Omišane, pirate, Toma smatra otpadnicima od Boga, kršćanstva, društva i suprotstavlja ih Splićanima koji imaju pravedan povod za rat.

Na samom kraju 35. glave opisuje pregovore o predaji u kojima Omišane još jedanput izjednačuje s hereticima i označuje ih kao đavolske slugе. Vođa pregovora, splitski potestat

---

⁸¹ HS, glava XXXV, str. 205.

⁸² HS, glava XXXV, str. 209.

⁸³ HS, glava XXXV, str. 208 – 209.

⁸⁴ HS, glava XXXV, str. 210 – 211.

Gargan „pokušavao je svim snagama iskorijeniti pošast piratskog divljanja. Mislio je da će iskazati veliku poslušnost Bogu ako uspije učiniti kraj tom bezbožništvu. A oni, kao ljudi pokvarena duha, lukavo su i prijetvorno odbijali savjete načelnikove, jer su više voljeli služiti đavlu nego u skladu s Bogom voditi pošten i miran život.“⁸⁵

Nenad Ivić u *Historiji* pronalazi još jednu poveznicu između đavla i pirata i to u izrazu *sluzava jegulja* kojom Toma opisuje omiškoga kneza Osora. Ivić inzistira na analogiji *Osora-jegulje* i zmajskog Kadma kao zmijolikih oblika koji reprezentiraju đavla.⁸⁶

Piratstvo je u *Historiji Salonitani* grijeh, đavolski posao, a pirat je grešnik, poganin, heretik i đavolji sluga. Ove moralno-vjerske ocjene sastavni su dio historija ili povjesnica. Njihov je zadatak bio, između ostaloga, pomiriti uzrok i posljedicu, pobjedu s lojalnošću Bogu i poraz s odbacivanjem Boga. Piratstvo je u ovoj shemi uvijek prikazano kao uzrok propasti. U slučaju Zadra piratstvo je sredstvo kvarenja zajednice, grijeh koji kulminira u herezi. Grešnu zajednicu kažnjava Bog, u ovom slučaju križarsko-mletačkim osvajanjem. Omiška *piratska bjesnoća* interpretirana je na isti način: piratstvo je inicijalni grijeh koji pokreće rat. Toma ratne događaje koristi kako bi opisao junake i njihova djela. Pri tome su Omišani i njihova nedjela detaljno opisani i okarakterizirani kao poganski, heretički, đavolski i piratski. Zbog toga ih Bog kažnjava tako što gube bitku protiv malobrojnijih Splićana.⁸⁷

U dosadašnjem tijeku teksta pokazali smo kako se pojam piratstva izjednačava s grijehom, herezom, a pirati, Omišani, s đavolskim slugama. Sljedeći je korak analiza konkretnih grešnih i moralno korumpiranih radnji koje se u Tominu tekstu nazivaju piratskima. Jedan je od njih piratska praksa Zadrana početkom 13. stoljeća,

O njemu Toma piše prilično neodređeno. Spominje da su Zadrani Mlečane napadali gdje god su mogli, otimali su njihova dobra, nanosili im nepravdu, ubijali ih i nastojali im učiniti zlo.⁸⁸ No, čak iz ovih nekoliko redaka može se iščitati da je piratstvo nasilje i krađa dobara. Više pozornosti Toma pridaje omiškim napadima. Osorov napad na Šoltu sastojao se od pljački, nasilja nad seljacima, silovanja žena, paljenja usjeva, zgrada i crkvi kao što je već prije spomenuto. Opis šoltanskih pljački ima ulogu prikazivanja grijeha. Pokazuje standardne prijestupe koje pronalazimo i u diplomatskom materijalu kao pljačke.

---

⁸⁵ HS, glava, XXXV, str. 214 – 215.

⁸⁶Ivić, 1992. 32 – 33.

⁸⁷Ovakva karakterizacija i racionalizacija često je prisutna u *Historiji Salonitani*, a više o načinu na koji Toma gradi tekst i daje mu značenje vidi u Nenad Ivić, *Domišljanje Historije*, (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1992.) poglavlje “Narratio”, str. 101. – 135.

⁸⁸ HS, glava XXIV, str. 129.

Vrijedno je spomenuti još nekoliko trenutaka u kojima Toma prikazuje pomorske sukobe. Početkom rata s Omišanima Splićani plove na Brač. Ovaj dalmatinski otok predaje im se bez borbe te Splićani uzimaju sva dobra Omišana – stada, krupno blago, usjeve. Dio su poslali da se proda u Apuliji, a dio su zadržali na otoku.⁸⁹ Budući da Splićani uzimaju omiška dobra i djelomično ih rasprodaju, njihove ratne akcije očito i same imaju piratske karakteristike, no Toma ih ne interpretira tako. Nešto kasnije, kada piše o pregovorima o predaji sa zarobljenim omiškim prvacima, Toma govori kako je načelnik Gargan Omišane iscrpljivao izgladnjivanjem i mučio ih šibanjem te na taj način od njih „izvukao“ nemalu svotu novca.⁹⁰ Gargan se služio nasiljem kako bi se ekonomski okoristio što je zapravo telegrafsko objašnjenje piratstva.

Uzimanje talaca spominje se i u splitsko-trogirskom sukobu. U tim borbama, koje autor pokazuje prilično plastično, zanimljiv nam je njihov rezultat. Načelnik Bernard naoružanim brodovima isplovio je iz Splita i zarobio 50 Trogirana koje je doveo u Split i zatvorio u tamnicu.⁹¹ Kako možemo slobodno pretpostaviti da ove ljude načelnik Bernard nije mogao samo tako oteti iz Trogira, vjerojatno se ovdje radilo o napadima na trogirsko brodovlje ili distrikt. Na to nas upućuje neuspješan napad Splićana na Trogir. Kad su Trogirani ugledali splitsko brodovlje, „bez ikakve donesene odluke odmah potrče prema moru, popune lađe veslačima i opreme oružjem.“ Nakon bitke s promjenjivom srećom pobjedu su odnijeli Trogirani „radosni zbog plijena kojem se nisu nadali.“ Plijen se sastojao od jedne splitske lađe i šezdesetak istaknutih građana.⁹² Iz ovih je primjera vidljivo da ratovi također sadrže piratsku komponentu. Iako se ovdje radi o pravom ratnom stanju, smatram da to ne kontaminira tekst kao izvor informacija o piratstvu. Pljačka i nasilje prisutni su u ratu kao i u piratstvu mirnodopskog vremena. Mehanizmi su isti, razlika je jedino u broju aktera, a vidimo to i kod Tome. On piše da je prvi potez Splićana bio zauzimanje otoka Brača sa svim omiškim dobrima. Bosanski ban Ninoslav pljačka trogirsko polje, posjekli su lozu, oborili stabla i uništili sve usjeve i nasade. Prilikom dolaska kraljeve vojske u splitske predjele jedan od imućnijih stanovnika Splita, Murgija, sklonio je svoje novce na brod i zagovarao predaju Ugrima.⁹³ Ovaj Murgijev potez pokazuje kako je pljačka grada bila nešto uobičajeno prigodom zauzeća gradova.

---

⁸⁹ HS, glava XXXV, str. 207.

⁹⁰ HS, glava XXXV, str. 213.

⁹¹ HS, glava XLII, str. 271.

⁹² HS, glava XLV, str. 285. – 287.

⁹³ HS, glava XLV, str. 289. – 295.

Osim omiškog slučaja Toma ovakve radnje ne označava kao piratske iako same po sebi one sadrže elemente piratstva: nasilje, ubojstva, otmice, krađu dobara i brodova, paljenje usjeva i nasada. Sve su ovo elementi i rata i piratstva, prakticirali su ih i Splićani i Trogirani. Toma o svima piše na isti način kao i o omiškim pljačkama, ali pritom samo omiške napade naziva piratskima. Razlog je vrlo vjerojatno to što je Toma Splićanin. Iako na nekoliko mjesta kritizira svoje sugrađane i to vrlo oštro, na primjer prigodom njegova neuspješna izbora za nadbiskupa ili pak pri spomenutom ratu s Trogiranima, ni njih ni Trogirane nikad ne dovodi u vezu s piratstvom.

2.3.2. PIRATSTVO U NARATIVU *OBSIDIO IADRENSIS* / *OPSADA ZADRA*

Kako sama uvodna studija kritičkog izdanja ovog djela kaže, *Opsada Zadra* jedan je od najživljih i najautentičnijih opisa ratnih zbivanja unutar čitave zapadnoeuropske književnosti XIV. stoljeća. Sam autor navodi kako su razlozi zbog kojih piše djelo „da ne bi takvo strašno nasilje, što su ga izvršili Mlečani tijekom vremena, palo u zaborav, nego da bi se njihova okrutnost predala sjećanju potomaka, te je želja da naručitelju spisa objasni glavni uzrok sukoba i sporove među suparnicima.“⁹⁴ Letimičan pogled na motive pokazuje kako će rad biti usmjeren na nasilje, stoga nam je ovaj izvor pogodan za uspoređivanje pljački koje provode pirati s onima koje provodi regularna vojska. Usporedbu provodimo identificirajući djela koja sam autor naziva piratskima. Djelovanje ovih pirata bit će uspoređeno s događajima koji pokazuju iste elemente nasilja, a autor ih direktno ne naziva piratskima. Autor pirate najčešće prepoznaje u zadarskim moreplovcima pa će ova usporedba biti usmjerena na odnos zadarskih pirata i mletačke vojske. Pljačke mletačke vojske nadopunjene su pripadajućim diplomatskim materijalom koji donekle upotpunjava sliku događanja pod Zadrom. Zadatak je usporedbe prikaz djelovanja pirata u složenoj operaciji opsade grada u ponešto promijenjenoj ulozi od uobičajene te prikazivanje razlika, odnosno sličnosti u mehanizmima djelovanja pirata i regularne vojske.

Anonimni autor Opsade Zadra piratstvo spominje nekoliko puta. U 21. glavi svog djela naslovljenoj „O tuzi Zadrana zbog izgubljene tvrđave, o nekom njihovom zlodjelu i o gradnji drugog stikata“ autor nam prenosi zločine koje su počinili zadarski (gusari) pirati. Oni su redovnike, „ubili i ostavili na nekoj hridi u zadarskom otočju, a blago oteli pa otplovili u Zadar. Opljačkane stvari izložili su za prodaju na glavnom trgu.“⁹⁵ Kao i kod Tome za ova nedjela

---

⁹⁴ *Obsidio Iadrensis/Opsada Zadra*, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, 54. Scriptores VI., Zagreb: HAZU 2007, uvodna studija, str. 13.

⁹⁵ *Obsidio*, knjiga I, glava 21. Str. 182.

sustigla ih je kazna najpravednijega Suca, to jest Boga. U drugom slučaju zadarski pirati osvojili su i brod Dubrovčana. Nakon kraće potjere „bez ikakve samilosti (gusari) pirati usmrte sve osim trojice koje zadrže za zarobljenike, a sam taj brzi brod upotrijebe za sebe.“⁹⁶ Isti slijed zbivanja kao i u prethodnom primjeru (nasilje, ubojstva i krađa dobara) upotpunjen je otmicama i oduzimanjem broda. Autor sam navodi kako su Zadrani na sličan način postupali u mnogim slučajevima. Pokazuje to i zarobljavanje trogirске galije. Brod ili galija Trogirana pristala je u uvali Maistro. Na njoj je bilo desetak trogirskih plemića. Dva zadarska naoružana broda napala su galiju i zarobila plemiće i pučane, zato što su i sami Trogirani jednako postupali sa Zadranima.⁹⁷ Pogled na diplomatski materijal toga vremena pokazuje kako su Zadrani bili aktivni i u drugim dijelovima Jadrana. Isprava iz 17. travnja 1346. godine obavještava kako zadarske barke plove obalama Marche i napadaju mletačke lađe.⁹⁸ Mlečani su reagirali slanjem triju brodova u lov na spomenute Zadrane.⁹⁹

I narativ i diplomatski izvori pokazuju kako Zadrani tijekom opsade prakticiraju piratstvo. Spomenuti primjeri mogu se interpretirati na nekoliko načina. Kod slučaja s redovnicima, ukoliko je istinit, vidimo da je plijen stavljen na glavni trg za potrebe aukcije. Kao cilj te pljačke navodi se ekonomska korist samih aktera, dok se kod dubrovačkog i trogirskog slučaja kao plijen spominju sama posada i brod. U tom slučaju zadarsko je piratstvo uklopljeno u šire okvire obrane grada. Autor spominje zadarske pirate u direktnom sukobu s Mlečanima: „Sada zadarski (gusari) pirati krstare po moru, pa kojega god Mlečanina pronađu, vežu mu ruke iza leđa i okrutno ga potapaju u more.“ Pritisnuti mletačkim napadima gusari(pirati) povlače se u utvrdu na brdu Sv. Kuzme i Damjana, a brodove izvlače na obalu ispred utvrde. Razvila se bitka u kojoj Mlečani piratima, koje autor sada naziva Zadranima, otimaju brodove.¹⁰⁰ Zadarsko brodovlje ispred obala Marche napada samo neprijatelje Mlečane. Na taj način vodi se rat na udaljenoj fronti koji se izražava pljačkanjem brodovlja, piratstvom. Potvrdu ove dvojake interpretacije (piratstva s ciljem ekonomske koristi i piratstva zbog političkih pobuda) nalazimo u samome tekstu. Spremanje brzog broda, *parone*, u poodmakloj fazi opsade motivirano je težnjom da se neprijatelju nanese što veći gubitci i da se vlastiti grad opskrbi kakvom krepkom hranom.¹⁰¹

---

⁹⁶Obsidio, knjiga I, glava 13. Str. 158.

⁹⁷Obsidio, knjiga I, glava 9. Str. 148.

⁹⁸Listine II, str. 336.

⁹⁹Listine II, str. 336.

¹⁰⁰Obsidio, knjiga I, glava 16, str. 164.

¹⁰¹Obsidio, knjiga II, glava 17, str. 274.

Primjeri pokazuju kako je piratstvo tijekom ratnog vremena bilo uklopljeno u šire akcije obrane. Uz akcije usmjerene prema osobnoj dobiti primjećujemo i akcije u svrhu obrane grada. Djelovanje pirata u tim se slučajevima nije razlikovalo. Nasilje, ubojstva, krađe i otmice ostaju repertoar pirata u njihovim borbama. Napadaju redovitu mletačku vojsku pred Zadrom i mletačko brodovlje ispred obala Marche kao oblik ekonomskoga rata koji izaziva reakciju Mlečana. Iz opsadnog stroja Zadrani su izvukli 3 galije i na taj način umanjili pritisak na grad. Za vrijeme opsade grada Zadrani piratstvo koriste dvojako, kao način ekonomskoga pritiska i kao način ratovanja regularne vojne jedinice. Autor *Opsade Zadra* prigodom prikazivanja zadarskih moreplovaca služi se izrazima pirat, u originalu „pyrata“ i jednostavnim Zadrani. Kod Tome smo vidjeli da je naziv „pyrata“ rezerviran za otpadnike, neprijatelje Boga i društva. Možemo uočiti sličnosti s opisom piratstva u *Opsadi Zadra* kada anonimni autor piratske akcije opisuje kao nedjela što znači da i on izraz „pirat“ koristi kao oznaku za moralno korumpiranu kategoriju ljudi (bez obzira na to što aktivno sudjeluju u obrani grada).

Nisu manje važni ni opisi mletačkih pljački i nedjela. Najčešće se odnose na vojsku pod gradom, no autor prenosi i primjere koji pokazuju iste karakteristike koje su kod Zadrana ocijenjene piratskima. Mlečani su „po čitavom svijetu, gdje gospoduje njihova vlast, lovili zadarske građane i bacali u tamnicu kao kakve razbojнике ili (gusare) pirate. U tom opisu autor koristi izraz „simoniace de rogatu,“ u prijevodu kritičkog izdanja iz 2007. godine „grešnom trgovinom.“¹⁰² Ovaj izraz više nigdje ne nalazimo, ali jasno je opisan i iz konteksta je vidljivo da se radi o napadima na zadarsko brodovlje na piratski način. Preostali opisi „strašnih nedjela“ bave se većinom događajima koje provodi mletačka vojska i mornarica pred Zadrom. Na samom početku opsade autor opisuje pokolj zadarskih stanovnika koji su se vraćali sa svojih posjeda na otocima. „Neke od njih poubijaju smrtonosnim udarcima mača, neke udave u moru, neke zarobe otimajući njihove čamce i brodove za svoju upotrebu i korist (...) štoviše nejaku djecu i nevine dječake koji su spavali u svojim kolijevkama mačem smaknu bez samilosti i obzira prema pravdi.“¹⁰³ Ova figura s nevinom dječicom pokazuje tendenciju autora *Opsade Zadra* da demonizira Mlečane, a njihova vođu Petra Canale prikazuje kao Heroda. Manje poetičan opis ovih događaja imamo dokumentiran u diplomatskim izvorima.¹⁰⁴ Ostala nedjela zapisana u *Opsadi* većinom prikazuju haranje odnosno pljačkanje zadarskoga distrikta. U poglavlju *Kako su Zadrani za sebe izabrali probitačniju odluku* Mlečani napadaju otoke i Zadranima prave silnu štetu. Odnijeli su im sitnu i krupnu stoku, više od 200 000 komada, a

---

¹⁰²Obsidio, knjiga I, glava 6, str. 136 – 137.

¹⁰³Obsidio, knjiga I, glava 6, str. 140 – 142.

¹⁰⁴ Zapovijed o napadu na otoke i krađi stoke vidi u CD II, str. 259.

kućice i kolibe otočana i zadarskih građana spalili. Krađe i uništenja provodi i vojska smještena pod gradom pod vodstvom Marka Gustinianija.¹⁰⁵ Osim krađe stoke mletačka vojska uništavala je usjeve, maslinike, voćnjake.¹⁰⁶ Pljačke mletačke vojske odvijale su se po određenom uzorku. Tijekom opsade bilo je nekoliko smjena mletačke vojne sile. Prigodom većine izmjena bila je naređena pljačka distrikta. Početkom opsade Marku Justinijanu zapovijeda se da neprijateljski teritorij, „kako vidi shodnim, spali, opljačka, sruši i nanese svakojake ozljede.“¹⁰⁷ Ista zapovijed vidljiva je i kod dolaska istarske vojske pod Zadar 10. studenoga 1345. godine,¹⁰⁸ a zapovijedi o pustošenju nalazimo i u smjenama vojske 4. i 13. studenog 1346. godine.¹⁰⁹ Ove mletačke zapovijedi pokazuju kako su pljačke bile sastavni dio ratovanja. Dio plijena bio je namijenjen potrebama vojske, naročito žito i životinje, a dio je vjerojatno bio raspodijeljen među vojnicima.

Dio mletačke flote sačinjavali su brodovi dalmatinskih gradova. Iz teksta *Opsade* vidljivo je da su svoje brodovlje poslali Trogir i Dubrovnik, a Ljubićev materijal pokazuje kako su aktivne bile i ostale dalmatinske komune, Split, Šibenik, Rab, hvarsko-bračka komuna i Pag.¹¹⁰ Na nekoliko primjera pokazao bih njihovo djelovanje tijekom opsade. Gradovi su izvršavali naredbe Venecije i sudjelovali u koordiniranim napadima na vojne ili ekonomske ciljeve i u pomorskoj i kopненоj blokadi, a sudjelovali su i u akcijama protiv Zadrana na širem prostoru Jadrana. Prigodom opisa osvajanja trogirskog broda u uvali Maistro autor navodi kako su Trogirani jednako činili Zadranima, a u dokumentu iz 13. veljače 1346. godine stoji kako je Trogiranima bilo dopušteno zamijeniti taoce sa Zadrom. U ispravi je precizirano da su Trogirani Zadrane zarobljavali i na moru i na kopnu.¹¹¹ Kao pripadnici flote koja je opsjedala grad imali su obvezu hvatanja zadarskih brodova i stanovnika gdje god ih susretnu, na kopnu ili na moru. Stigma pobunjenika koju Zadrani nose u izvorima davala je Mlečanima i mletačkim podanicima pravo da ih hvataju i pljačkaju gdje god ih sretnu. Napad je to na ljudski i ekonomski potencijal Zadra, pljačka broda bila je prešućena, ali se može pretpostaviti da se dogodila. Izdane su i zapovijedi o konfiskaciji zadarske imovine u Veneciji. Sva zadarska imovina morala se predati pod kaznom duple vrijednosti same imovine.¹¹² Paškoj komuni posebno je naređeno da sekvestrira sve pokretnine i nekretnine Zadrana u ime mletačke

---

¹⁰⁵ Obsidio, knjiga I, glava 9, str. 146 – 148.

¹⁰⁶ Obsidio, knjiga I, glava 17, str. 170.

¹⁰⁷ CD II, str. 257 – 258.

¹⁰⁸ CD II, str. 282.

¹⁰⁹ CD II, str. 402 – 403.

¹¹⁰ CD II, str. 296; CD II, str. 330.

¹¹¹ CD II, str. 319.

¹¹² CD II, str. 263.

komune.¹¹³ Dalmatinski gradovi vjerojatno su bili uključeni i u napad protiv zadarskog brodovlja ispred talijanske obale. Mlečani su poslali dva broda svojih podložnika uz jedan *kapetanov* u lov na Zadrane.¹¹⁴ Iako se ne zna čiji su brodovi sudjelovali u akciji, u izvoru piše *podložnici zaljeva* što znači gradovi Jadranskog mora.

Od brodovlja dalmatinskih komuna u mletačkoj vojsci očekivala su se izvršenja zapovijedi općih pljački agera i otočja, blokada i hvatanja zadarskih građana, a povezano s time brodovlja i eventualnog tovara u moru ispred samog Zadra ili na posebno određenim zadacima. Usporedimo li to s djelovanjem zadarskih pirata u promatranom djelu, primjećujemo podosta sličnosti. Otmice ljudi i brodova autor je posvjedočio u nekoliko primjera, a vidljivi su i u diplomatskom materijalu. Krađe dobara i hrane kod Mlečana bile su vezane uz vojno organizirane pljačke, najčešće, ali ne isključivo, prilikom smjene vojnika. Pljačke kod Zadrana manifestirale su se piratstvom, napadima malim brzim brodovima. Ubojstva Božjih miljenika autor pripisuje i zadarskim piratima i mletačkoj vojsci. Potonji ubijaju djecu u kolijevkama, dok Zadrani pljačkaju i ubijaju redovnike. Primjećujemo da se mehanike djelovanja Zadrana i Mlečana, pirata i vojske, nisu previše razlikovale. Cilj je jednih i drugih što više naštetiti drugima u ljudstvu i materijalnim dobrima. Kod autora *Opsade Zadra* zanimljiva je upotreba termina. U većini pomorskih akcija koje provode, Zadrani su nazivani upravo terminom *pirat*. U jedinom slučaju gdje zadarske pomorce ne naziva izravno piratima opisuje njihove motive: krasti hranu i nanijeti što više štete protivniku. Zanimljiv je slučaj borbe kod utvrde sv. Kuzme i Damjana. Zadarska je mornarica i ovaj put nazvana piratskom, ali kad se bitka preselila na kopno, pirati su jednostavno postali Zadrani. Akcije ovih pirata u velikoj su mjeri bile usmjerene na obranu grada, napadali su isključivo Mlečane i njihove podanike, osim u jednom slučaju kad su im plijen bili redovnici i njihova dobra. Zbog toga je prilično neobično da je autor terminom „pyrata“ u svom radu nazivao svo zadarsko brodovlje, pogotovo zato što je veći dio njihovih akcija bio usmjeren prema obrani samog grada. Vlastite sugrađane autor naziva terminom koji je kod Tome bio rezerviran samo za protivnike njegovog Splita i Crkve – omiške Kačiče. S tom razlikom da Kačiče i suvremeni diplomatski materijal, u prvom redu papa Honorije III. i kralj Andrija II., naziva piratima, dok zadarsku mornaricu ni sami Mlečani u svojim izvorima ne nazivaju piratima. Korištenje termina *pirat* možda se može opravdati motivima djela *Opsade Zadra* budući da autor želi prikazati *strašno nasilje* koje su počinili sudionici opsade. Zbog toga anonimni autor koristi izraz *pirata* u smislu u kojem ga koristi

---

¹¹³ CD II, str. 265.

¹¹⁴ Listine II, str. 336.

Toma Arhiđakon, ali uz razliku da Toma Arhiđakon svojim piratima kao antipod postavlja pravovjerne Splićane. Kod anonimnog autora *Opsade Zadra* ovakva se dihotomija na susreće, upravo suprotno, riječ je o dvjema suprotstavljenim stranama kojima se pripisuju jednaka djela ili nedjela.

2.4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA UZ POGLAVLJE

Diplomatički materijal 13. stoljeća koji se bavi pomorskim pljačkama na prostoru istočne obale Jadrana za opisivanje ovakvih djela koristi široku lepezu izraza. Najčešće su to izrazi „dampnum“, „ablatus“, „capiō“, i „offendo“, u prijevodu pljačke, hvatanja, prijestupi, nasrtaji. Uz određena odstupanja u jednakoj ih mjeri koriste svi relevantni akteri na prostoru Jadranskog mora – Mletačka Republika, južnotalijanska kraljevstva Napulja i Sicilije i dalmatinski pomorski gradovi kao podložnici Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva ili Venecije. S druge strane etiketiranje samih aktera pokazuje određene osobitosti. Izvori mletačke provenijencije koji su slani predstavnicima strane vlasti prijestupnike najčešće označavaju njihovim *nacionalnim* obilježjem, pripadnosti nekoj od gradskih komuna te kao podanicima ili pripadnicima neke od velikaških obitelji. Samo u jednom slučaju mletački ih izvori nazivaju gusarima, *curasrii de Almisio*. S druge strane prigodom komunikacije sa svojim službenicima koriste izraze zločinac i pirata – *piratas i malefactores*. Za razliku od mletačkih, južnotalijanski izvori pokazuju frekventniju upotrebu izraza *pirat*. Ankonski knez piše Dubrovniku za pljačke koje opisuje kao piratske i prevarantske, a Karlo Napuljski krajem 13. stoljeća u nekoliko navrata Omišane je nazivao *piratima* uz etnički dodatak omiški (*Dalmisiensium*) ili slavenski (*sclavi*). Isprave istočnojadranske pokazuju vrlo diferenciran način prepoznavanja pljački i aktera. Dubrovačka isprava iz 1293. godine poslana kralju prepoznala je aktera – Marina Bulagarusa de Yscla kao moreplovca koji je plovio *in modo piratico* – piratskim načinom ili običajem, a Grgur Šubić žalio se na *ništavne ljude* koji su mu također *in modo piratico* uzeli jedan brod natovaren solju.

Diplome 14. i 15. stoljeća pokazuju isti način funkcioniranja u promijenjenim političkim okolnostima. U Jadranu tog vremena glavnu riječ vode Venecija i Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, dok zapisa iz područja južne Italije gotovo da i nema. Uz povećanje broja samih isprava povećava se i količina izvora kojima se opisuju pomorske pljačke. Tako u izvorima 14. i 15. stoljeća nalazimo izraze „molesta“, „dampnum“, „damnum“, „ablatus“, „sablatus“, „spogliato“, „excessus“, „miserata“, „sequestraro“, „aggressionē“, „derobo“, „praedor“, „capturus et retentionio“, „iniuria“. Ove izraze nalazimo u ispravama koji su bilateralne

prirode, najčešće između predstavnika Venecije i ugarsko-hrvatskoga kralja. Aktere se ne označuje nikakvim posebnim izrazom pirata ili zločinca, već se jednostavno identificira osoba poimence. Uz ime aktera stoji opet *nacionalna* oznaka, pripadnost određenoj gradskoj komuni ili ako je akter nositelj neke funkcije kao na primjer kapetan zaljeva ili konzul, onda se navode i ovi podaci. U mletačkim ispravama adresiranim iz središnjice svojim službenicima, kapetanima gradova, kapetanu zaljeva i njegovim zamjenicima vidimo kako izrazi *gusar* i *pirat* stoje uz izraz zločinci, *malefactores*. U diplomatskom materijalu od 13. do početka 15. stoljeća nema razlike između pojmova gusar, pirat ili zločinac. Ova, uvjetno rečena, nomenklatura nasilja i pljački odnosi se podjednako na pljačke koje se događaju na otvorenom moru, najčešće na frekventnim morskim putevima kao što je bio onaj ispred istočne obale Jadrana, ali izvori pokazuju da se pljačke dešavaju i na talijanskoj, zapadnoj obali Jadrana. Pljačke se događaju i u samim gradskim lukama, zatim prirodnim uvalama koja bi trebale biti zaštićene od prirodnih nepogoda i pirata, a istim se izrazima obilježavaju i pljačke otoka i gradskih distrikta uz obale mora.

Konzultirani narativni izvori *Historija Salonitana* i *Opsada Zadra* piratstvo također prepoznaju na prije navedi način. Nasilje, pljačke, otmice događaju se na poznatim brodarskim pravcima, lukama koje služe za odmor jednako kao i na otočnim i primorskim dijelovima gradskih distrikata. Dok su same mehanike piratstva u diplomatskim i narativnim izvorima jednake, uloga piratstva u samom tekstu narativa je ponešto drugačija. Kako se historija kao povijesni žanr piše s određenim pravilima, tako se i u ovim narativima piratstvo ukaluplja u ta pravila. Ona je prvenstveno pokazatelj grešnosti zajednice što je najvidljivije u *Historiji Salonitani* Tome Arhiđakona. Omišani iako snažniji od Splita gube rat jer su odbacili božju pomoć i prihvatili grešan način života. Na sličnom je ključu pisana i *Opsada Zadra* nepoznatog autora, vidljive su iste paralele, s tom razlikom da je kod Tome Arhiđakona izraz pirat zadržan za neprijatelje Boga i Splita, dok je u *Opsadi Zadra* on rezerviran za same Zadrane. Mletačke pljačke i nedjela autor *Opsade Zadra* osuđuje i ocjenjuje kao grijeh, međutim ni u jednom slučaju ne pridaje im etiketu pirata što pokazuje kako je uništavanje ekonomske osnovice bilo sastavni dio ratovanja. Isto vrijedi i za moreplovce iz dalmatinskih komuna koji izvršavaju vazalske obveze tijekom opsada grada. Zadarski moreplovci u istoj mjeri pljačkaju za osobnu korist kao što pljačkaju i nanose štete samoj mletačkoj mornarici. Na taj način igraju ulogu branitelja grada, ali svejedno, autor ih etiketira piratima.

3. GUSARSTVO – UVODNE NAPOMENE

Vlast nad morima u srednjem vijeku bila je usko vezana uz pitanje piratstva i gusarstva. Gusarstvo razlikujemo od piratstva po vladarskoj sankciji, licenci kojom dobivaju izvjesnu pravnu zaštitu. Time gusari imaju određenu vojno-pomorsku osnovu svojega postojanja. Vlast nad morskim prostorima, koju provode posebno akreditirani službenici, većinom je usredotočena na zaštitu prometnih pravaca, a provodi se oružanim napadima i zapljenom imovine neprijatelja.¹¹⁵ Različita politička ustrojstva dovela su do razvoja lepeze ovih državnih službenika. Ugrubo se može odrediti da su države s monarhističkim uređenjem prihvatile sustav na čijem je čelu admiral, nadležan ostalim kapetanima, dok Mletačka Republika zbog svojeg tipičnog razvoja ima drukčiji sustav. U njemu se isprepliću uloge „suprakomita“, općeg kapetana, kapetana zaljeva. Pojava funkcije admirala, i na Jadranu tako i na Sredozemlju, bila je povezana s konsolidacijom kraljevskih prava i stabilizacijom uprave¹¹⁶, dok su se mletačke funkcije razvile iz potrebe da se osigura prometni put kroz Jadran prema Levantu, uz zaštitu lokalne trgovine koja je Veneciji oduvijek bila prilično bitna.¹¹⁷ Prije samog pregleda ovih gusarskih sustava na koje nailazimo na Jadranu, poglavlje će biti usmjereno na razvoj prava, točnije razvoj prava vlasti nad morima. Prvi odlomak bit će usmjeren na opći razvoj vlasti nad morima u europskom kontekstu u 13. i 14. stoljeću koji će se većim dijelom oslanjati na rad Natka Katičića koji je ovaj problem temeljito obradio u svojem djelu *More i vlast obalne države*. Posebni naglasak bit će na Veneciji zbog specifičnog razvoja njezine vlasti koju ima nad Jadranskim morem. Pravne doktrine koje je Venecija koristila u srednjem vijeku iznio je uz komentare fra Paolo Sarpi u nešto kasnijim razdobljima. Kod pisanja svojega djela *Dominio del Mare Adriatico* koristio se starijim spisima mletačke kancelarije koji predstavljaju određeni popis pravnih doktrina na kojima je počivala mletačka vlast nad Jadranom, a posebno će zanimanje biti usmjereno papinskoj darovnici iz 12. stoljeća kao posebnom temelju vlasti nad Jadranom koji je iznjedrio i proces *duždeva vjenčanja* s Jadranom, kao i općeprihvaćeno načelo dugotrajnog obavljanja jurisdikcijskih činova nad morskim prostorima kao temelj vlasti. Nakon ovog svojevrsnog pravnog uvoda poglavlje se bavi mletačkim i ugarsko-hrvatskim gusarskim sustavima koji predstavljaju izraz ovih pranih doktrina. Mletački sustav podijeljen je na stalni i nestalni, odnosno reaktivni. Stalni gusarski sustav čine kapetan zaljeva i njemu podređeni kapetani koji su od početka 14. stoljeća redovito patrolirali Jadranom, od podložnih se gradova na istočnoj obali Jadrana očekivalo da podnesu dio ovog tereta. Ugarsko-hrvatski

---

¹¹⁵ Vjekoslav Maštrović, *Posljednji gusari na Jadranskom moru* (Zagreb: Matica Hrvatska, 1983), 12.

¹¹⁶ Frederic L. Cheyette, „Sovereign and the Pirates, 1332“, *Speculum* 45, br. 1 (1970): 54.

¹¹⁷ Vjekoslav Maštrović, *Posljednji gusari na Jadranskom moru* (Zagreb: Matica Hrvatska, 1983), 28; Frederic C. Lane, *Povijest mletačke republike*, (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2007.), 71-79.

sustav gusarstva temeljio se na admiralskoj jurisdikciji. Admirali su predstavljali najvišeg kraljevskog službenika na morskom prostoru države kojem su bili podložni ostali kapetani, a javljaju se tek nakon 1358. godine.

3.1.PRAVNA VLAST NAD MORIMA – OPĆI RAZVOJ

Rimsko je pravo unijelo tri elementa u pravno uređenje mora: more nije u vlasništvu pojedinca, pod vrhovništvom je države, a čak ni to vrhovništvo ne može priječiti slobodnu upotrebu mora svim ljudima ili obalnom pučanstvu. Za vrijeme jedinstva Rimskog Carstva ovo je vrijedilo za područje čitavog Sredozemnog mora. Takve se prilike bitno mijenjaju u srednjem vijeku. Centrifugalni procesi vode Europu u mozaik teritorijalnih, staleških monarhija usmjerenih na samodostatnost, uz iznimku dijelova poput Italije¹¹⁸ i Bizantske Dalmacije koje zadržavaju prvenstveno gradski oblik života, a krasi ih ista partikularnost.¹¹⁹ Južne i jugozapadne obale Sredozemlja osvajaju Muslimani i to stvara novu situaciju u kojoj zapadno, južno i jugozapadno Sredozemlje na određeno razdoblje otpada iz europskog svijeta, dok na istoku Sredozemlja kao hegemon stoji Bizant koji i dalje baštini rimski univerzalizam.¹²⁰ U ranom srednjem vijeku na prostoru Mediterana rimsko jedinstvo zamjenjuje mnoštvo manjih teritorijalnih država i to izaziva potrebu razgraničenja mora. Zahtjevi za prisvajanje mora prvo su se odnosili na prostore najbliže obali. Od 9. stoljeća u Europi prevladava mišljenje da su određeni dijelovi mora pod vrhovništvom određenih seniorsko-vazalnih vladara, uvjetno rečeno država. O mjerilima za granice tog dijela mora pod vlašću obalne države postojala su različita gledišta. Uz „crtu sredine“ kao mjeru za morske granice nekad se isticala i „granica dogleda“ koja se potom pretvarala u određenu udaljenost (najčešće do 14, ali ponekad i do 21 milje od obale).¹²¹ Doseg granica kopnene vlasti nad morima dalje razvijaju talijanski pravници. *Dekretalije* pape Bonifacija VIII. (1230. – 1303.) govore o problemu sazivanja kardinalskog zbora nakon smrti pape prigodom putovanja brodom. Praktični odgovor pravnika govori da je i more dio teritorija nekog grada, stoga se konklava mora održati u gradu koji vrši vlast nad morem. More koje se nastavlja na gradski

---

¹¹⁸ Henry Pirenne, *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća* (Split: Marjan tisak, 2005),

¹¹⁹ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u Razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1976), 39 – 57.

¹²⁰ Marina Vokić - Žužul, Božena Bulum, „Pravo mora u Sredozemlju tijekom povijesti“, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* sv. 4, br. 1 (2017): 53.

¹²¹ Vokić – Žužul i Bulum „Pravo mora“, 61; Natko Katičić, *More i vlast obalne države* (Zagreb: JAZU, 1953), 29 - 32.

teritorij sastavni je dio grada i nazivamo ga „distrikto“.¹²² Johanes Monachus izjednačava distrikt i državno područje.¹²³ Postglosator Bartol a Sassoferatto u svom djelu *Tractatus de Insula*, pozivajući se na rimsko pravo, smatra da su otoci na „umjerenoj udaljenosti“ od neke provincije potpadali pod jurisdikciju te provincije. „Umjerenom udaljenošću“ smatra dva dana plovidbe od obale što je u njegovo vrijeme udaljenost od 100 milja. Ista se granica od 100 milja pojavljuje i u *Digestama* kod popisa disciplinskih mjera koje su određene za klerike izgnanike.¹²⁴ Bartolovo mišljenje bilo je prihvaćeno i u teoriji i u praksi, a podržavali su ga i španjolski, talijanski te francuski pisci tijekom sljedećih četiriju stoljeća.¹²⁵

Koji je karakter vlasti, njen sadržaj u distriktu? Bartol u „*Komentarima*“ ističe da je vlast koju provodi država nad morem ograničena na zaštitu od pirata i sigurnu plovidbu.¹²⁶ Države su na moru uglavnom vršile kaznenu sudbenost, koju su jedna drugoj priznavale. Nakon Bartola drugi postglosator, Baldus de Ubaldis, prvi ozbiljno na opći način definira prirodu jurisdikcije što je država vrši nad morem. Baldo smatra da je upotreba mora zajednička, da more nije ničije vlasništvo, a jurisdikcija pripada državi. Distrikt je za njega identičan s teritorijem jer je more sastavni dio najbliže države. More se može podijeliti prema sudbenosti, ali ne i vlasništvu.¹²⁷ Nakon rušenja rimskog jedinstva more u srednjem vijeku prelazi na mnoštvo distrikta, područja pod sudbenom upravom obalnih gradova, a vlast nad morem ograničena je samo na vršenje zaštitnih funkcija i sudbenost. Grad ima samo imperium, jurisdikciju nad morem. Ono i dalje ostaje, kao što je bilo za vrijeme Rimskoga Carstva, prostor slobodne upotrebe.

Nakon rješavanja pitanja obalnog mora, počinje se raspravljati i o morskoj pučini. Prema Natku Katičiću srednjovjekovno pravo iznjedrilo je nekoliko teoretskih rješenja. Budući da je more od rimskog vremena slobodno za upotrebu svim ljudima, najjednostavnije rješenje bila je sloboda otvorenoga mora. To je rješenje bilo u skladu s ekonomsko-tehničkim mogućnostima vremena srednjega vijeka. Drugo rješenje, također oslonjeno na rimsku tradiciju, bilo je vrhovno načelo vlasti Rima nad morem. Vlast nad morima u jednakoj su mjeri svojatali i papa i car.¹²⁸ Valja naglasiti da se ova nauka zadržala u Bizantu koji je zapravo vršio

---

¹²² Natko Katičić, *More i vlast obalne države* (Zagreb: JAZU, 1953), 35: „Drži se da je je kanonista Johannes Andrea napisao riječi „(...)puto quod si moriatur (sicl. Papa) in mari: cardinales debent convenire in civitate per quam locus ille maris distingitur(...)“

¹²³ Katičić „More i vlast“, 35 vidi bilješku 45.

¹²⁴ Katičić 1953, 36 vidi bilješku 50.

¹²⁵ Katičić 1953, 36; Vokić Žužul, *Bulum* 2017, 61.

¹²⁶ Katičić 1953, 36.

¹²⁷ Ibid, 37.

¹²⁸ Ibid, 58.

ulogu pomorskog hegemonu u istočnom dijelu Sredozemlja, dok na zapadu carevi i nisu nikad zavladao morem. Isti proces mnogo je blaži prema papinstvu koje je bilo gospodar dijela mora oslonjenog na njihovu državu s jedne strane. Njihov se zahtjev za vlasti nad morima temeljio i na duhovnoj osnovici. Slobodi otvorenog mora i carskom univerzalizmu dodano je i praktično rješenje koje se nametnulo stvarnom snagom osvajača, to jest osvajanje mora silom.¹²⁹ Ono se ne oslanja na pravne naslove, već samo na konkretnu snagu osvajača. Vlast takvog tipa nalazimo samo na geografski ograničenim morima. More se time izdvaja iz općeg statusa i postaje „*maria particularia*“. Ipak i za takve stečevine bila je potrebna pravna podloga različita od same činjenice vladanja.¹³⁰ Jadransko more zadovoljavalo je uvjete geografske determiniranosti pa je odličan primjer za prikaz ostvarivanja vlasti nad cijelim morem. Proces je to kojim se mletačka jurisdikcija širila po Jadranskom moru ulazeći i u distrikte komuna istočnojadranske obale, a obilježen je i širenjem sadržaja vlasti. Od ranijeg pukog vršenja zaštitnih funkcija mehanizmi vlasti postupno postaju isključivi. Strancima se zabranjuje plovidba, ograničava im se pristup, propisuju se točni itinerari putovanja, zabranjuje se iskorištavanje morskih bogatstava. Od imperija ili jurisdikcije prelazi se na dominij, od vrhovničke vlasti na prava isključive upotrebe.¹³¹

3.2. MLETAČKI JADRAN – CULFUS VENETORUM

Nakon pada Bizanta 1204. godine Venecija otvoreno iskazuje zahtjev za svojatanjem cijeloga Jadranskog mora koje do tog razdoblja prisvaja pod kapom bizantskog vrhovništva i na temelju pravnog naslova careve vlasti. Time na Jadranu nestaju pravni temelji carske vlasti nad morima kao što su već prije nestali i sa zapadnog dijela Sredozemlja gdje carevi nikad i nisu zavladao morima. Ni Venecija se više nije pozivala na spomenuti naslov.¹³² Navedena razmišljanja reakcija su fra Paola Sarpija na sve jaču kritiku humanističkih i renesansnih *filipika* usmjerenih prema mletačkom gospodstvu nad Jadranom.¹³³ Prema Sarpiju osnovanost mletačkog zahtjeva za vladavinom na Jadranu postojala je apsolutno i od iskona. Dominij nad Jadranom nije stečen, nego je nastao zajedno sa samom Venecijom, a sačuvan je i proširen snagom oružja te utvrđen običajem starijim od svakog pamćenja. Ovakav je stav utemeljen na

---

¹²⁹ Ibid, 57 – 60.

¹³⁰ Ibid, 38-41.

¹³¹ Katičić 1953, 57 – 58.

¹³² Ibid, 1953, 115.

¹³³ Erazmo Castellani, “Paolo Sarpi, the Absolutist State and the Territoriality of the Adriatic Sea” (priopćenje sa znanstvenog skupa *Sovereignty, Subjecthood and Spaces of Governance in Legal and Intellectual Discourses*, Durham, 23. listopada 2015), 5.

prirodnom pravu. Svaki grad osnovan na području nekog vladara pripada pod vlast tog vladara, a svaki grad koji nastaje na slobodnom području nema vladara, odnosno sam je sebi suveren.¹³⁴ Venecija je upravo primjer takvoga grada. Rodila se na moru koje je slobodno područje zbog čega je ona gospodar samoj sebi, ali ujedno i gospodar mora na kojem nastaje. Takva se prirodna vlast silom oružja proširila, a običajem starijim od pamćenja učvrstila na udaljenim morskim dijelovima na kojima se izgubila vlast drugih gospodara.¹³⁵ Da bi se utvrdila jurisdikcija na temelju neopozivog običaja, traži se samo da je vladar od pamtivyjeka stalno vršio jurisdikcijske čine i da nitko drugi to nije činio bez njegova odobrenja. Ako bi netko to i pokušao, vladar bi ga odmah spriječio, a sve to sa znanjem i uz konačni pristanak trećega. Sve to ostvarilo se na Jadranskom moru, o čemu Sarpi iznosi razne historijske navode. To su ugovori s vladarima koji traže slobodan prolaz za svoje brodove, svjedočanstva povjesničara, mišljenja pravnika koja se podudaraju s njegovim i napokon, neprekidno vršenje vlasti.¹³⁶ Kao posljedicu toga Sarpi negira i samo stvaranje vlasti nad Jadranom preko derivativne stečevine. Pozivanje na darovnicu ili ugovor zapravo znači odstupati od vlasti kakvu je zamislio sam Sarpi. Tko je posjedovao more po odobrenju drugog, nije ga mogao nazvati svojim. Nije se mogao služiti privilegijom protiv samog izdavača, a privilegija se mogla i opozvati. Osim toga, teorija privilegija nije historijski osnovana jer ni pape ni carevi nisu nikad imali vlast nad Jadranskim morem. U prvom redu to se odnosi na darovnicu pape Aleksandra III. iz 1177. godine. Oko ove se darovnice, koju Sarpi diskreditira, i događaja koji joj je prethodio, u srednjem vijeku konstruirala središnja svečanost kojom Venecija iskazuje uzroke svoje veličine i vlasti nad Jadranom. Kao nagradu za pomoć protiv carskih snaga i ulogu posrednika, Venecija je od pape primila mnoštvo simboličnih darova među kojima i prsten kao simbol dominacije na morima. Kao uspomenu na ovaj događaj, svake se godine na dan Uzašašća odvija ceremonija ženidbe dužda i mora.¹³⁷ Svečanost očito ima ulogu prenijeti određenu poruku. U situaciji sukoba najviše svjetovne i duhovne vlasti u Italiji se javila potreba za intervencijom Venecije. Venecija je pristupila sukobu kao posrednik i riješila ga na miran način, zbog čega je se i naziva „Serenissima.“ Usprkos prijetnjama cara pomagala je papi odlučna da povрати mir i red cijeloj Italiji. Uspomena na taj događaj rekreirana je svake godine kao jedna od važnijih mletačkih ceremonija. Simbolički sadržaj priče, darovi pape duždu, ceremonijalno su nošeni gradom. Procesija se sastojala od nošenja bijele svijeće kao simbola

---

¹³⁴ Katičić 1953, 116.

¹³⁵ Ibid, 115 – 117.

¹³⁶ Katičić 1953, 116.

¹³⁷ Filippo de Vivo, "Historical Justifications of Venetian Power in the Adriatic" *Journal of the History of Ideas* sv. 64, br. 2 (2003): 160 – 161.

čistoće i pravovjernosti, mača kao simbola zaštitnika vjere te olovnog pečata, kišobrana, truba i banderija koji su simboli vrhovne vlasti jednake onoj cara ili kraljeva.¹³⁸ Najvažniji dio ceremonije bio je posvećen iskazivanju mletačke vlasti nad Jadranom. Dužd s patricijima i važnim ambasadorima isplovljavao je iz crkve sv. Nikole koja se nalazi na Lidu na mjesto gdje je pobjedničku mornaricu dočekaio papa, prema otvorenom moru. Na mjestu gdje se laguna dotiče s otvorenim morem dužd u more baca zlatan prsten uz riječi „desponsamus te mare in signum veri perpetuique dominii“. Ovaj gotovo religijski akt, iniciran od vrhovnog svećenika, ima ulogu legitimiziranja mletačkog gospodstva nad Jadranom, dok nazočnost stranih poslanika predstavlja slaganje šire zajednice s takvom situacijom.¹³⁹ Ritual ženidbe mora nastavlja se na nešto stariji ritual blagoslova mora koji se izvodio svake godine na dan Uzašašća. Datira iz vremena dužda Petra II. Orseola koji je 1000. godine nakratko zauzeo istočnojadransku obalu, a isplovio je upravo na Uzašašće. Uloga rituala bila je blagoslov mora koji se obavljao u pomorskim zajednicama na početku plovidbene godine. U Veneciji je brzo poprimio i oblik izražavanja vlasti nad morem. Ovo isticanje dominiona još je jače utvrđeno razvojem samog vjenčanja koje seže u 13. stoljeće.¹⁴⁰ Rituali Uzašašća postali su centar proljetnog festivala s javnim zabavama i petnaestodnevnom sajmom. Mnogo ljudi svjedočilo je ovim zbivanjima dajući im određen stupanj legitimizacije.

Budući da izlaz na Jadransko more osim Venecije imaju i druge političke jedinice, Sarpi se okrenuo i pitanju gradskog distrikta te distrikta obalnih voda tih političkih jedinica. Prema Sarpiju vlast zemaljskog gospodara obala zadire u more tek u njegovim plićim dijelovima. Vlast nad obalnim gradovima Sarpi legitimira pravnim mišljenjem kako otvorene luke (one koje se mogu braniti samo s mora i pomorskim snagama) pripadaju gospodaru mora. Također, more nepovoljno za razgraničenje, nemoguće je odrediti granicu između dviju vlasti. Sarpi naglašava univerzalnost zaštite mora koja ne prestaje ni u lukama i distriktima tih gradova. Kad bi ona tamo prestajala, bila bi sama po sebi iluzorna. Gradovima i lukama koje se mogu braniti i čuvati s kopna priznata je vlast u samoj luci i neki oblici vlasti nad njihovim vlastitim distriktima. Ti gradovi preko cjeline svojih građana mogu koristiti more. No oni nemaju zaštitnu funkciju, stoga gospodaru mora (Veneciji) i u tim vodama pripada čuvanje, zaštita i

---

¹³⁸ Edward Muir, *Civic ritual in Renaissance Venice* (New Jersey: Princeton University press, 1981), 115 -118.

¹³⁹ De Vivo, „Historical Justification“, 162; Muir, „Civic Ritual“, 118 - 122. Ovaj ritual uklopljen je u tradiciju blagoslova morskih puteva prilikom početka sezone brodarenja koja je karakteristična za sve pomorske zajednice.

¹⁴⁰ Edward Muir 1981, 120. Autor smatra da ritual nastaje kao manifestacija titule „gospodara četvrtine i pola četvrtine rimskog carstva“.

jurisdikcija.¹⁴¹ Sarpijeva razmišljanja o vlasti Venecije nad Jadranskim morem pisana su prilično kasno na temelju javnih i tajnih dokumenata kojima je Venecija tu vlast tijekom povijesti dokazivala. Sarpijevo *Dominio del Mare Adriatico* predstavlja tezaurus pravnih mišljenja i teza koje je mletačka vlada koristila prilikom dokazivanja svoje vlasti nad Jadranom.¹⁴² Prvi izdvojen način iskazivanja vlasti, teza o jurisdikciji na temelju neopozivog običaja, predstavlja općeprihvaćen srednjovjekovni način dokazivanja vlasti nad određenim dijelom mora, dok je drugi, ceremonija vjenčanja s Jadranom, poseban izraz vlasti koji ne susrećemo kod ostalih pomorskih sila. Oba su se razvila kako bi pravno regulirala stanje historijske realnosti. Oba se svode na činjenicu da je Venecija osvojila vlast i da ju hoće zadržati.¹⁴³

3.3. MLETAČKI SUSTAV GUSARSTVA

Vlast nad morem kakvu provodi Venecija u srednjem vijeku Lane uspoređuje s britanskom vlašću nad oceanima od napoleonskih ratova do Prvog svjetskog rata. Nadzor je to koji naziva „izoliraj i uskrati“. Provodile su ga patrole smještene na strateškim točkama uzduž trgovačkih puteva. Nakon što bi glave flote bile poražene, manje patrole „očistile“ su neprijateljske brodove, a neutralni brodovi bili su pretraživani, zadržavani ili zaplijenjeni. Ovakav nadzor zbog tehničkih nemogućnosti nije imala ni jedna srednjovjekovna država, ali je Venecija tome bila prilično blizu. U ranijim stadijima razvoja vršili su patrolne plovidbe rijekama i njihovim ušćima da bi nakon osvajanja Zadra i Carigrada proširili svoje akcije na Jadran i dalje na istočno Sredozemlje.¹⁴⁴ Tijekom 13. stoljeća ovakve su flote vodili za to posebno alocirani kapetani, a od početka 14. stoljeća pivotalnu ulogu u čuvanju slobode plovidbe preuzima kapetan zaljeva – „kapitano culfi“. Njemu i njegovim zamjenicima bili su podređeni ostali kapetani pojedinačnih galija, „suprakomiti“, i kapetani, voditelji „muda“. Osim ovih standardnih flota za koje Lane kaže da su opremane svake godine kao rutinska mjera, izvori pokazuju da su na prostoru istočnog Jadrana Mleci koristili i potencijale podložnih dalmatinskih gradova i to na nekoliko načina. Prvo, svi dalmatinski gradovi koji

---

¹⁴¹Katičić 1953, 117 – 118.

¹⁴²Više o Sarpiju vidi Erazmo Castellani, „Paolo Sarpi, the Absolutist State and the Territoriality of the Adriatic Sea“ (priopćenje sa znanstvenog skupa *Sovereignty, Subjecthood and Spaces of Governance in Legal and Intellectual Discourses*, Durham, 23. listopada 2015), 1 – 17; Natko Katičić, *More i vlast obalne države* (Zagreb: JAZU, 1953), 115 – 122. i tamo korištenu literaturu.

¹⁴³Frederic Chapin Lane, *Povijest Mletačke republike* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 35–58.

¹⁴⁴Lane 2007, 82; Frederic C. Lane, *Venice. A Maritime Republic* (Baltimore - London: Johns Hopkins University Press, 1973), 68.

priznaju mletačku vlast morali su u sastav mletačkih flota i flotila davati određen broj brodova. Dalje, od njih se očekivalo da formiraju *društvo* za obranu svojeg distrikta, drugim riječima gusarsku družinu. Spominju se i savezi gradova usmjereni prema pomorskim pljačkašima. Poglavlje koje slijedi tematizirat će mletački sustav gusarstva, antipiratstva, koji se, kako smo ukratko opisali, sastojao od stalnih policijskih flota pod vodstvom posebnih službenika koje je slala središnjica te gusarskih aktivnosti samih gradova istočne obale Jadrana koje se ogledaju u organiziranju međugradskih saveza, „društava“ za gusarenje i izvršavanje zapovijedi koje su stizale iz Venecije. Možemo reći da je 13. stoljeće siromašnije izvorima nego 14. Rad neće pratiti kronološki put, već će biti podijeljen na dva oblika gusarstva: stalne ratne flote i službenike mletačke središnjice te gusarske akcije dalmatinskih gradova koji donekle imaju stalne obveze, ali češće djeluju samo kad se za to ukaže potreba.

3.3.1. STALNE GUSARSKE SLUŽBE

Nakon IV. križarskog rata Venecija je raspolagala velikom trgovačkom i ratnom flotom, no o načinu njezina korištenja u gusarske svrhe u 13. stoljeću malo je toga poznato. Studija slučaja Louise Buenger Robbert bavi se upravo ovim problemom na primjeru flotile poslane na Jadran godine 1224. godine, stoga u radu preuzimam rezultate njezinih istraživanja. Kao što autorica kaže, flota od dvaju brodova, galije i galeona, poslana je na Jadran u proljeće 1224. godine i poznata nam je iz samo jednog izoliranog izvora. Prema autoričinu mišljenju predstavlja neku vrstu kažnjeničke misije budući da je vođa flote određeni Blaža Simiteculo, prezimenjak Leonarda Simitecula kojeg su Splićani i Kačići opljačkali u travnju iste godine. Dokument Blaža oslovljava „capitanusom“, kapetanom flote, a nositelj je i funkcije „comesa“, zapovjednika galije. Ploveći u konvojima, flotama, brodovi su bili pod jedinstvenom komandom „capitana“. Ako se kapetan ne bi izabrao na početku putovanja, zapovjednici galija, „comes“, izmjenjivali su se na toj funkciji. Od 1303. godine sve su galije bile pod kontrolom države te su dužd i senat (malo vijeće) određivali zapovjednike pojedinih galija. Primarne funkcije ove službe bile su određivanje najboljeg puta plovidbe i sidrišta te vođenje napada ili izbjegavanje sukoba ako je to bilo potrebno, kao i neke druge obveze koje se tiču opremljenosti i stanja flote. Autorica nastavlja s rekonstrukcijom financiranja ovakvih gusarskih flota. U ovom je slučaju najveći dio bio financiran iz državne blagajne, gdje su zajmovi uzeti iz komore za sol i komore za žito.

Prvi spomen funkcije kapetana zaljeva, „kapitano culfi“, koja je gotovo sinonim za mletačku vlast nad Jadranom redovito u izvorima nalazimo nakon 1300. godine.¹⁴⁵ Popis prava i obveza koje su kod ove funkcije široke i brojne temeljito je obradio Grga Novak u svojoj studiji *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, stoga se ovaj dio rada oslanja na rezultate njegovih istraživanja. Kapetan zaljeva u mirnodopskom je razdoblju zapovijedao cjelokupnom mletačkom mornaricom, a uz to vršio je nadzor nad onim dalmatinskim gradovima kojima je dominirala Venecija. Njemu je pripadala zaštita mletačkih interesa na čitavom području Jadranskog mora i zaštita mletačkih službenika u podređenim gradovima.¹⁴⁶ Također, organizirao je i provodio pretrese neutralnog brodogovora u potrazi za kontrabandama. U njegove dužnosti ubraja se i progon pirata. Štoviše, to je bila jedna od njegovih primarnih zadaća. Dokazuje to Irene B. Katele na primjeru prvog potpunog popisa njegovih komisija iz 1390. godine. Kako kaže autorica, ovaj popis u suštini je sažetak svih obaveza prijašnjih kapetana. Na samom početku diskusije izražava se povjerenje u sposobnost novoizabranog kapetana i daje mu se pravo, sloboda da djeluje u najboljoj namjeri za čast Venecije i da progoni pirate. Ako bi se stanovnici Venecije našli pod prijetnjom pirata ili su bili opljačkani, kapetan je imao obavezu uhvatiti počinitelje i kazniti ih ovisno o stupnju njihova prekršaja kako sam smatra da bi bilo potrebno. Ako prigodom napada nije bilo smrtnih slučajeva, kapetan je imao pravo spaliti brod, ali ne i ubiti krivce.¹⁴⁷ Naročito je morao paziti na pojave ratnih brodova neprijateljskih država da ne bi bez znanja Venecije ulazili u Jadran. U takvim je slučajevima postupao po uputama svoje vlade: brodove je morao zadržati, zaplijeniti, a mornare je za primjer drugima tretirao kao pirate. Ako bi na takvom brodu bilo osoba koje nisu sudjelovale u napadima, morale su biti puštene uz upozorenje da više ne plove ovakvim brodogovorom. Nadalje, kapetan zaljeva imao je ovlasti pratiti svaki sumnjivi brod do Otrantskih vrata i slobodu napadati zemlje i gradove u kojima su se naoružavali ovakvi piratski brodovi.¹⁴⁸ Zapovijedi usmjerene kapetanu zaljeva koje se direktno tiču istočne obale Jadrana, a nalazimo ih u promatranim diplomatskim izvorima, pokazuju iste karakteristike. Primjeri ovakvih komisija koje se odnose na istočnu obalu Jadrana pokazuju iste karakteristike kao i komisije koje djelomično prenosi Irene Katele. Godine 1344. kapetanu zaljeva naređeno je da od Dračana povрати sva dobra koja su uzeli i da dogovori oslobođenje svih zarobljenih.¹⁴⁹ Godine

---

¹⁴⁵ Lane 1973, 67. – 68.

¹⁴⁶ Grga Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća I* (Split: Marjan tisak, 2004), 201 – 203.

¹⁴⁷ Irene B. Katele, „Piracy and the Venetian state: The Dilemma of Maritime Defense in the Fourteenth Century“, *Speculum*, sv. 63, br. 4 (1988): 867-869.

¹⁴⁸ Ibid, 869 – 870.

¹⁴⁹ Listine II, str. 221 – 222.

1358. kapetan zaljeva mora tražiti, „requiat et raquiri“, satisfakcije od Dubrovčana koji su ukrali barku Nikole Bocallija iz Mesine i to na način kako sam smatra najboljim.¹⁵⁰ U lipnju 1363. godine kapetan zaljeva poslan je u Siciliju zbog poslova koji se tiču spomenutog Nikole Bocallija. Dok je bio na putu, kapetanu je poslana zapovijed da svoje tri galije preusmjeri u vode ispred Omiša „za sigurnost našu i naših brodova na strah spomenutih (Omišana); spazi li u moru gusare ili pirate onih Omišana ili drugih, napadnite i kaznite kako je pravedno.“¹⁵¹ U razmiricama između Dubrovnika i Šibenika s Barijem krajem 14. stoljeća Venecija jasno izražava svoju dominaciju na Jadranu i ulogu koju u njoj ima kapetan zaljeva. Nakon urgiranja mira i povrata dobara, mletačke vlasti jasno su izrazile kako u Jadranu ne namjeravaju tolerirati ničije naoružano brodovlje koje prakticira piratstvo. Njihov kapetan i ostale njihove galije napadat će prekršitelje, njihove brodove i mjesta koja ih naoružavaju.¹⁵² Uz to dužnost mu je bila da neprestano krstari duž istarske, dalmatinske i albanske obale te prigodom toga izvještava središnjicu o položaju i situaciji podložnih gradova. U slučaju otpadanja, pobune grada od mletačke vlasti, nije morao čekati na zapovijedi iz Venecije, već mu je dužnost bila da sam poduzme određene korake kako bi grad opet stavio pod vlast Venecije.¹⁵³

Kapetan zaljeva nije uvijek ostajao u Jadranu, već je često sa svojom flotom odlazio u šire Sredozemlje kad se za to ukazala potreba. Dok je bio odsutan iz Jadranskog mora, zamjenjivao ga je potkapetan zaljeva – „vicecapitanus culfi“. Kako prenosi Grga Novak, o njegovu smo djelokrugu lijepo upućeni iz zapovijedi što ih izdaje mletačka vlada 15. siječnja 1419. godine. Mariju Mianiju, kad ga imenuju vicekapetanom zaljeva, nalaže se da čim uz svoju galiju primi još jednu, mora čuvati more od napada neprijateljskih gradova Splita, Trogira i Omiša. Od 7. rujna 1393. godine poznata je još jedna isprava koja otkriva neke informacije o obvezama vicekapetana zaljeva. Radi se o pismu u kojem mletačka središnjica odgovara svom kapetanu o prijedlogu zauzimanja Omiša vojnim putem. Prijedlog ser Francisca Benoba, nositelja funkcije vicekapetana zaljeva, da se Omiš osvoji silom, nije odobren u Senatu „jer bi osvajanje spomenutog grada bilo previše opasno.“ Borbenom vicekapetanu dalje je naređeno restitucije zahtijevati mirnim putem, a ako grad to odbije, dugove neka naplati na moru, na galijama i galeotama loveći Omišane kao obične „javne gusare“.¹⁵⁴ Vidimo da je kao kapetan zaljeva i vicekapetan imao jednake ili slične ovlasti i prava. Sami procjenjuju kako se suočavati

---

¹⁵⁰ Listine IV, str. 2.

¹⁵¹ Listine IV, str. 55 – 56.

¹⁵² Listine IV, str. 289 – 290.

¹⁵³ Grga Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća I* (Split: Marjan tisak, 2004), 201 – 203.

¹⁵⁴ Listine IV, str. 316.

s prijetnjama, ali ovaj put, kako vidimo, ipak prije samog djelovanja mora tražiti dozvolu mletačkog senata. Iz jednog primjera naravno ne može biti jasno je li ovakva procedura bila stalna ili nije, ali primjer je svejedno slikovit. Vicekapetan je u istoj mjeri bio odgovoran za slobodu plovidbe i naplaćivanje restitucija kao i njemu nadređeni kapetan zaljeva.

U kolovozu 1345. godine Petar Kanale imao je titulu kapetan mora – „capitaneus maris“. On je zapovijedao flotom koja je blokirala Zadar. Vlada mu je javila da mu šalje u pomoć još nekoliko galija i kako smatra da je time dobro ojačan. Kasnije se spomenute titule utvrđuju i nalazimo generalnog kapetana mora, ali istovremeno i naziv kapetana zaljeva koji je podčinjen generalnom kapetanu. Prvi je zapovjednik cjelokupne mletačke flote, dok je drugi zapovjednik jadranske mornarice. Uslijed sve jačeg pritiska Osmanlija, Venecija je morala odijeliti flotu određenu za čuvanje Jadrana od one koja je djelovala na istoku Sredozemlja. Generalni kapetan mora u to vrijeme vodio je velike pomorske ekspedicije protiv osmanske flote u njihovim vodama, dok se kapetan zaljeva brinuo za Dalmaciju i Albaniju, odnosno za Jadransko more do Otrantskih vrata. U slučaju potrebe i kapetan zaljeva napuštao je Jadran ostavljajući tamo svog zamjenika. U iznimnim slučajevima, pod zapovijedima Senata, i generalni kapetan mora također se miješao u dalmatinska pitanja.¹⁵⁵ Istu shemu zagovara i Sandra Begonja. Ona navodi kako su Petru Civranu, generalnom kapetanu mora od 1356. godine, bili podložni pomorski i kopneni zapovjednik kao i svi ostali niže rangirani časnici – iz pomorske perspektive to su „supracomiti, suprapatroni et comiti galleorum, navium et aliorum navigium armatorum et disarmatorum“. ¹⁵⁶ Komisije ovih gusara nižih kategorija slične su onima kapetana zaljeva. Za vrijeme mletačko-genoveškog sukoba 1350 – 1355. godine Venecija je poslala tri gusarska broda do Modona sa zapovijedima o uništavanju neprijatelja, ali uz upozorenje o suzdržavanju od napada na prijateljsko brodogradništvo. Također, raspravljalo se o pitanju plijena: smjeli su zadržati sve osim brodova i teritorija. Kao i kapetan zaljeva morali su reagirati na bilo koje novosti o neprijateljima i napadati ih i ozljeđivati kako god su mogli.¹⁵⁷

3.3.2. REAKTIVNO GUSARSTVO (DALMATINSKI GRADOVI U SLUŽBI MLETAČKE MORNARICE)

Kao reakcija na piratske napade na Veneciju i njihove podanike javila su se i posebna udruženja, savezi gradova, latinski – „societas“. Organizirala su se radi obrane od pirata,

---

¹⁵⁵ Grga Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća I*, (Split: Marjan tisak, 2004), str. 202 – 203.

¹⁵⁶ Sandra Begonja, „Srednjovjekovno djelo Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra kao povijesni izvor za prikaz vojnopomorske moći Venecije u 14. stoljeću,“ *Povijesni prilozi* 47 (2014): 92; Listine II, str. 335.

¹⁵⁷ Irene B. Katele, „Piracy and Venetian State“, 870.

ekonomskih i političkih rivala. Tijekom zadarske bune 1242. – 1245. godine Venecija je organizirala „societas“ nekolicine gradova na sjevernom Jadranu. Krajem studenog 1243. godine u rapskoj kuriji potpisan je ugovor na tri godine između Raba, Osora, Krka i Venecije. U tom su se razdoblju komune obvezale voditi rat protiv Kačića i ostalih morskih pljačkaša i napose protiv buntovnih Zadrana. Potpisnici ugovora morali su svojim brodovima i s 300 naoružanih ljudi napasti neprijatelje. U slučaju neispunjenja svojih obveza predviđenih ugovorom komune kažnjavalo se s 2000 libri malih mletačkih denara.¹⁵⁸ Slični ugovor o prijateljstvu i obrambenom savezu, također usmjeren protiv Kačića, potpisan je između Labina i Raba.¹⁵⁹ Uz policijske flote koje isplovljavaju iz Venecije vidljivo je da je Venecija u 13. stoljeću u barem dvama slučajevima kao način obrane mora koristila savez, „societas“, svojih podložnih gradova. Raniji savez, onaj Labina i Raba iz 1215. godine, bio je usmjeren protiv Kačića, dok je onaj iz 1242. godine bio usmjeren prvenstveno protiv Zadrana, a onda i Omišana te ostalih morskih pljačkaša. U oba su se slučaja komune obvezale na patrolu Jadranom i borbu protiv mletačkih ekonomskih i političkih rivala te pomorskih pljačkaša.

Dalmatinski gradovi koji su priznavali mletačko vrhovništvo u 13. i 14. stoljeću sami su provodili policijsku ulogu u svojim distriktima, a ponekad i na širim morskim prostorima. Dubrovnik se 1232. godine obvezao Veneciji da neće u grad i okolicu primati Kačiće, Omišane i ostale „grossarios“, „predatores“ te „rubatores.“ Protiv istih Dubrovnik je morao voditi rat – „werram“ od Drača do Venecije.¹⁶⁰ U ožujku 1252. godine Venecija je potpisala novi ugovor s Dubrovnikom. Pogodba je ostala ista kao ona iz 1232. godine uz iznimku da su na trgovinu koju prevoze iz Sicilije i Apulije plaćali iste namete kao i mletački trgovci. I u ovom su ugovoru bile naglašene obveze Dubrovnika tijekom rata i kod čuvanja slobodne plovidbe na Jadranu. Sve koje je Venecija smatrala neprijateljima i Dubrovnik je morao smatrati neprijateljima. Zabranjeno im je bilo u grad i distrikt primati Kačiće, Omišane ili ostale pljačkaše te morske predatore. Zabranjeno im je bilo i pružiti bilo kakvu pomoć. Ako bi Venecija ratovala protiv Kačića i Omišana, Dubrovnik ih je morao napasti svojim brodom s 50 dobro naoružanih ljudi. Protiv pljačkaša Dubrovnik je morao voditi rat od Drača sve do Venecije.¹⁶¹

Zadarski ugovor s mletačkom vladom iz 1247. godine, poznat po teškim uvjetima i smanjenoj autonomiji, od Zadrana je zahtijevao da imaju društvo, udruženje – „compagniam

---

¹⁵⁸CD IV, str. 217.

¹⁵⁹ CD III. str. 133. (24. veljače 1215).

¹⁶⁰Listine I, str. 46.

¹⁶¹ Listine I, str. 82.

vel societatem“ koje je moralo provoditi „cursalium“ – gusarstvo protiv predatora i pljačkaša – „predones aut raubatores.“ Predatori i pljačkaši najšire su definirani kao zločinci koji napadaju Mlečane i druge koji putuju u Veneciju. Uz ovu gusarsku družinu Zadrani su bili obvezani slati brodove u sastav mletačke mornarice. Zadarski je knez morao kazniti one Zadrane koji bi se bavili pomorskom pljačkom, zapljenom imovine koju su imali u gradu ili u distriktu.¹⁶² Družinu za obranu imali su i Hvarani i Bračani. Ugovor koji je potpisao hvarski biskup dao je Mlečanima pravo da vladaju starim propisima otoka i njemu podložnim mjestima. Među ovim starim propisima valja prepoznati i gusarstvo, kako nam to prenosi Kronika Dujma Hrankovića, svećenika u bračkim Nerežišćima.¹⁶³ Slične ugovore Venecija je potpisivala i s drugim dalmatinskim komunama u vrijeme 13. i 14. stoljeća. U tim ugovorima izričito su navedene obveze koje su gradovi morali ispunjavati u slučaju rata. Što se tiče brodova i vojnika, korišten je isti format obveza, ali područje na kojem je dotični grad morao djelovati bilo je različito.¹⁶⁴ Primjeri nam pokazuju kako su Dubrovnik i Zadar morali samostalno provoditi „rat“ protiv pomorskih pljačkaša i predatora. Protiv manjih neprijatelja gradovi su se morali braniti sami, bez pomoći države, osim u slučaju da „na njih krenu okrunjena lica i njihove vojske“.¹⁶⁵

Radi obrane grada, sigurnosti i čuvanja mora od morskih razbojnika, dalmatinskim komunama Venecija je često slala brodove. Korčulanskoj komuni, odnosno njezinom knezu Marinu Zorzi, Venecija je 29. travnja 1281. godine poslala potpuno opremljen brod „za zaštitu našu (Venecije) i Korčule“.¹⁶⁶ Već sljedeće godine knez susjedne komune Hvara i Brača, Andrea de Molino, primio je od Venecije brod od 80 vesala „za sigurnost“ i 3 velike mletačke libre za troškove.¹⁶⁷ Istoj komuni Hvara i Brača zbog pljački koje su im nanosili knez Grgur i Omišani Venecija je poslala dva broda, jedan od 70 do 80 i drugi od 30 vesala za pomoć u tim sukobima.¹⁶⁸ Hvarsko-bračkoj komuni u studenom 1334. godine dužd i mletačka vlada poslali su jedan brod opremljen s 80 vesala kojem su naredili da brani i štiti od Omišana koji „piratskim običajem u našem moru nastavljaju biti grabežljivi.“ U tekstu iste darovnice dalje se od Trogira, Splita i Šibenika traži da i oni poštuju članke ugovora i pošalju svoje brodove „za istu stvar“.¹⁶⁹

---

¹⁶² Listine I, str. 68.

¹⁶³ Vedran Gligo i Hrvoje Morović, ur., *Legende i Kronike* (Split: Čakavski sabor, 1977), 240.

¹⁶⁴ Grga Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća I*, (Split: Marjan tisak, 2004), 206.

¹⁶⁵ Ibid, str. 207.

¹⁶⁶ Listine I, str. 129 (29. travnja 1281).

¹⁶⁷ Listine I, str. 133 (27. rujna 1282).

¹⁶⁸ Listine I, str. 249. (22. siječanj 1317).

¹⁶⁹ Listine I, str. 434. (11. studeni 1334).

Za obranu od pirata iz Omiša i Krajine te za gusarenje komuni Brača i Hvara određen je jedan brod od 40 do 60 vesala i 1342. godine, a 1345. godine poslano im je još 60 vesala za brod koji su opremili za gusarenje.¹⁷⁰ Dubrovnik je također često primao pomoć u vidu brodova za obranu svojih voda. U kolovozu 1286. godine Venecija je opomenula spomenutu komunu kako brod i galiju koji su ranije primili ne smiju koristiti za drugo, već za borbu protiv pirata i drugih zločinaca.¹⁷¹ Iz zapovijedi poslana 11. srpnja 1292. godine iz Venecije u Dubrovnik saznajemo da su Dubrovčani sami morali opremiti brod za borbu protiv zlonamjernika u svojim krajevima te da su mornari imali plaću od jednog groša po danu.¹⁷² Dubrovnik je 1337. godine za sigurnost „naših naroda“ primio od Venecije jedan brod koji je morao opremiti vlastitim sredstvima. Ista zapovijed ponovila se dvije godine kasnije kada je sam morao naoružati jedan manji i brži brod od 25 do 30 vesala te ga uz dvije galije koje su pristigle iz Venecije poslati na ophodnju *Zaljeva*.¹⁷³ Osim hvarsko-bračke i dubrovačke komune Venecija je svoje brodove slala i u Zadar, Split, Rab i Trogir. 28. kolovoza 1282. godine Zadru je poslana galija koju je morao sam opremiti i na najmanje tri mjeseca poslati u borbu protiv Omišana.¹⁷⁴ Početkom 14. stoljeća, 30. lipnja 1301. godine, zadarskog kneza i vijeće Venecija je upozorila zbog nepridržavanja formi ugovora te je naredila naoružavanje broda protiv omiških gusara.¹⁷⁵ Galija i dva brza broda od 40 i 60 vesala s opremom i naoružanjem poslana su zadarskom knezu 21. studenog 1355. godine.¹⁷⁶ Iste godine i trogirski općina primila je brod za svoju obranu. 13. listopada 1355. godine poslan joj je brod s opremom od 60 vesala na razdoblje od najviše godinu dana kako bi se mogla obraniti od napada Omišana.¹⁷⁷ Split je 1335. godine primio od Venecije brod s opremom od 100 vesala koji je morao naoružati protiv svojih neprijatelja.¹⁷⁸ Rapskoj komuni naređeno je 31. srpnja 1342. godine da mora naoružati dvije galije i 50 vojnika za progon pirata.¹⁷⁹

Mletački se sustav obrane Jadrana dijelom oslanjao na dalmatinske komune istočne obale Jadrana. Mornarima i brodovima gradova istočne obale Jadrana Venecija se služila u ratne svrhe i za čuvanje slobode plovidbe na Jadranu – gusarstvo. Gradovi istočne obale

---

¹⁷⁰ Listine II, str. 140 (11. ožujak 1342); 241 (3. travnja 1345).

¹⁷¹ Listine I, str. 144. (5. kolovoza 1286).

¹⁷² Listine I, str. 151. (11. srpnja 1292).

¹⁷³ Listine II, str. 12 (8. siječnja 1337); 53. (16. rujna 1339).

¹⁷⁴ Listine I, str. 135.

¹⁷⁵ Listine I, str. 194.

¹⁷⁶ Listine III, str. 283.

¹⁷⁷ Listine III, str. 278.

¹⁷⁸ Listine I, 463.

¹⁷⁹ Listine II, str. 186;

Jadrana imali su obvezu da sami štite vlastiti distrikt, a kod ugovora Venecije i Dubrovnika iz 13. stoljeća vidljivo je kako su neke od njih imale mnogo veći prostor na kojem su morali provoditi gusarstvo. Prvenstveno se ovdje misli na Dubrovnik koji se ugovorom o priznavanju mletačke vlasti obvezao braniti mletačko brodovlje na potezu od Drača do Venecije. Ovakve članke ugovora koji su obvezivali na gusarenje nalazimo i kod Zadra, a vrijedili su i za ostale dalmatinske komune što pokazuju zapovijedi slane knezovima ovih gradova. Brodovi koje je mletačka središnjica slala dalmatinskim komunama imali su najčešće od 40 do 80 vesala, a Split je 1335. godine primio galiju od čak 100 vesala. S druge strane Dubrovnik je sam morao naoružati nešto manje i brže brodove od 25 do 30 vesala. Brodovi i galije uglavnom su slani s opremom potrebnom za brodarenje, a primateljska komuna često ih je morala sama naoružati. Primjeri Zadra i Dubrovnika pokazuju kako se od nekih komuna očekivalo da sami opreme i naoružaju brod, dok su se drugim komunama poput hvarske slala čak i vesla za opremanje broda. Mleci su brodove, kao što vidimo, slali reaktivno, u kriznim trenucima. Venecija je u tu svrhu slala vlastito brodovlje spremno nositi se s gusarskom prijetnjom. Geografski gledano, najviše je brodova slano u pomoć komunama na samom jugu dalmatinske obale – Hvaru, Braču i Dubrovniku. Južni Jadran bio je područje intenzivne piratske aktivnosti Kačića i Omišana koje i sami izvori opisuju kao uzroke zbog kojih se iz središnjice šalje brodovlje za sukob s piratskom prijetnjom.

3.4. GUSARSTVO UGARSKO-HRVATSKOG KRALJEVSTVA

3.4.1. SUSTAV ADMIRALSKE JURISDIKCIJE

„Najrjeđa ptica u administrativnom bestijariju srednjeg vijeka“, kako funkciju admirala naziva Frederic C. Chayette zbog formiranja u teoriji prije nego u praksi, javlja se početkom 13. stoljeća i latinizirani je oblik muslimanske funkcije *emir*. Funkcija se u 13. stoljeću širi Mediteranom, a početkom 14. stoljeća već su zabilježeni i engleski admirali. Sve do 14. stoljeća admiral je bio samo sinonim za „magistera“ ili „capitaneusa“. Skup prava i prerogativa ove funkcije na prostoru Mediterana nije bio jedinstven. U Francuskoj ova funkcija čak nije bila ograničen na pomorstvo, već admirale nalazimo i u kopnenoj vojsci. Sicilski su admirali imali mnogo veće ovlasti. Nicolas Spinola, sicilski admiral od 1239. godine, uz vojne funkcije obnašao je i sudske. Osim nadzora nad flotom imao je pravo izdavanja represalija, licenciranja pomoraca i saslušanja civilnih i krivičnih slučajeva.¹⁸⁰ Vidljivo je da prerogative koje je imao na raspolaganju vežemo uz kraljevsko dostojanstvo. Admiralska čast bila je zapravo produžena

---

¹⁸⁰ Chayette, „Sovereign and the pirates“, 50.

ruka kralja nad pretendiranim morskim područjima vlasti. Admirali i podložni mu kapetani činili su mehanizam kojim je kralj ostvarivao svoju vlast nad morskim dijelom svoje države. Ta je vlast omogućena razvojem prava, naročito pomorskog, koje se bavilo vlašću nad morem i njezinom prirodom. Kad je uvjet vlasti nad morem bio ispunjen, države su krenule u „osvajanje“ područja. Države monarhijskog tipa kao što su Francuska, Engleska ili Napuljsko Kraljevstvo temeljile su svoju vlast na konceptu suverenosti vladara – suverenoj legitimaciji nasilja u službi rata i legitimacijom nasilja u službi provođenja pravde.¹⁸¹ U Francuskom Kraljevstvu ova komisija igrala je važnu ulogu pri jačanju kraljevske vlasti nad pokrajinama kraljevstva gdje je kralj za sebe morao tražiti „merum imperium“ koje je izgubio prigodom anarhije koja je njegov ugled i moć srozavala u korist jakih lokalnih vladara.¹⁸² Primjer jednog takvog sukoba između francuskog kralja i nominalnog podložnika biskupa grada Agde s početka 14. stoljeća prenosi F.C. Chayette u radu *The Sovereign and the Pirates*. Biskup Agde u proljeće 1332. godine zarobio je pirate koji su se nasukali na otočić ispred grada nakon što su duže vremena pljačkali more ovog grada. Pirate je zatvorio u tamnicu, dok je plijen uzeo sebi na temelju prava koja su ishodili njegovi prethodnici. Međutim, u isto vrijeme kraljevi službenici otišli su biskupu i to mu pravo uskratili. Zarobljenike su u nekoliko primorskih gradova objesili kao upozorenje drugima. Piratski su plijen konfiscirali i rasprodali, a profit od plijena podijeljen je između kralja i njegovih službenika. U parnici koja je uslijedila jer je biskup smatrao da su mu povrijeđena prava, kraljevski su odvjetnici opravdali taj čin kraljevim suverenstvom i njegovim nedjeljivim pravima. Ona se sastojе od prava da samo kralj ima autoritet kažnjavanja nedozvoljene uporabe nasilja i izdavanja marke pisma, da kraljevski admiral izvršava i održava kraljevsku vlast nad morem te prava na plavut i neka druga.¹⁸³ Engleski admirali pozicijom su isti kao i francuski. Preko njih se kraljeva vlast pruža na more. Engleski kraljevi također su pristupali ovladavanju morem kad su se za to razvili potrebni preduvjeti. Da bi dokazali suverenitet nad morem, engleski su pravници sastavili skup kraljevskih akata koji su se ticali sigurnog prelaska kroz Kanal, saslušanja parnica o zločinima engleskih ili stranih trgovaca te naredbi kojima su se imenovali admirali ili drugi službenici čija je zadaća bila briga za sigurnost obala i zapovijedanje flotom. Ti kraljevski akti od 17. su stoljeća poznatiji pod nazivom „Fasciculus superiotate maris“.¹⁸⁴ Teorija admiralske jurisdikcije integralni je dio suverenstva, odnosno kraljevske vlasti nad morem. Čuvanje mora

---

¹⁸¹ Chayette, „Sovereign and the pirates“, 55.

¹⁸² Norbert Elijas, O procesu civilizacije (Zagreb, Antibarbarus, 1996), Passim.

¹⁸³ Chayette 1970, 45.

¹⁸⁴ Chayette 1970, 51.

vladarovo je pravo delegirano admiralu i više se ne dijeli. Ono prelazi sve jurisdikcije. Gdje je more granica, teorija admiralske jurisdikcije postaje integralni dio doktrine kraljevskog suvereniteta.¹⁸⁵ Slični se procesi mogu primijetiti i na području Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva dolaskom napuljskih Anžuvina. Centralizacija vlasti za vrijeme Karla I. i naročito njegovog sina Ludovika Velikog dovode između ostaloga do stvaranja funkcije kraljevskog admirala, no tek nakon osvajanja Dalmacije u ratu protiv Venecije.

3.4.2. ADMIRALI UGARSKO-HRVATSKOG KRALJEVSTVA

Nakon dramatičnih neuspješnih borbi za Zadar 1346. godine i ponovnog sjedinjavanja Dalmacije s maticom Hrvatskom 1358. godine Ludovik je vladao istočnom obalom Jadrana „od polovice Istre do međaša grada Kotora.“ Vode ispred tih obala po priznatim su pravilima pripadale obalnoj državi. Vlada hrvatske obale imao je po tome pravni naslov za vlast nad dijelom mora koji mu je pribavio stvarni utjecaj na cijelom moru zbog priobalnog načina plovidbe jedrenjaka i brodova na vesla. Kao što je već napomenuto, na prostorima gdje je granica kraljevstva mora, admiralska jurisdikcija postaje integralni dio doktrine kraljevskog suvereniteta, pa tako i na obalama Jadranskog mora kojima vlada ugarsko-hrvatski kralj.

Admirali Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva prvi se put javljaju polovicom 14. stoljeća dolaskom dinastije Anžuvina na ugarsko-hrvatsko prijestolje. Kuća Anžuvina podigla je Ugarsko Kraljevstvo tako visoko da je postalo jedna od prvih država u tadašnjoj Europi.¹⁸⁶ Njihovi prethodnici Arpadovići svoju su vlast zbog patrimonijalnog sustava vlasti bili primorani dijeliti s velikaškim obiteljima. Anžuvinsku vladavinu karakterizira sukob s tom grupom ljudi, ali dijelom iz njihovih redova regrutiraju svoje vitezove, dvorjanike, poslušne vazale na koje se vladar oslanja kod provođenja svoje politike.¹⁸⁷ Osvajanjem Dalmacije u ratu protiv Mlečana Ludovik je postao vladarom istočnojadranske obale i njenih komuna. Izgled vlasti i ovdje je, kao i u hrvatskom zaleđu, kralj uobličio na način da proglašava kraljevske vitezove – „milites“ i postavlja ih na financijski isplative i politički važne funkcije.¹⁸⁸ Jedna je od tih funkcija i admiralska. Već se 10. veljače 1358. godine u povelji kojom kralj Zadrug izdaje sva dotadašnja prava i privilegije javlja Jakov Cessano kao „aule nostre miles, amiratus noster

---

¹⁸⁵ Ibid, 48 – 52.

¹⁸⁶ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 2 (Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1980), 218.

¹⁸⁷ Više o razvoju kraljevskih vitezova i anžuvinskim reformama vidi: Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1976), 503. – 513. i 593 – 610.

¹⁸⁸ Branka Grbavac, „Prilog proučavanju životopisa Zadarskog plemića Franje Jurjevića, kraljevskog viteza.“ *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22(2004), 35 – 54; Branka Grbavac, „Zadarski plemići kao kraljevski vitezovi u doba Ludovika I. Anžuvina.“ *Acta Histriae* sv. 16. br. 1 – 2 (2008.): 89 – 116.

maritimus, ac Comes insularum nostrarum Farae, et Bratiae.“¹⁸⁹ Vjekoslav Klaić smatra da je već tada Jakov zapovijedao mornaricom koja se sastojala od trogirskih i splitskih brodova budući da su se te komune izmakle mletačkoj vladavini 1357. godine, a smatra da su im se pridružili i omiški brodovi. Splitske i trogirске *galije* i omiške *liburne* koje su prema istom autoru sačinjavale Ludovikovu mornaricu bile su koncentrirane u trokutu između Trogira, Visa i Hvara kao području gdje je od antike bila prisutna snažna povezanost stanovništva i mora kroz brodarstvo i gusarenje.¹⁹⁰ Zbog tog razloga kralj je Ludovik izabrao taj kraj kao sidrište svoje mornarice, a svojim je admiralima podijelio i čast kneževa nad Bračom i Hvarom, a kasnije i Korčulom. Osim što je koristio brodove dalmatinskih gradova, Ludovik je prionuo izgradnji vlastite profesionalne mornarice. Odmah nakon potpisivanja Zadarskog mira s Venecijom je ugovorio gradnju 24 potpuno opremljene galije, no Venecija ovaj ugovor nikad nije izvršila.¹⁹¹ Ovo nije bio posljednji pokušaj stvaranja mornarice. Početkom 1365. godine mletačkom notar u na rimskom dvoru Rafaynu došla je zapovijed neka istraži istinitost tvrdnji da kralj u Provansi naoružava 10 galija. Dva dana kasnije, 24. siječnja 1365. godine poslano je pismo napuljskoj kraljici da zaustavi opremanje ovih galija budući da je ona suverenica Nice.¹⁹² Ludovik se ispravom iz 20. lipnja 1366. godine zahvalio Veneciji što mu je iznajmila 5 galija na 6 mjeseci u borbi protiv „Turaka“. ¹⁹³ Međutim kasnije isprave pokazuju da je, kao što je to bio slučaj i 1358. godine, sve ostalo na razini dogovora jer galije nisu isporučene.¹⁹⁴ Venecija je bila dovoljno mudra da Ludoviku uskrati brodove. Ludovikova profesionalna mornarica kombinirana s brodovima dalmatinskih gradova bila bi prevelika prijetnja njihovoj moći, stoga su odbili izvršenje svih ugovora, a diplomacijom su zaustavili i opremanje galija u Provansi. Ludovikovi su admirali stoga ostali ograničeni na brodovlje dalmatinskih gradova. Način proskripcije gradskog brodovlja bio je sličan kao i kod mletačkih ugovora s dalmatinskim gradovima. Primjer Dubrovnika možemo uzeti kao ogledni. Dubrovački poslanici u Višegradu obvezali su se na 30 kraljevih brodova kralju opremiti i jedan svoj ako bi kralj podigao vojsku o svojem trošku ili jedan brod na njih 10 ako bi gradovi opremali galije

---

¹⁸⁹ Vjekoslav Klaić, „Admirali ratne mornarice hrvatske“ *Vjestnik Kraljevstva hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga Zemaljskog arkiva* (1900): 33.

¹⁹⁰ Ibid, 40.

¹⁹¹ Ibid, 34.

¹⁹² Listine IV, str. 76. (22. Siječnja 1365); Listine IV, str. 77 – 78. (24. Siječnja 1365).

¹⁹³ Listine IV, str. 86 (20. Lipnja 1366).

¹⁹⁴ Listine IV, str. 88, 89, 90.

samostalno. Na taj način Ludovikvi su admirali mogli imati 12 – 15 galija, a uz njih i više manjih lađa.¹⁹⁵

Nakon Jakoba de Cessana, prvog spomenutog admirala, na tu funkciju birani su Ludovikovi prirodni saveznici - Đenovljani. Već je drugi nama poznati admiral Baltasar de Sorba nosio pridjev „de Janua“ što znači da dolazi iz spomenute ligurske komune. Spominje se prvi put 16. travnja 1365. godine u spisima grada Trogira. Sljedeće je godine boravio kao kraljev poslanik u Mlecima. Iz jedne isprave koju izdaje Ludovik 1369. godine vidljivo je da nosi istu titulu admirala i kneza Hvara i Brača uz dodatak Korčule. Poslije 1369. godine Baltasar de Sorba de Janua ne spominje se kao admiral, no zna se da je od 1379. do 1381. godine vršio kneževsku čast u gradu Trogiru, a nakon toga ne nalazimo ga više u poznatim izvorima.¹⁹⁶ Godine 1370. zabilježen je stanoviti Barnabus koji je bio nositelj funkcije viceadmirala, dok nositelj admiralske funkcije u to vrijeme nije poznat, kao i nikakvi podaci o viceadmiralu.

Šimun de Auria de Janua kraljevski je admiral od 1374. do 1383. Prvi se put spominje kao admiral u ispravi iz 5. rujna 1374. godine, a ostao je zabilježen i u mletačkim izvorima koji ga također nazivaju „admiratum et consilliarium regium“, dok ga dokument izdan na Braču 1381. godine navodi kao kneza Brača i Hvara po čemu se može zaključiti da je bio i nositelj admiralske funkcije. Ostao je na admiralskoj funkciji i nakon smrti kralja Ludovika 3. studenog 1383. godine. U pismu koje je kraljica Elizabeta pisala u Zadru nazvala ga je „nobili viro domino Simoni de Auria de Janua, admirato nostro.“¹⁹⁷ Nakon njega više nema izravnih spomena admirala, no kneštvo nad Bračom, Hvarom i Korčulom i dalje ostaje spojeno i indikativno.

Matija de Petrache de Spaleto se 1385. godine u jednoj bračkoj ispravi navodi kao knez spomenutih otoka pa se prema tome može slobodno zaključiti kako je bio i kraljevski admiral, premda se to ne spominje.

Nakon kratkotrajne vladavine bosanskih kraljeva na srednjodalmatinskim otocima 1401. godine aktivna admiralska funkcija u rukama je Filipa de Georgija. Filip potječe iz znamenite zadarske obitelji koja se isticala velikom privrženosti Ludoviku i njegovim kćerima. Još 1358. godine „Gregorius, filius Pauli de Georgio“ jedan je od triju zadarskih

---

¹⁹⁵ Vjekoslav Klaić, „Admirali ratne mornarice hrvatske“, 34 – 35.

¹⁹⁶ Fejer, IX., 4. Str. 165; Klaić 1900, 37.

¹⁹⁷ Fejer, X., 1. Str. 96; Klaić 1900, 38.

građana koji su od kralja Ludovika molili potvrdu privilegija za svoj grad. Od 1358. do 1373. godine spominje se Franjo de Georgio kao kraljevski vitez i knez grada Trogira, a potonju funkciju preuzeo je i njegov sin Pavao. Obitelj je kao što vidimo bila ugledna, ne samo u svom rodnom gradu, već u čitavoj Dalmaciji. Filip de Georgiis spominje se prvi put kao admiral 1401. godine.¹⁹⁸ Već sljedeće godine Zadar je u sukobima oko nasljedstva pao u ruke Ladislava Napuljskog, a Filip je proglašen veleizdajnikom i oduzeta su mu imanja u gradu. Napokon 1411. godine Trogirani su ga odabrali za svog kneza, a u pismu koje su uputili kralju oslovljavali su ga titulom „regium militem admiratum.“¹⁹⁹

Za vrijeme Žigmundova rata s Mlečanima spominje se posljednji admiral Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva Hugo de Auria de Janua koji je, kao što vidimo, također bio iz Genove. U kraljevom pismu od 15. studenog 1412. godine poslanom Trogiranima, navodi se: „Ugolinum de Auria de Janua ad officium admiratae et in admiratum in regimine maris“.²⁰⁰ Druga isprava također spominje Huga kao admirala, „domino Hugolino de Auria de Janua, pro regia maiestate Hungariae in partibus Dalmatiae armirato constituto.“²⁰¹ Ista isprava spominje i nekog ser Mihaela koji je svoju barku iznajmljivao kralju za potrebe rata ili čuvanja trogirskog distrikta. Za plaću od 550 dukata ser Mihael obvezao se da će svojom galijom, koju će sam opremiti, ispred trogirske luke pljačkati i loviti Mlečane te njihove podložnike u vremenskom periodu od jednog mjeseca. Na kraju dogovorenog razdoblja plijen se trebao podijeliti na tri dijela, od kojih bi dva zadržao on sam, a treći dio pripao bi kralju, odnosno admiralu Hugu.²⁰² Nedugo potom kralj Žigmund ugovorio je mir s Venecijom u Trstu. Ostavio im je Zadar, Nin, Novigrad, Vranu, Pag, Skradin, Šibenik, a nakon 1420. godine oni su tim područjima dodali i cijelu Dalmaciju. S nestankom dalmatinskog primorja nestala je i mornarica te admiralitet Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.

Vidimo da su od sedam poznatih admirala u vrijeme 14. i početka 15. stoljeća trojica bili iz Genove, dvojica su bili Zadrani, dok jedan dolazi iz Splita. Osim posljednje dvojice svi su bili nosioci kneštva na Braču, Hvaru i Korčuli. Filip de Georgii i Hugo Doria to nisu mogli biti, zato što su spomenuti otoci tijekom njihove službe bili u rukama bosanskog vojvode Hrvoja Vukčića. Posljednji izvor vezan uz admirale, onaj o Hugu Doria, pokazuje također kako

---

¹⁹⁸ Vjekoslav Klaić, „Admirali ratne mornarice hrvatske,“ *Vjestnik Kraljevstva hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga Zemaljskog* (1900): 38 – 39.

¹⁹⁹ Fejer, X, 5, str. 226 – 230; Klaić 1900, 39.

²⁰⁰ Fejer, X, 5, str. 306. – 309; Klaić 1900, 39.

²⁰¹ Fejer, X, 5, str. 455. – 456; Klaić 1900, 40.

²⁰² Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, sv. 10, br. 5, str. 455 – 456: „Domino Hugolino de Auria de Janua, pro Regia Maiestate Hungariae in partibus Dalmatiae Armirato“.

je funkcionirao način obrane distrikta grada Trogira. Naime, ser Mihael, kojega Klaić prepoznaje kao Mihajla Nikolinog Vitturija, dao je svoj potpuno opremljen brod pod službu admirala na točno određeno razdoblje. Područje njegova djelovanja bilo je ispred luke Trogira, a slobodno je pljačkao mletačko brodovlje i brodovlje njihovih podanika. Uz plaću od 550 dukata dobivao je i dvije trećine plijena, dok je samo jedan dio predavao kraljevom službeniku. Iako je ovo samo jedan slučaj na kojemu ne možemo temeljiti sveobuhvatne zaključke, mislim kako je dovoljno ilustrativan da pokaže načine djelovanja i financiranja pojedinih kapetana unutar sustava mornarice kojoj je glavni zadatak čuvanje morskih prostora od pirata, neprijatelja. Postojao je i zamjenik admirala, viceadmiral s čijim pravima i obvezama nismo pobliže upoznati. Analogijom s mletačkim sustavom kapetana zaljeva i potkapetana zaljeva čija prava i obveze pokazuju određene podudarnosti možda možemo spekulirati kako je i viceadmiral imao slična ili jednaka prava i obveze kao i admiral, no bez potvrde u izvorima ovo pitanje ostaje neodgovoreno.

4. RESTITUCIJE POKRADENOG PLIJENA

Običaj kompenzacije žrtava pomorske pljačke novčanim odštetama izvodi se iz isprepletene tradicije običajnog i rimskog prava koji oblikuju srednjovjekovno zajedničko pravo – „*ius commune*“. Obje tradicije određuju da pojedinci koji su subjekt krađe ili nasilja imaju pravo na fiskalnu kompenzaciju.²⁰³ Ova praksa evoluirala zajedno s tradicijom osvetničke zapljene koja oštećenim strankama daje pravo na pljačku do pokradenog iznosa ako je izostala mirna odšteta. Telegrafski rečeno, osvetnička zapljena robe vrši se uz pismeno ovlaštenje koje se u statutima naših gradova zove „*charta repressaliarum*“. ²⁰⁴ Ovaj proces nasilnog obeštećenja nastaje još za vrijeme antike, a u nešto modificiranom formatu postoji i u srednjem vijeku.²⁰⁵ Represalijske su omogućivale žrtvi autoriziranu osvetu ako su je opljačkali subjekti druge države. Bile su izdavane za specifične slučajeve kao reakcija na pljačku i vrijedile su na određeno vrijeme. Izdavane su pojedincu, usmjerene prema počinitelju ili prema cijeloj zajednici kojoj počinitelj pripada. Gradovi jadranskog bazena izdavali su ove sankcije nakon što su se ostali pravni lijekovi pokazali neuspješnima. Često i nisu bile rješenje, već jedan od koraka koji je prethodio rješavanju dugova. Kompenzacija se prvenstveno provodila mirnim putem, radom

---

²⁰³Emily Sohmer Tai, „The legal Status of Piracy in Medieval Europe“, *History Compass* 10 br. 11 (2012): 841; Emily Sohmer Tai, „The Case of Sologrus de Nigro“, *Mediterranean Historical Review* 19/2 (2004): 36.

²⁰⁴ Vjekoslav Maštrović, *Posljednji pirati na Jadranskom moru* (Zagreb: Matica Hrvatska, 1982), 12.

²⁰⁵ Henry K. Ormerod, *Piracy in the Ancient World* (Liverpool: The University Press of Liverpool, 1924), 66.

određenih instanci, i vrlo rijetko bi se razvila u situaciju gdje je bila potrebna „charta ili littere repressalium.“

Poglavlje koje slijedi problematizira restitucije dobara kojima je uzrok pomorska pljačka. Budući da je Jadransko more uzeto kao okvira ovog rada, fokus će biti na Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu i Veneciji. Manji dio rada bit će usmjeren na južnu Italiju radi usporedbe načina funkcioniranja restitucija u Ugarsko-Hrvatskom i Napuljskom Kraljevstvu. Tekst se oslanja na isprave kojima se traže isplate, a koje su izmjenjivali Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo i Venecija te manjim dijelom na južnotalijanske isprave. Također se koriste i isprave dalmatinske provenijencije te gradski statuti. Poglavlje započinje prikazom hipotetskog procesa restitucije kako je zapisan u Zadarskom statutu. Ovaj proces možemo promatrati kao opći jer se način izvedbe nije mijenjao bez obzira na autora isprave. Sličan proces vidljiv je u ispravama koje su sankcionirali gradski knezovi dalmatinskih komuna, dužd, kralj ili netko od njegovih službenika. Nakon prikaza tijeka samog procesa, naglasak je na različitim vrstama ugovora kojima se regulirao pomorski promet na Jadranu. Ovi ugovori često imaju zapisane klauzule o slobodnoj plovidbi i garancije o međusobnoj restituciji imovine. Pozornost će biti usmjerena na 14. stoljeće i ugovore između dvaju najprominentnijih političkih aktera na Jadranu – Venecije i Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Nakon toga slijedi prikaz političkih instanci koje su imale pravo izdavanja listina restitucija i represalija počevši s onima koje su ovlastili gradski knezovi istočne obale Jadrana. Zatim se opisuju strukture Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, napose funkcija bana kao službenika koji se najčešće bavio procesima ovog tipa. Njegove su restitucije podijeljene u dva dijela budući da je mogao djelovati samostalno, bez uplitanja viših političkih i sudbenih instanci, ali i prema naređenjima koja je dobivao od kralja. Kraljevske restitucije bile su prilično rijetke i kralj je te procese najčešće delegirao svojim vazalima koji su s njim dijelili kraljevske prerogative. Mletačke restitucije također su podijeljene u dva dijela ovisno o prirodi zahtjeva. Mletački proces najčešće je jednak opisanomu, restitucije se traže po ambasadorima ili notarima, no u nekim su slučajevima vidljive razlike. Potraživanje reparacija bilo je i u nadležnosti kapetana zaljeva. Prigodom reparacija koje on vodi, preskakani su određeni koraci, kapetan zaljeva odmah je mogao posegnuti za nasilnim načinom isplate. Izvori pokazuju kako su i crkvene institucije i domene imale pravo potraživanja restitucija prema procesu koji je istovjetan sekularnom.

4.1. PROCES HIPOTETSKE RESTITUCIJE

Potrebe svjetske trgovine iziskuju jedan zakon i jedan način reguliranja odnosa pa je logično da su pomorci raznih zemalja tokom vremena stvarali zajedničko pomorsko običajno pravo. Pojedine su komune i države preuzele i sredile odredbe nadopunjujući ih prema mjesnim potrebama.²⁰⁶ Gradovi istočne obale Jadrana u tome nisu bili iznimka. Statuti jadranskih gradova minuciozno utvrđuju prava i mehanizme prilikom sporenja sa strancima u kojima je objekt tužbe bio dugovanje novčanih sredstava ili pokretnih dobara. Zadar kao ekonomska i politička metropola Dalmacije u ovom aspektu prednjači, no slične elemente pomorskog prava nalazimo i u ostalim komunama istočne obale Jadrana.²⁰⁷ Zbog sadržajne sličnosti u statutima gradova istočne obale Jadrana odredbe Zadarskog statuta mogu poslužiti kao ogledni primjer funkcioniranja procesa restituiranja imovine. Ove odredbe zapisane su u drugoj knjizi statuta u glavi 19 – „Kada i kako neki građanin može i mora protiv tuđinca, pa i onoga koji nije pod obvezom, iskati svoje pravo, odnosno kako se zadarskim građanima odobravaju odštetne mjere.“

Ako bi nastao spor između Zadrana i nekog stranca, odnosno ako bi se Zadrana potužio na dugovanje koje prema njemu ima stranac, knez i sudbeno vijeće bili su dužni na trošak podnositelja zahtjeva poslati glasnika u grad ili pokrajinu optuženog. Glasnik ima ulogu obavještavanja nadležnog suca o sporu, a ujedno traži i namirenje dugova. Ako sudovi ili nadležni gospodar grada ne bi tom prilikom namirili dugove, zadarski je knez bio dužan svom građaninu dati odštetu i to zapljenom tuženikove imovine u kotaru grada Zadra. Ako optuženik nije posjedovao imovinu na području zadarskog distrikta ili njegova imovina nije pokrivala pun opseg dugovanja, krivnja se prenosila na optuženikovu zajednicu. Svi pripadnici optuženikove zajednice koji su se nalazili u Zadru mogli su biti lišeni imovine kako bi se namirilo dugovanje jednog od njih. Ovako konfiscirana imovina čuvala se u riznici Zadarske općine. Nakon ovako izvršenog pritiska opet se slalo glasnika u grad ili pokrajinu optuženog radi rješavanja parnice. U slučaju pozitivnog rješenja imovina oduzeta strancima vratila bi im se. Prilikom neuspješno riješene parnice zaplijenjena imovina čuvana u općinskoj riznici prelazila je u ruke oštećenog Zadrana. Uz samu svotu dugovanja oštećenom su isplaćeni i

---

²⁰⁶Ivan Beuc, „Statut Zadarske komune iz 1305. godine“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 2 (1954):678 - 679.

²⁰⁷Ivan Beuc, „Statut Zadarske komune iz 1305. godine“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 2 (1954):679; Domagoj Mijan, „Pomorske odredbe Zadarskog statuta u usporedbi s istim odredbama Venecijanskog, Dubrovačkog i Splitskog statuta“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 46 (2004): 167.

troškovi suđenja, sve dok se ne namiri dug, šteta i troškovi parnice. Zadarski statut prepoznaje dvije razine dugovanja, do 50 libara i više od 50 libara. Vrsta dugovanja nije utjecala na narav postupka.²⁰⁸

Kao dio sredozemnog svijeta gradovi istočne obale Jadrana koristili su se restitucijama, konfiskacijom imovine, kako bi namirili štete koje su bile rezultat pomorskih pljački. Gradski statuti pokazuju da su se restitucije izvršavale na nalog gradskog kneza tek nakon što se optužena zajednica oglušila na poziv rješavanja dugova. Širenje kaznene odgovornosti na cijelu zajednicu bilo je samo mehanizam prisile, način da se reaktivno pokuša doći do zadovoljavajuće presude. Ako ni ovakva prisila nije potaknula rješavanje spora, odgovornost kneza bila je da zaplijenjenu imovinu preda oštećenom. Rješenju spora prvenstveno se pristupalo na miran način. Tek nakon dvaju neuspjelih pokušaja rješavanja procesa mirnim putem pokretao se mehanizam zapljene dobara. Pitanje povrata imovine bilo je rješavano diplomatskim putem, nikada se nije radilo samo o osvetničkoj pljački, već o pravno reguliranom procesu. Izvori pokazuju da je povrat opljačkane imovine bio trnovitiji, nego što to prikazuju suhoparni pravni dokumenti.

Nekoliko je uvjeta moralo biti zadovoljeno kako bi isprava o restituciji imovine bila valjana. Opširno pismo koje je notar Benedikt Ursio nakon sastanka s hrvatskim banom Nikolom Zecom u prvim danima 1360. godine poslao duždu pokazuje koje je elemente morala imati autentična i važeća isprava kojom se traži povrat opljačkanih stvari. Mletačkom notaru predložili su isprave o potraživanju opljačkanih dobara, a u njima je vidljiva „godina, dan, mjesec, ime notara, trgovci, opis krađe i mjesta.“²⁰⁹ Tako iz ovih isprava saznajemo osnovne podatke o vlasniku broda, njegovim pomorskim drugovima, prisutnim trgovcima ili drugim putnicima, mjestu i vremenu napada, o vrsti i količini ukradenih stvari i njihovoj protuvrijednosti u novcu, eventualnim ubojstvima i razaranjima, pa čak i detalje poput imena broda. Naravno, nijedna isprava ne sadrži sve podatke. Dok su neke od njih potpuniye, u nekima su navedeni samo osnovni podaci.

4.2. MIROVNI UGOVRI

Osim pripadajuće vladarske sankcije restitucija mora dokazati i prijateljstvo, odnosno mir između aktera. Najčešće se to dokazivalo pozivanjem na najrecentniji ugovor koji su akteri potpisali. Ovi ugovori mogli su biti ugovori o prijateljstvu, miru ili primirju te podložnosti. Sve

---

²⁰⁸Zadarski Statut, knjiga 2, glava 19, str. 141.

²⁰⁹Listine IV, str. 18.

vrste ovih ugovora sadržavale su klauzule o slobodnom i neometanom pomorskom prometu i garancijama o restitucijama u slučaju pljački. Kako kaže Nada Klaić, ugovori talijanskih i dalmatinskih gradova u 12. stoljeću dovoljno jasno pokazuju da „pax“ ne znači samo mir, nego i pravnu sigurnost uopće. Dalje piše kako je za dalmatinske gradove taj dio zakletve neobično važan jer im prilikom ugovora s ugarsko-hrvatskim kraljevima omogućuje nesmetano kretanje i trgovanje u njihovoj državi.²¹⁰ U pravilu u 13. i 14. stoljeću provode se isti postupci, samo što su isprave kasnijeg datuma detaljnije. Tako ugovor Dubrovnika i Omiša potpisan u Stonu 15. svibnja 1239. godine uključuje obavezu vraćanja opljačkanih brodova i stvari i podatak da su se sastanci održavali u Stonu.²¹¹ Također je i mirovni ugovor između Dubrovnika i Splita potpisan najkasnije 1235. godine sadržavao klauzulu o povratu opljačkanih stvari.²¹² Teškim uvjetima mira pod kojima su Zadrani primili natrag svoj grad 1247. godine pripadaju i restitucije koje su Zadrani morali isplatiti. Obvezali su se isplatiti 500 mletačkih libri za ozljede, 780 libri i 4 denara za pljačke Paga. Ivan Michaeli, knez Zadra, morao je platiti 200 mletačkih libri i sekvestrirala su mu se sva dobra koja je imao u Zadru i distriktu. Dalje, 1900 mletačkih libri Zadrani su morali platiti za restitucije mletačkih dobara pokradenih u pobuni. Sljedeće četiri godine Zadrani su se obvezali nadoknaditi još 4700 mletačkih denara u ratama u zadanom terminu.²¹³

U 14. stoljeću postojale su dvije fokalne točke na koje su se referirala sva potraživanja koja dolaze iz Venecije ili Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. To su primirje iz 5. kolovoza 1348. godine i Zadarski mirovni ugovor potpisan 18. veljače 1358. godine.

Primirje je sklopljeno između Ludovika i njegovih vazala te Venecije i njezinih podložnika. Obje strane obvezuju se čuvati primirje „bez prevare ili bilo kakvog rata, ozljeda, uzrujavanja, otežavanja i pljačkanja osoba, ljudi, gradova, utvrda, sela i mjesta.“ Dalje je u tekstu dogovoren slobodan prolaz kopnom i morem.²¹⁴ U travnju 1350. godine Budim i Venecija dopisuju se oko pljački koje su se događale na području vlasti ostrovačkog kapetana i pred obalama Apulije. Mletačka potraživanja odnose se na pljačke koje su se desile „suprotno odredbama primirja.“²¹⁵ Kralj se duždu obvezao na istragu i eventualnu isplatu šteta te da će se „sveto držati primirja, bez napada i uzrujavanja od strane naroda njegovog kraljevstva.“ I

---

²¹⁰Klaić, 1976, 13.

²¹¹Klaić, 1976, 485; CD IV, Str. 77.

²¹²Listine I, str. 55. – 56.

²¹³Listine I, str. 72.

²¹⁴Listine I, str. 97.-98.

²¹⁵Listine III, str. 181.

brza istraga koju je za apulijske pljačke obećao Venecija pokrenuta je „po odredbama primirja.“²¹⁶ Primirje iz kolovoza 1348. godine bilo je referentna točka prilikom potraživanja restitucija. Sve promatrane restitucije između dužda i ugarsko-hrvatskog kralja 1348. – 1356. godine spominju prekršene članke primirja. Primirje tijekom pljački nije bilo prekidano pa možemo zaključiti da ovakve akcije nisu bile dio ratnog djelovanja što potvrđuje i tekst mirovnog ugovora u Zadru.

U drugoj polovici 14. stoljeća ulogu primirja preuzeo je mirovni ugovor. Potpisan je u Zadru 18. veljače 1356. godine. U njegove su članke, kao i u primirje koje je vrijedilo prije njega, bile uvrštene klauzule o sigurnoj i slobodnoj plovidbi i rješavanju problema pokradenih dobara na sljedeći način: „...isto tako neka sve prošle krivnje, nepravde i štete s obje strane oproste i od sada smatraju oproštenima, ne računajući dugove kojima su međusobno obvezane pojedine osobe, glede kojih neka se postupa pravedno s obje strane. I to tako da ćemo iskreno zabraniti i učinkovito narediti, da se u nekoj od zemalja ili otoka ili mjesta koji hoće pristupiti našem gospodstvu ili koji su već pristupili, ne oruža radi gusarenja niti da se vrši piratstvo ili nasilje ili nanosi šteta onima koji plove, i da se gusari i zločinci ne primaju u njihovim lukama, nego će se radije goniti i suzbijati, kako dolikuje kraljevskoj pravednosti i časti. I s druge strane neka oni sami obećaju da će činiti to isto i u svojim zemljama i na otocima. Osim toga svojom kraljevskom riječi obećavamo da će svaki pojedini građanin podložan i vjeran gospodinu mletačkom duždu i općini, kad dođe u bilo koju zemlju, luku, na otok i u mjesto podložno sada i ubuduće našem veličanstvu, (biti) i da ćemo učiniti da bude nepovrijeđen i siguran, zajedno sa svojom čeljadi, dobrima, brodovima i stvarima, da mogu sigurno ići, boraviti i vratiti se, i prolaziti kroz rečene luke, zemlje i mjesta, sa svojim brodovima, čeljadi i robom; dapače postupat ćemo i hoćemo postupati prema njima blago i dobrohotno, sa svojom zaštitom i milosti, a zauzvrat i gospodin dužd i općina će s našima s istom obvezom u svemu navedenom u cjelini i pojedinostima.(...)Ako pak podanici jednih počine kakvu štetu, nepravdu ili napad onima drugima, onda neka bude dodijeljena potpuna naknada po nama ili našim mjesnim dužnosnicima i upraviteljima zaduženih za njih, i po njima ili njihovim upraviteljima i dužnosnicima zaduženim za nas, u roku od mjesec dana od podnošenja tužbe, i neka se time uredba i ugovor, sloga i mir ne smatraju povrijeđenima, nego trebaju ostati na snazi, na što se i mi i oni obvezujemo svojom voljom.“²¹⁷ Vrlo jasne poruke o „blagoj i dobrohotnoj“ zaštiti i milosti popraćene su odredbama o restitucijama uz naglasak da takve akcije ne smiju kršiti

---

²¹⁶Listine III, str. 191.

²¹⁷ Prijevod preuzet iz *Zadarski mir. O 650. Obljetnici*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2008. 28. – 30.

uvjete mira. Navedeni službenici imaju rok od mjesec dana u kojem moraju riješiti spor. Ova odredba nadovezuje se na prethodni članak u kojem se pojašnjava kakvo se ponašanje smatra aktom rata, odnosno povredom mira koja snosi posljedice papinskog interdikta. Dakle, slobodna i sigurna plovidba mogla se obećati na apstraktnoj razini, no u praksi nije bila provediva pa je odredbi dodan i „liječ“ za buduće „štete, nepravde i napade u blagoj i dobrohotnoj milosti i zaštiti kralja i dužda.“ Očekivane pljačke morale su se rješavati po zadanim smjernicama.

Potraživanja Canarenta i Zone de Pizolo, mletačkih građana koji su zahtijevali povrat pokretnina i nekretnina na području Zadra i Nina, te potraživanja Franje iz Milana i Zanina pokojnog Dominika iz Zadra, koji su tražili restitucije za brod i na njemu natovarene stvari, također se pozivaju na članke mira iz 1358. godine. Kraljevo pismo upućeno Zadranima prenosi kako su oni postupili „contra formam pacis“ te su primorani restituirati pokradene stvari. Venecija je za taj slučaj poslala notara kako bi „se ispoštovali uvjeti mira i izvršile kraljevske naredbe.“²¹⁸ Kralj i dužd nastupili su prema formama Zadarskog mira, zadnjeg ugovora potpisanog između ovih dvaju suverena. Kralj naređuje podređenim službenicima da provedu istragu, dok mletačka strana šalje notara. Zadarskim plemićima Šimunu i Bothonu Galli mletački su mornari s broda Petra Helye ukrali 20 životinja s otoka Svete Marije. Ban Nikola Zec u pismu poslanom 23. veljače 1361. vrlo izravno navodi da je „ova stvar protiv članaka mira potpisanog između našeg gospodina kralja i vašeg gospodara.“²¹⁹ Nešto kasnije Venecija je poslala hrvatskom banu „lošu i žalosnu vijest“ kako neki Dubrovčani „nemaju poštovanja za čvrsti mir između gospodina kralja Ugarske i nas.“ „Loša i žalosna vijest“ o nedostatku poštovanja prema miru ticala se napada na jednu mletačku konduru.²²⁰

Gradovi istočne obale Jadrana priznajući vlast kralja ili dužda prelaze u sfere političkih odnosa više razine. U takvoj situaciji, zbog pripadnosti većem političkom entitetu, oni podliježu člancima ugovora kojima se u njihovo ime zaklinje kralj ili dužd. Gradovi dalmatinske obale potpadaju pod jurisdikciju kralja i njegovih službenika ili dužda i njegovih službenika. Različiti ugovori i garancije reparacija prvenstveno imaju ulogu osiguranja slobodnog prometa. Mogući prekršaji trebali bi se riješiti diplomatskim putem, posredovanjem dužnosnika u roku od mjesec dana od primitka žalbe. Da takvi događaji nisu smatrani ratom, pokazuje nam tekst mirovnog sporazuma iz 1358. godine koji precizno razdjeljuje akt rata od pomorske pljačke koja nije prekršaj tog stupnja i ne prekida mir ili primirje. Zbog toga za

---

²¹⁸Listine IV, str. 12, 13, 51.

²¹⁹Listine IV, str. 33.

²²⁰Listine IV, str. 48.

vrijeme snažnih kraljeva kod prijestupa i potraživanja dalmatinske gradove predstavlja netko iz kraljeve pratnje, visoki službenik kraljeve uprave. Ako kvantitativno pristupimo problemu, uočavamo da tijekom vojnih sukoba 1346. – 1348. i 1356. – 1358. između Venecije i ugarsko-hrvatskog kralja nema zabilježenih restitucija. Zabilježena je samo isplata kojom je Venecija namirila hvarskog biskupa Gabrijela te potraživanje koje je za samostan sv. Kuzme i Damjana pisao sam papa Inocent VI. (1352.-1362.). To pokazuje da za vrijeme ratnih sukoba nije bilo isplata reparacija osim ako ih je potraživala crkvena institucija ili domena.

Ovakav oblik kraljevskih ili banskih reparacija možemo ugrubo pratiti samo za vrijeme anžuvinske dinastije. Već nakon Ludovikove smrti Venecija je svoje restitucije tražila direktno od gradova na istočnojadranskoj obali. Još je jedan uzorak vidljiv, a to je da zahtjevi za restitucijama sve češće dolaze od službenika zvanog kapetan zaljeva. Ova funkcija karakteristična je za Veneciju, a njezin nositelj ima široke ovlasti. Jedna je od njih slobodna uporaba nasilja radi postizanja željenog cilja, u ovom slučaju isplate restitucija. Na ovaj način zaobilazile su se vladajuće strukture kraljevstva te se napadalo izravno gradske komune koje protiv mletačke pomorske sile nisu imale mnogo izgleda za pobjedu.

4.3. IZDAVAČKE INSTANCE

Pljačku je kao takvu morala prepoznati i optužena strana. Ako je optužena strana sebe oslobodila odgovornosti za čin, reparacije nisu bile isplaćivane. Restitucije su se zbog očitog razloga potraživale samo u mirnodopsko vrijeme, ne i tijekom ratova. Službenici zaduženi za pisanje i licenciranje isprava o restituciji imovine mogli su biti različiti ovisno o tome iz kojih su krajeva i političkih struktura dolazili, mogli su biti različiti. Što se tiče Jadranskog mora i država koje imaju prilaz na njegove obale, postojalo je nekoliko instanci kojima su slani zahtjevi. Priznavanje više vlasti, kao što je kraljevska, kneževska ili mletačka mijenjalo je poziciju iz koje se izdaju i sankcioniraju isprave. Primorske zajednice u slučaju priznavanja neke više vlasti svoja potraživanja sankcioniraju na višim instancama. Isto tako, strane su tužbe također bile adresirane na ove nove pozicije. Forma mehanizma restitucija nije se značajno mijenjala. I dalje se kod traženja povrata slijedio obrazac opisan u Zadarskom statutu iz 1305. godine. Mijenja se službenik koji ovjerava ispravu. Umjesto gradskog kneza ispravu sankcionira kralj ili neke druge vladarske osobe koje sudjeluju u vlasti ili pak dužd ili netko od visokih upravnih tijela mletačke komunalne uprave. Prije puta u Napulj 1350. godine Ludovik je odgovorio na pismo mletačkom duždu Andriji Dandolu koji se tužio na pljačke Šibenčana i ljudi iz „Slavonije“. Kralj je u pismu ogradio sebe, kraljicu i bana Stjepana od bilo kakve odgovornosti. Tvrdio je da oni nisu naredili pljačke i obećao da će u Hrvatsku poslati bana

Pavla da istraži ove pljačke.²²¹ Kraljevo pismo ukazuje na instance zadužene i odgovorne za rješavanje pitanja pomorskih pljački i restitucija pokradene imovine. U prvom redu to su ban, kralj, kraljica, a u manjoj mjeri i ostali pripadnici kraljevskog upravnog i sudskog aparata.

4.3.1. ISPRAVE GRADSKIH KNEZOVA DALMATISNKE OBALE

Tijekom cijelog promatranog razdoblja 13. i 14. stoljeća za izdavanje i isplaćivanje restitucija brinuli su se različiti službenici ovisno o političkom uređenju države ili druge političke jedinice. Tako su države uređene kao seniorsko–vazalne kraljevine predstavljali kralj, ban, palatin ili neki drugi službenici, dok su u državama s komunalnim uređenjem te funkcije bile u nadležnosti gradskog kneza, potestata ili dužda. U promatranom vremenu 13. i 14. stoljeća ponavlja se isti uzorak i mehanizam povratka dobara. U sadržajnom smislu nije bilo razlike u restitucijama koje su raspisivali gradski knezovi, ban, kralj, dužd ili netko drugi. Sve nabrojane instance bile su aktivne i izdavale su listine o restitucijama imovine tijekom cijelog promatranog razdoblja, no može se naslutiti kako su restitucije koje su izdavale više instance imale veću težinu.

Između Ankone i Dubrovnika zadnjeg dana kolovoza 1254. godine izbio je trgovački rat. U Dubrovnik je tog dana Gufferoctus Guisingelli, potestat Ankone, poslao pismo pisano na zahtjev Antonija Bonazunte u kojem se optužuje Dubrovčane Sergija i njegove „drugove“ da su kod otoka Mljeta opljačkali brod Bartola Šimunovog. U pismu je navedeno kako je ankonska komuna dozvolila represalije protiv Dubrovčana i to Antoniju Bonazunte te njegovim nasljednicima u vrijednosti do sedamnaest i pol ankonskih libri i Andriji Tominom koji je na brodu imao šest bala tkanine u vrijednosti od deset solida mletačkih velikih denara.²²² Malo prije ovog pisma, 27. kolovoza 1254. godine Sufferectus Guiringuellus, potestat Ankone, dozvolio je Paulu Fultronu izvršenje represalija protiv Dubrovčana.²²³ Izdavanje represalija nastavilo se u rujnu iste godine. Ankonske vlasti 15. rujna 1254. godine dozvolile su određenom Benevenuto da pljačka Dubrovčane, a istog datuma pravo na represalije nad Dubrovčanima u visini od 50 ankonskih libara dodijeljeno je određenom Gozi.²²⁴ Osim navedenih primjera, Tadija Smičiklas navodi i da je u tom razdoblju, između 26. kolovoza i 8. rujna 1254. godine, Ankona izdala još 10 represalijskih listina koje se poklapaju sadržajno, a

---

²²¹Listine III, str. 179. – 180.

²²²CD IV, str. 569.

²²³Listine I, str. 86.

²²⁴Listine I, str. 86.

razlikuju se samo po traženim svotama. Te listine Smičiklas ne prenosi u cijelosti.²²⁵ Sudsko rješenje iz 28. listopada 1253. godine rasvjetljava detalje slučaja koji je potaknuo restitucije. Dubrovački knez Marsilije Đurđević sa sucima Grubešom Gundula, Dobroslavom Ranane, Teodorom Bodacije i Ivanom Pecorarijem oslobodili su Sergija Pecinagi i „drugove“ od svake krivnje za mljetske pljačke.²²⁶ Tom prigodom spominju se imena Ankonjana koja nalazimo u restitucijama iz 1254. godine. Parnica započinje mirnim putem, vjerojatno pismom kojim se od Dubrovčana traži restitucija ukradene imovine. Dubrovačke vlasti provele su istragu i svoje stanovnike oslobodile krivnje. Hijat od gotovo godine dana između sudske presude i izdavanja ankonske „littere restitutionis“ mogao bi ukazivati na nesačuvanu daljnju prepisku između spomenutih komuna. Vratimo li se na članke Zadarskog statuta koji opisuju restitucije dobara korak po korak, možemo zaključiti da je potestat Ankone posegnuo za zadnjim pravnim lijekom koji mu je bio na raspolaganju, a to je konfiskacija imovine nasilnim putem. Izdavanje 15 represalijskih listina predstavljalo je snažan udar na Dubrovnik zbog čega su Dubrovčani 2. svibnja 1256. godine, u pregovorima s glasnici Ankone, pristali na isplatu 1600 ankonskih libri u zamjenu za prestanak represalija.²²⁷ Postupak rješavanja ovog sukoba poklapa se s hipotetskim procesom opisanim u Zadarskom statutu iz 1305. godine. Represalije su način naplate dugova, a ujedno i sredstvo kojim se Dubrovnik prisiljava na isplatu. Uloga potestata bila je simbolična. Postojala je radi ovlaštenja oštećenih za pljačku, dok su pljačku morale izvršavati same oštećene osobe.

Rijetki izvori iz 13. stoljeća spominju još isplatu Venecije iz 1295. godine za volove koje su Trogiru ukrali mornari pod vodstvom konzula ser Marina Ruzignija u prolasku prema Apuliji. Jedan izvor tako spominje određenog Jullu kao trogirskog poslanika.²²⁸ Vidljivo je da je Julla prepoznat kao „trogirski nuncij“ pa možemo pretpostaviti da je predstavljao svoju komunu, a ne neku od viših političkih tvorevina.

Polovicom 14. stoljeća, točnije 8. studenog 1343. godine, Anselmo vijećnik i ambasador šibenske komune, tužio se Veneciji na uhićenje određenog Ninoslava Caynegonicha, šibenskog građanina u Trogiru. Mletački sud stao je na stranu Trogira jer je Ninoslav bio uhićen na temelju „littere marchandi“ koju je trogirski knez izdao određenom Marku Grgurovom iz Trogira.²²⁹ Ninoslav je bio uhićen zbog dugovanja koja nisu bila

---

²²⁵CD IV, str. 497., CD I, 569, bilješka 1.

²²⁶CD IV, str. 542.

²²⁷Listine I, str. 87.

²²⁸Možda Marko Julle koji se u zavjernici Trogirana duždu iz 1314. godine spominje kao svjedok na funkciji egzaminatora. Listine I, str. 187.

²²⁹Listine II, str. 205- 206. „(...)Anzellum...cancellarium et ambaxatorem communis Sibinichi(...)“

namirena, a spomenuti Marko Grgurov iz Trogira, koji je bio opljačkan, dobio je od trogirskog kneza dozvolu da svoju štetu do potpune isplate duga i troškova parnice namiri na Ninoslavovoj obitelji ili zajednici Šibenčana kao sukrivaca. U nastavku isprave od Šibenske se komune traži da isplati dugovanje od 500 malih libara. Venecija je u ovom slučaju nastupila kao prizivni sud više instance jer je potvrdila prvu presudu koju je izdao trogirskog knez. Desetak godina ranije Trogirani su se nalazili u sasvim drukčijoj poziciji. Mletačka vlada 7. veljače 1335. godine tražila je od trogirske komune 1665 libara za svog plemića Danijela (Danielisa) Viturija. Većina, 1300 libara, označena je kao vrijednost stvari, dok se preostali iznos potraživao „za troškove parnice“. Iznos su Trogirani morali platiti u roku od 6 mjeseci, a ako to ne bi učinili, Venecija je prijetila izdavanjem *littere marchandi* svom oštećenom plemiću.²³⁰

O samostalnom istupanju obalnih komuna svjedoči i odgovor Dubrovčana na zahtjeve Venecije iz 3. kolovoza 1362. godine. U pismu koje su potpisali Nikola Caboga, rektor komune dubrovačke, suci i vijeće komune te cjelokupna komunalna uprava obvezali su se vratiti opljačkanu barku i stvari Mlečaninu Scaiolini Scairole te propuštati mletačke brodove do Kotora kao i kazniti svoje *rusticorum* iz Stona zbog sudjelovanja u pljački mletačke kondure.²³¹

Godine 1364. Dubrovnik i Zadar žalili su se Veneciji kako je njezina vojska u proputovanju za Kretu opljačkala gradske posjede. Dubrovačko pismo restitucija bilo je autorizirano snagom gradskoga rektora Mihaela Babalia. Rektor pismom obavještava Veneciju kako su mornari s brodova pod vodstvom suprakomita Ivana Arduyna, kad su plovili pokraj Stona na mjestu Dubrava, 18. ožujka ukrali 8 volova i ispalili mnoge strijele na Dubrovčane.²³² Zadarski zahtjevi za restitucijom stigli su u Veneciju 4. travnja 1362. godine. Zadrani su se žalili na pljačke koje su se dogodile spomenutog 18. ožujka na otoku Sv. Marije. Mletački plaćenici zarobili su žene i djecu, opljačkali otok „do najmanje stvari, krađući razne životinje, tkanine, sir u nemalim količinama.“ Za ove pljačke gradski rektor, vijeće i komuna tražili su isplatu u visini 4000 malih libara.²³³

4.3.2. BANSKE RESTITUCIJE

Velikim djelom za pitanja restitucija u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu bio je zadužen hrvatski ban. Upravo se banskim naslovom predstavljao Pavao Šubić kad je 18. travnja 1312. godine, nekoliko tjedana prije smrti, tražio restitucije od dužda posredujući za omiškog kneza.²³⁴ Ban Pavao nastupao je u ime svoga sina koji je u to vrijeme bio nositelj časti omiškog

---

²³⁰Listine V, str. 271.

²³¹Listine IV, str. 48. – 50.

²³²Listine IV, str. 65.

²³³Listine IV, str. 66.

²³⁴Listine I, str. 260. „(...)ex parte egregii viri domini Georgii comitis Almisii(...)“

kneza. Kraljevska vlast u Hrvatskoj početkom 14. stoljeća još se uvijek oslanja na dinastiju Bribiraca pa su orobljeni trgovci i ostali koji traže restitucije svojih dobara preko tog, najvišeg kanala koji je prisutan. Banu Pavlu pozicija hegemonu u Hrvatskom Kraljevstvu daje *da facto* pravo da se bavi ovakvim poslovima, međutim kroz cijelo 14. stoljeće izvori nam pokazuju kako banska služba igra bitnu ulogu u povratku imovine i slučaj Pavla je samo nešto što je karakteristika prostora tog vremena, a ne izraz samostalne vladavine hrvatskog velikaša. Spomenuta se prepiska oko krađa „Šibenčana i Slavonaca“ iz sredine 1350. godine nastavlja. Mlečani su još jednom pritisnuli kralja pismom 13. svibnja 1350. u kojem su dodali su još neke *novitate*, pljačke koje su se isti počinili ispred obala Apulije,²³⁵ a za iste pljačke tuže se kraljici 28. svibnja 1350.²³⁶ Ugarska kraljica napokon 6. srpnja 1350. godine javlja Veneciji da je u Knin uputila Pavla de Ugal, da u dogovoru s mletačkim poslanicima riješi stvari, odnosno isplati reparacije.²³⁷ Ovi primjeri s početka i polovice 14. stoljeća pokazuju kako je ban mogao samostalno djelovati kod traženja ili isplaćivanja dugova, a slučaj mu je mogao delegirati vladar. Žalbe koje su slane ambasadorima na budimski dvor rješavane su tako da je kralj ili netko drugi u njegovu odsustvu delegirao svoje vazale da riješe situaciju. Kraljica je u ovom konkretnom slučaju poslala bana Pavla de Ugala u Knin na pregovore s mletačkim poslanicima. Na isti obrazac ukazuju i listine kralja Ludovika iz vremena nakon Zadarskoga mira. Pišući iz Srbije Nikoli Zecu, hrvatskom banu, kralj Ludovik mu je naredio da istraži događaj i namiri pokradena dobra mletačkih građana.²³⁸

Nakon potpisivanja spomenutog mira 8.2.1358. godine broj restitucija raste na obje strane. Gotovo sve restitucije bile su najprije slane banu Hrvatske, odnosno Slavonije kako ga nazivaju mletački izvori, a tek u kasnijim stupnjevima parnice, kao zadnji izlaz, obraćaju se kralju. Ovaj uzorak lijepo se može pratiti u parnici Franje iz Milana i Zanina, pokojnog Dominika iz Zadra. Spomenuti se su tužili hrvatskom banu Nikoli Zecu da ih je opljačkala jedna mletačka lađa koja je u to vrijeme krstarila obalama Istre, a on je u njihovo ime tražio restitucije od Venecije.²³⁹ Mletačke vlasti pristupile su problemu tako što su prvo potestatu Trsta poslali presudu „ugarskim“ potraživanjima, a kasnije istu informaciju prenose hrvatskom banu. Iz pisma datiranog 10. listopada 1359. mletački ambasadori, notar Benedikt Ursio i Ivan Bernardus, potestat Trsta, opravdali su se banu da njihovi podanici nisu bili u prekršaju, te da

---

²³⁵Listine III, str. 181.

²³⁶Listine III, str. 186.

²³⁷Listine III, str. 189.

²³⁸Listine IV, str. 12.

²³⁹Listine IV, str. 12, 13.

je za njih ova stvar završena. Ovu presudu, nunciji su prema duždevoj zapovijedi morali prvo prikazati hrvatskom banu, a ako bi ban odbio njihov presudu, morali su je predložiti samom kralju.²⁴⁰ Odluke, „ozbiljnog posla Zanina od Zadra i Franje iz Milana“,²⁴¹ 27. veljače 1360. godine Benedikt Ursio predstavio je kralju na budimskom dvoru. Ovime parnica nije završila. Polovicom ožujka iste godine ban Nikola još jedanput je tražio restitucije na što je Venecija odgovorila da su spomenuti Zanini iz Zadra i Franjo iz Milana bili pronađeni s krijumčarenom robom, kontrabandama – teretom mletačkih političkih i ekonomskih rivala, stoga se ne smatraju odgovornima za isplate reparacija. Slučaj više ne nalazimo u promatranim izvorima i ne znamo njegov završetak, ali primjer nam pokazuje kako je prva instanca kod potraživanja restitucija u 14. stoljeću bio hrvatski ban.

Nosioce banske časti, kako smo vidjeli, mogli su zadužiti za pojedinačan slučaj kralj ili kraljica, kao što to pokazuju primjeri Pavla de Ugala i Nikole Zeca. No, ban je djelovao i samostalno, na što usmjeravaju izvori adresirani na njega, ali i samostalne restitucije koje raspisuje u ime pokradenih trgovaca, vazala krune sv. Stjepana. Dana 23. prosinca 1359. ban Nikola Zec tražio je od mletačke vlade povrat sira i druge robe koju je Zadraniu Černolu Ivanovom ukrao Franjo Rubeum.²⁴² U mletačkom odgovoru saznajemo da je brod zaplijenjen na temelju littere restitutionis koju je posjedovao određeni Caprulis, mletački podložnik. Brod i stvari bili su prodali kako bi se namirili dugovi koje je potraživao Capriulis. Druga isprava povezana s ovim slučajem datirana je 12. svibnja 1362. godine. U ispravi stoji kako dužd i mletačko vijeće prihvaćaju banovu žalbu jer je njihov podanik Caprullis djelovao „suprotno njihovim običajima“ te su se obvezali banu isplatiti reparacije.²⁴³ Jesu li reparacije isplaćene ili nisu, promatrani izvori ne potvrđuju. Bez obzira na to vidimo kako je ban Hrvatske bio jedna od vodećih instanci prigodom sporova koji nastaju pomorskom pljačkom na području Jadrana. Samostalno istupanje bana u okvirima restitucija i represalija potvrđuje i primitak restitucije bankskog ambasadora u Veneciji Ivana, sina pokojnog ser Gallija. Ovaj je ambasador 15. rujna 1362. godine primio od Venecije 59 libra, 10 soldi, 4 groša, i 21 mletačkih denara velikih u zlatu za barku gospodina Ivana Krešinog iz Zadra.²⁴⁴ U ovom slučaju ban je nastupao samostalno. Nikakvih direktiva od viših instanci vlasti nije bilo, a vidimo da je ban uspješno riješio i primio restitucije za cjelokupna potraživanja Zadrana Ivana Krešinog.

---

²⁴⁰Listine IV, str. 13 – 14.

²⁴¹Listine IV, str. 48.

²⁴²Listine IV, str. 15.

²⁴³ Listine IV, str. 45 – 56. „(...)fecisse contra ordines antiquos terrarum suarum...“

²⁴⁴Listine IV, str. 41, 42, 51.

Već su prije u tekstu spomenute krađe mletačke vojske na putu prema Kreti iz 1364. godine. Prve tužbe uputile su u Veneciju strane komunalne vlasti, no osim toga, gradski su se vlastodršci okrenuli i banu da potpomogne njihov zahtjev. Tako su nakon gradskih zahtjeva u Veneciju stigli i oni koje potpisuje ban Nikola Zec. „Nicolai de Zech Dalmacie et Croacie banni“ tražio je satisfakcije za Zadrane, odnosno pljačke plemenitog Šimuna de Borona i građanina Ivana Gallija za pljačke na otoku sv. Marije. Spomenutima su bile opljačkane životinje, tkanine, sirevi i druge stvari u vrijednosti 400 libara malih. Također, za Jakova Varikašu ban je tražio namirenje za oduzeta 43 jarca, a za prezbitera Tolšu 200 dukata zlata zbog pljački brašna, sira, žita, životinja i ostalih pokretnina na otoku Silbi.²⁴⁵ Nekoliko dana nakon što je uputio prosvjednu notu za Zadrane, 23. travnja 1362. godine Nikola Zec nastupao je i za Dubrovčane. Za dubrovački komunu tražio je reparacije za osam volova i vraždu za ubijenog seljaka i ženu u Stonu koje su počinili mornari s broda Ivana Danduinija.²⁴⁶

Hrvatskom banu bili su upućivani i poslanici iz Venecije kako bi se dogovarali oko poslova isplate. Tako je 2. rujna 1359. godine iz Venecije poslan notar „ad banum Sclavonie“ da pregovara o slučaju Beltramija de Tarsija i nekim drugima.²⁴⁷ Mletački notar Benedikt u pismu upućenom duždu koje piše u Senju obavještava svog suverena da je u Zadru proveo 4 dana u banovom vijeću, u kojem je bilo 15 Zadrana, rektora i drugih, koji su imali „peticije gospodina bana izdane protiv njega.“²⁴⁸

Ban je u kontekstu rada bio jedan od glavnih kotačića u mehanizmu naplaćivanja restitucija. Djelovao je samostalno, a nekad su ga dirigirale više vlasti odnosno kralj ili neki drugi visoki predstavnik vlasti ako je kralj u tom trenutku bio odsutan. Ban je sam imao dovoljnu političku i pravnu snagu da rješava slučajeve restituiranja pokradene imovine bez mentorstva neke više vlasti. Na taj zaključak usmjeruju nas listine kojima je ban uspješno ili neuspješno nastupao za interese vlastitih podanika. Isto tako vidljivo je kako je banska isprava imala veću težinu nego što je to bila ona gradskog kneza. Prigodom spominjanog prolaska mletačke vojske Jadranom na putu za Kretu gradske vlasti su nakon pisanja i slanja vlastitih listina kojima su potraživali restituiranje dobara to isto tražili od bana, a njegova pisma pristigla su u Veneciju samo dva tjedna nakon komunalnih. U drugim je slučajevima morao izvršavati

---

²⁴⁵Listine IV, str. 66. – 67.

²⁴⁶Listine IV, str. 69.

²⁴⁷Listine IV, str. 12.

²⁴⁸Listine IV, str. 17.

zadatke više vlasti kako to pokazuje Ludovikova naredba Nikoli Zecu o vraćanju mletačkih nekretnina u Zadru i Ninu ili pak istraga koju banu Pavlu de Ugalu naređuje kraljica Elizabeta.

4.3.3. KRALJEVSKE RESTITUCIJE

Kraljevske isprave koje tematiziraju restitucije pomorskih pljački prilično su rijetke. Mletački ambasadori u studenom 1226. godine od kralja Andrije tražili su reparacije od 50 libara za pljačke stvari i potvrdili su primitak vražde za ubojstvo. Osim ovih informacija poslanih isprava kralju ne prenosi nikakve detalje o prirodi pljačke. Pismo upućeno mletačkom duždu iz veljače 1227. godine nešto je opširnije i spominje ambasadora kralja Andrije koji se u njegovo ime ispričava za pljačke koje su se dogodile nešto ranije u veljači. Kralj Andrija po ambasadoru prenosi kako pljačke nije naredio kralj ni nitko iz njegove pratnje, a posredno je obećao da će narediti goričkom biskupu, u čijem su se predjelu pljačke dogodile, da ih u potpunosti podmiri.²⁴⁹ Iako ovdje ne znamo je li riječ o pomorskoj pljački, slučaj prikazuje kojim su kanalima bili rješavani ovakvi slučajevi u 13. stoljeću, a dijelom i u kasnijim razdobljima. Kralj se ograđuje od pljački, ne smatra se odgovornim za njih, ali oštećenoj stani obećano je da će se provesti istraga ili pak restituiranje pokradene imovine. Za to su bili odgovorni kraljevi službenici s kojima on dijeli kraljevska prava, a na čijem se prostoru vlasti dogodila eventualna pljačka. U ovom slučaju to je gorički biskup, a često ove obveze preuzima hrvatski ban.

Primjeri iz susjednog Napuljskog Kraljevstva u 13. stoljeću pokazuju sličan način funkcioniranja. U samo nekoliko godina kralj Karlo II Napuljski (1254. – 1309.) izdao je nekoliko isprava kojima je regulirao odnose s komunama i velikašima dalmatinske obale. Dana 23. lipnja 1292. godine Karlo II. u Napulju izdaje dvije listine koje se odnose na povrat dobara Trogiranima, odnosno Splićanima. Prva isprava usmjerena je sucu grada Barija od kojeg se tražilo riješiti slučaj koji se odnosio na trogirskog trgovca Marina Bosabeta. Njega su u luci Trinitane opljačkali Vincent iz Trana i njegovi drugovi. Kralj Karlo II. naredio je isplatu 40 unci zlata za vino, meso i drugu trgovačku robu.²⁵⁰ Drugo pismo istog nadnevka kralj je uputio sucu zemlje Idroni da se pobrine za slučaj Petra Comurciji, građanina Splita. Na zahtjev njegova sina Mihaela kralj Karlo je naredio isplatu 60 zlatnih unci zbog krađa na barci Julija Dujinog iz Splita koju su u moru ispred Vestasa i Pesquiciuma opljačkali Leonardo de Moslul iz Brindizija i njegovi pomorci.²⁵¹ Dubrovački ambasador Leorat u dva je navrata 2. lipnja i 2.

---

²⁴⁹Listine I, str. 41 -42. OVO JE PRIMJER ISPLATA.

²⁵⁰CD VII, str. 100.

²⁵¹CD VII, str. 101.

studenog 1293. godine tražio od kraljevskog namjesnika Karla, sina Karla II., povrat od 77 unci zlata. Povrat je tražen zbog pljački koje je pred Omišem provodio Marin Bulgarus Yscla. Kralj je naredio kapetanu grada Napulja i dukata Amalfija da oštećene dubrovačkog trgovca Mateja Drža (Matheas de Dersia) i Petra iz Cervie u potpunosti namire. Isprava datirana 21. svibnja 1294. godine pokazuje da dugovanje nije bilo u potpunosti namireno jer su dubrovački ambasador Luka de Muco i mletački kozul u Apuliji, Rajnerije Miahaelov tražili povrat za iste Dubrovčane. Do tog vremena bilo im je isplaćeno 40 od 77 libri zlata koje su tražili.²⁵² Sporovi za vrijeme vladanja Karla II., koliko je vidljivo, rješavali su se na miran način. Sam način provedbe ovih restitucija bio je jednak kao i u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Kralj kao vrhovni sudac i senior naređuje sucima i kapetanima gradova i pokrajina u kojima se zbio događaj, ili iz kojih potječu akteri, da tužbu ispituju i riješe. Početak 14. stoljeća i dolazak anžuvinske dinastije na ugarsko-hrvatsko prijestolje donosi zaokret u politici restitucija što prvenstveno pokazuje i broj izvora koje imamo za ovu vrstu problema.

Promjenom se stoljeća i vladajuće dinastije isprave o restitucijama imovine i izdavanju represalija umnogostručuju. Ugarsko-hrvatski kralj aktivnije je uključen u rješavanje ovakvih parnica. Kralj Karlo Robert i mletački dužd Ivan Supernacio dogovarali su način restitucije imovine Vitala Miani i ostalih „antiqui damni“. Bilo je odlučeno da „ugarski“ trgovci koji putuju u Veneciju, moraju platiti porez od 1,5% od svih dobara i novca i to unutar 6 dana nakon što su stupili na mletačko tlo. Polovica oporezovanog postotka odvaja se za „stare pljačke“, dok cijeli postotak ide spomenutom Vitalu. Ako bi se dogodilo da su trgovci odbili platiti, ili bi ih se našlo u prekršaju, moralo im se uzeti 15 % dobara i novca koju imaju, ali pod uvjetom da je količina trgovačkih stvari i novca vrednija od marke i pol. Ako pak nije, trgovci u prekršaju trebali su platiti kaznu jednaku porezu, znači 1,5 %.²⁵³ Rješenje za ovaj sukob dolazi od kralja Karla Roberta, a mletački dužd ga je samo prihvatio. U ovom slučaju nisu nam poznati svi detalji, kome je i kad poslano pismo, no vidljivo je da kralj kao zadnja i izvršna instanca rješava slučaj na mletačku korist. Robertov sin Ludovik 1350. godine nakon mletačke pritužbe naredio je kapetanu Ostrovice da isplati Mlečane zbog pljački koje su mu načinili njegovi ljudi.²⁵⁴ Vidljivo je da se osim banu delegiralo i službenicima čiji su vazali izvodili pljačke, u ovom su slučaju to bili ljudi podređeni ostrovačkom kapetanu.

---

²⁵²CD VII, str. 144; CD VII, str. 175.

²⁵³Listine I, str. 301-302.

²⁵⁴Listine III, str. 179.

Kao što su to napravili i gradske vlasti i ban, za slučaj pljački iz 1362. godine nastupao je i kralj. Veneciji piše da je zadovoljan njezinim postupcima kod rješavanja spora, oni su, naime, tražili od gradskih vlasti i bana da im predaju sve informacije o akterima kako bi mogli sami provesti istragu i još je jedanput zatražio isplatu odšteta za Zadrane Šimuna Đakona i Ivana Gallija do pravedne nadoknade, što bi značilo u cijelosti.²⁵⁵

Osim bana i kralja, restituiraanjem imovine pri kraljevu izbivanju bavili su se kraljica i palatin, ali i drugi velikaši Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Isprava kojom se potražuju restitucije datirana 28. kolovoza 1274. godine poslana je ugarskom palatinu Matiji. Govori o pljačkama koje su se dogodile u „vašim krajevima.“ Dužd Jakob Contareno tražio je povrat od 336 marki za trgovačka dobra, konje i opremu koje je opljačkao Herka, sin Henrikov. Ugarskom palatinu bio je dan termin od 3 mjeseca unutar kojeg ove restitucije moraju biti podmirene.²⁵⁶ Iako nije usko vezano uz temu, jer se pljačka vjerojatno dogodila na kopnu, budući da dužd traži namirenje i konja i opreme, pokazuje da je ugarski palatin bio zadužen da sudi za pljačke koje se čine na prostoru njegove vlasti ukazujući još jedanput da su slučajeve restitucija rješavali velikaši koji s vladarem sudjeluju u vlasti. Druga isprava koja ukazuje na palatinovu ingerenciju nad restitucijama imovine dolazi nam iz druge polovice 14. stoljeća. Datirana je 7. rujna 1364. godine, palatin Nikola Konth i nadbiskup Ostrogona tog datuma odgovaraju Veneciji na zahtjeve koji se odnose na pitanje pljački, paške soli i reparacija Ivana Trogirana.²⁵⁷ Dana 27. lipnja 1385. godine Venecija je odgovorila palatinu kako neće isplatiti reparacije za Dubrovčanina ser Petra Đenovljana (de Yvanus). Njega su u Jadranu pronašli kako je prevozio milansku mjed, stoga su smatrali da nisu dužni isplatiti nikakve restitucije.²⁵⁸ Za istu mjed koju je prevozio Petar de Ivanus Mlečani se javljaju u posebnom pismu i kraljici, a dokument nosi isti nadnevak, 27. lipnja 1385. i obavještava kraljicu o razlozima neisplate restitucija.²⁵⁹

Odgovor na ugarske zahtjeve iz 19. 6. 1408. godine otkriva nam da je restitucije mogao sankcionirati i kraljevski kaštelan Zadra. U pismu se odgovara Julijanu i Zoffu iz Apulije (Julianu i Zoffu de Apulea) „castellanis in Jadra“ koji su tražili restituiraanje trgovačkih stvari i dvije brigantine koje je uhvatio kapetana zaljeva ser Benedilt Delfino (Benedict Delphino). Mlečani spomenutoj dvojici pišu kako su zadržali brodove u svrhu namirenja mnogostrukih

---

²⁵⁵Listine IV, str. 71. – 72.

²⁵⁶Listine I, str. 123.

²⁵⁷Listine IV, str. 74.

²⁵⁸Listine IV, str. 216.

²⁵⁹Listine IV, str. 206. – 207.

pljački koje su počinili ljudi iz *Ugarske*. Odredbe koje je vijeće staraca poslalo svom notaru Ludoviku de Saffignanu koji se nalazio u Zadru otkrivaju nam kako je za restitucije imovine bio zadužen i posebni službenik akreditiran za takve situacije. Zbog mnogih pljačke koje su se događale u vodama Zadra, notar mora istupiti i tražiti njihovu potpunu isplatu. Ovo pismo bilo je adresirano Ladislavu Zuffu, kraljevskom kaštelanu u Zadru i Julijanu, kraljevskom službeniku za namirenje pljački²⁶⁰ Ovaj nam slučaj pokazuje da je u Zadru djelovao poseban kraljevski službenik koji je bio zadužen za parnice povrata pokradenih stvari. Više od samog spomena i naziva njegove službe koja je indikativna, iz promatranih izvora nije moguće saznati. Vjerojatno je bio dio anžuvinske reforme društva i sudstva no bez daljnjeg istraživanja ostajemo na razini nagađanja.

4.4. MLETAČKE RESTITUCIJE

4.4.1. NOTARSKE RESTITUCIJE

Venecija kod traženja reparacija svoja pisma također šalje preko posebno određenih službenika, ambasadora, nuncija (*nuntium*) ili bilježnika (*notarius*). Tako je notar Benedikt Ursio bio poslan u Zadar i Knin riješiti neke međusobne tužbe Venecije i Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva nakon Zadarskog mira. Notar nastupa u ime dužda i vijeća šezdesetorice i sa „pravom pregovaranja za sve parnice i komisije.“²⁶¹ Iz prepiske je vidljivo da je Bartolomej Ursio bio zadužen prvenstveno za potraživanja dvojice mletačkih građana, Marina de Carnauta i Zone Pisola koji su ostali bez nekretnina i pokretnina na području Zadra, Nina i njihovih distrikta.²⁶² U isto se vrijeme vodi parnica zbog *istarskog događaja*, pljenidbe broda Zanini iz Zadra i Franciska iz Milana. Osim toga ovlašten je bio za slučajeve Terama i Tarrisze iz Kopra te nekog događaja koji se zblio za vrijeme rata u okolini Castrifanchija. Oko ovih se procesa četiri dana pregovaralo u Zadru. Zanimljivo je vidjeti da se unutar njih spominje i Jakov Šubić, koji je u to vrijeme kraljevski admiral.²⁶³

Prigodom restitucija koje su Mlečani tražili od trogirске komune za brod koji su Trogirani oduzeli određenom Dandolu, zabilježeno je da je ambasador dobivao plaću od jedan i pol posto od ukupne vrijednosti potraživanja.²⁶⁴ Na taj način mletačka komuna osigurala se

---

²⁶⁰Listine V, str. 134. – 135. “(...)et Juliano regio commissario pro satisfatione damnorum(...)”(24. 7. 1409.)

²⁶¹Listine IV, str. 13.-14.

²⁶²Listine IV, str. 16. -17.

²⁶³Listine IV, str. 17.

²⁶⁴Listine IV, str. 182.

da će notari korektno izvršiti svoje poslanje jer im je i samima u interesu da se proces riješi u njihovu korist.

4.4.2. RESTITUCIJE KAPETANA ZALJEVA

U svibnju 1395. godine kapetan zaljeva poslan je da od Zadrana traži restituiranje imovine Bizarduma del Goto. U istoj ispravi naređeno mu je da nastavi u Trogir čiji su građani ubili dva mornara na brodu Andreje Tencha, a brod su odveli u Trogir. Reparacije je morao tražiti i od Omiša.²⁶⁵ Ista stvar vidljiva je iz isprave iz 1393. godine. Mletačko vijeće i dužd odbili su prijedlog vicekapetana zaljeva o uništenju Omiša jer ga smatraju prerizičnim, već traže od njega da mirnim putem traži reparacije, a ako ih Omišani ne bi prihvatili, neka s njima postupa kao s javnim gusarima.²⁶⁶ Kapetan zaljeva i njegov zamjenik, potkapetan zaljeva ovim putem pokazuju da su im načini djelovanja bili nešto širi nego su to kod ambasadora i nuncija. Prigodom odbijanja zahtjeva ovi službenici bili su ovlašteni direktno naplatiti dugovanja kao licencirani gusari. U tom smislu imaju prednost pred ambasadorima zbog fizičke sile koju mogu koristiti prema potrebi. Kapetan zaljeva i u 15. stoljeću dobiva iste zadatke. Dana 2. svibnja 1407. godine kapetanu zaljeva zapovijedano je prigodom patrola Jadranom otploviti do Raba i Zadra i tamo tražiti povrat dobara koje su im ukrali.²⁶⁷

Kao i susjedna kraljevstva koja je okružuju Venecija na isti način delegira komunama kojima trenutno upravlja kod rješavanja reparacija. Tako je na primjer 17. ožujka 1309. godine mletačka vlada naložila zadarskom knezu vratiti sve stvari Leonu Turtuividi iz Sirakuze. Povrat imovine tražila je udovica Cabula, Maimone i Massune, njegovi sinovi, preko prokuratora Sadona Traunija i Galfona Horesija, a pismo je ovlastio sicilski kralj Fridrik III (1272. – 1337.). Venecija je od Zadrana tražila isplate 40 libra velikih za banzonu koju su ukrali i još 30 mletačkih libara velikih za ukradeno žito.²⁶⁸ Godinu dana kasnije slična odluka poslana je i dubrovačkom knezu. 9. travnja 1310. godine. Dubrovčani su morali vratiti apulijsku barku sa svim teretom i stvarima koju je uhvatio Petar Laurendano.²⁶⁹ Slične odredbe vidimo u i pismima poslanima Bračanima 1339. godine. Komuni i knezu Brača naređeno je životinje koje su ukrali Splicanima vratiti, a ako ih nemaju, neka ispate 4 groša po grlu. Pismo gotovo istog sadržaja poslano je i 6. ožujka iste godine, s nadopunom da je rok za isplate jedan mjesec nakon

---

²⁶⁵Listine IV, str. 346.

²⁶⁶Listine IV, str. 316.

²⁶⁷Listine V, str. 96.

²⁶⁸Listine I, str. 235. – 236.

²⁶⁹Listine I, str. 247.

primitka pisma.²⁷⁰ Hvarskom knezu je krajem 1354. godine naređeno zaustaviti pljenidbu imovine Andriji Dobroslavovom s Hvara, koji je u to vrijeme bio utamničen u Genovi, jer ga mletački sud nije prepoznao kao krivca.²⁷¹

4.5. RESTITUCIJE CRKVENIH STRUKTURA

Osim svjetovnih vlasti, restitucije imovine zbog pljački mogle su tražiti i crkvene strukture. O tome svjedoči isprava iz 20. listopada 1311. godine. Izdana je u Veneciji a u njoj čitamo kako je Gabrijel, biskup Hvara i Brača, potvrdio da je od mletačkog dužda, primio 10 libara mletačkih velikih za „mnoge ozljede, prijestupe, pljačke i troškove.“ Za biskupa Gabrijela u ovom slučaju nastupao je Gentil, papinski legat. Uz njega na isplati u Rivoaltu prisutan je bio i „socius“ spomenutog biskupa, fratar Hugo de Monteflore.²⁷² Slučaj samostana sv. Kume i Damjana iz 1357. godine također daje uvid u proces naplata *crkvenih restitucija*. U Veneciju je 30. srpnja po ambasadorima magistru Napoleoneu i prokuratoru Desiderije poslano pismo ovjereno snagom pape Inocenta VI (1352.- 1362.). Sastoji se od dvaju dijelova. Prvi dio prijepis je Grgurovog izvještaja papi u kojem se tužio na pljačke, zarobljavanja i razaranja koje su počinili Mlečani, a drugi dio sama je papinska peticija. Iz pisma saznajemo da se je samostan razoren, „funditus subversa,“ stvari opljačkane, a monasi su odvedeni i utamničeni. Opat Grgur zatražio je od pape da se zauzme za njegovu stvar te da od Venecije izmoli reparacije – obnovu samostana i oslobođenje zarobljenih. Papa Inocent u Avignonu udovoljio je njegovim zahtjevima i napisao je pismo koje je poslao po spomenutim nuncijima. Ako pak se ovim zahtjevima ne bi udovoljilo, papa je zaprijetio crkvenim interdiktom i ekskomunikacijom.²⁷³

Crkvene institucije mogle su se naći i na drugoj strani ovog procesa kako pokazuje primjer ivanovaca iz polovice 13. stoljeća. Mlečani su od „militie Templi“ tražili namirenje imovine trgovaca iz Raba i Krka za pljačke koje su se dogodile „u ono vrijeme zapaljenja Senja.“ Za ove pljačke tražili su naknada od 5500 malih mletačkih denara. Za templare u ovoj ispravi nastupili su fratar Jakob de Turrisellis, fratar Vilim de Sonai, magistar reda, zatim su prisutni fratar Herman de Burgo, preceptor u Kampaniji i Markama i fratar Jordan, preceptor Vrane i Senja.²⁷⁴ U dva navedena slučaja kod traženja restitucija od strane crkvenih jedinica nastupio je sam papa koji je poslao svoje kardinale koji su nastupali u ime oštećenih. U

---

²⁷⁰Listine II, str. 33.

²⁷¹Listine III, str. 268.

²⁷²Listine I, str. 259. - 260.

²⁷³Listine III, str. 347.

²⁷⁴Listine I, str. 76 – 77.

spomenutim slučajevima to su bili magistar Napoleone i prokurator Desiderije, odnosno kardinal Gentil i fratar Hugo de Monteflore. U slučaju templara akteri restitucija bili su unutarnji službenici reda, magistri i preceptori. Tijek procesa, koliko je vidljivo iz priloženih izvora, pokazuje da je on isti kao i kod *sekularnih restitucija*. Prvo se naglašavalo tko je pokrenuo postupak, tko nastupa za oštećenog, odnosno tko ga licencira. Zatim se spominju glavni akteri, prepoznati kao Senjani, odnosno templari. Nastavlja se s detaljima kao što su vrijeme događaja i vrsta i vrijednost ukradene robe.

Kod slučaja hvarskog biskupa poznato je isplaćivanje duga, međutim kod drugih dvaju navedenih primjera to nam nije poznato. U slučaju templara Venecija je 5. kolovoza 1284. godine poslala Ivana Quirina kao opunomoćenika „meštru hrama jeruzolimskoga“ da od njega traži 5200 libara za štete koje su počinjene u Senju.²⁷⁵ Ova prilično siromašna isprava pisana je 36 godina nakon samih pljački, pokazuje da je u spomenutom razdoblju templarski red isplatio samo 200 od ukupnog duga koji iznosi 5500 libara. Nakon 36 godina Venecija je poslala svog poslanika direktno meštru reda, odgovornom za ponašanje njegovih podložnika, što pokazuje iste mehanizme kao što smo vidjelo kod sekularnih potraživanja. Proces isplate vodio se pred licenciranim ambasadorima i svjedocima. Jednak je i kod isplate biskupa Grgura, a isto se događalo i prigodom isplate Ivana Cresija de Jadra iz 1362. godine. U oba je slučaja novac isplaćivan ambasadorima, samo što su u prvom slučaju kardinal Gentil i fratar Hugo de Monteflore pripadnici crkvenih struktura, koji su vjerojatno djelovali po zapovijedima pape, dok u potonjem slučaju tu su ulogu preuzeli plemeniti Ivan pokojnog ser Gala, specijalni nuncij bana Nikole Zeca. Razlika je vidljiva u reperkusijama, kaznama koje su trebale stupiti na snagu u slučaju neisplate dugova. Papinsko pismo u slučaju neizvršenja potraživanja prijeti interdiktom i ekskomunikacijom za Veneciju i njezine podložne domene i za sve ljude pojedinačno.

4.6. ZAKLJUČNE NAPOMENE UZ POGLAVLJE

Pravo izdavanja i potraživanja restitucija za pomorske pljačke u 13. i 14. stoljeću na prostoru Jadranskog mora bile u rukama različitih službenika. Kod slučaja Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva za takve su procese bili zaduženi sam kralj i njegovi službenici. Najčešće je ovakve slučajeve rješavao ban. Njemu je upućeno daleko najviše slučajeva kod potraživanja restitucije, a i sami dalmatinski gradovi djeluju preko ove instance. Gradski knezovi i potestati dalmatinskih gradova u jednakoj su mjeri imali potrebnu pravnu snagu da se bave ovakvim

---

²⁷⁵Listine I, str. 138.

poslovima, pravo da svoju nepravедno oduzetu imovinu traže na način opisan u retcima gradskih statuta. Vidljivo je da su prigodom kraljeva izbivanja iz njegova dvora ulogu arbitara preuzimali najviši baruni kraljevstva, ugarski palatin i ostogonski nadbiskup. U drugom slučaju izbivanja kralja, poslovi restitucije pali su na leđa kraljice, koja je zajedno s palatinom ili banom rješavala ovakve slućajeve. Osim spomenutih vladarskih osoba za procese restitucije bili su ovlašteni i kapetan Zadra te uz njega poseban službenik „comissario pro satisfactione damnorum.“ Njega, doduše, nalazimo u samo jednom primjeru u osobi Julijana iz Apulije. Nastavak istraživanja u ovom smjeru dao bi više odgovora na prava i prerogative ove službe. Oćito je za ovakva pitanja bila zadužena cijela lepeza službenika, međutim naglasio bih da je banska uloga vodeća te su pisma potraživanja najćešće slana njemu.

Primjer prolaska mletaćkih plaćenika 1364. kroz Dalmaciju na putu za Kretu možda najbolje pokazuje određenu hijerarhiju u pregovorima oko restitucija. Prve žalbe koje su poslane na mletaćki dvor pisali su i licencirali gradski knezovi – Dubrovnika i Zadra. Za isti slućaj i iste gradove nešto kasnije nastupao je ban Nikola Zec, a na kraju u već poodmakloj fazi pregovorima se priključio i kralj. Još nam je jedan primjer iz 14. stoljeća indikativan u tom smjeru. Nakon što Dubrovćani nisu ispunili jedan zahtjev za restitucijama, Mlećani su se obratili banu, a kasnije i samom kralju. Dakle, vjerojatno je postojala neka hijerarhija koja je možda i sama po sebi logićna, no naravno, praktićni dio nije uvijek bio tako jednosmjernan. Osim navedenih poznati su i primjeri gdje kralj ili kraljica dirigiraju svojim vazalima da isprave pljaćke koje su se dogodile u području njihove vlasti, kao primjer ostrovaćkog kapetana. Analogiju u ovakvim načinom rješavanja restitucija nalazimo u susjednom Napuljskom Kraljevstvu.

S druge strane Venecija je imala svojstven sustav vladanja, a samim time i službenika. Uočava se da su tamo ambasadori bili ti koji su se nosili s ovakvim zahtjevima. Licencirao ih je od dužd i vijeće za posebne slućajeve. Jedan nam primjer ćak pokazuje da su imali pravo na 1.5% od uspješno završene restitucije. Drugi je slućaj u mletaćkom sustavu da se restitucije traže preko kapetana zaljeva. Ova funkcija ima dug popis prava i prerogativa od kojih je najznaćajnija slobodna uporaba sile, što znaći da je ovaj službenik kod odbijanja pismenog zahtjeva sam mogao naplatiti dug koristeći nasilje, robeći sve brodovlje optužene strane. Tijekom 14. stoljeća, a to je vidljivo i prije, restitucije su bile uvršćene u mirovne ugovore koji su minuciozno odrećivali na koji način se ovakvi slućajevi imaju riješiti. Također, naglašeno je da oni ne prekidaju stanje na terenu. Mir ili primirje i dalje se nastavljaju. Osim toga, ovi ugovori su zapravo potvrda i temelj slobodnoj trgovini koja je u ratnim sukobima otežana, a

usudio bih se reći i potpuno prekinuta. Kao neku zanimljivost naveo bih još da rješenja ovakvih slučajeva često ostaju izvan domašaja ovog rada. Vrlo su rijetki izvori kojima se potvrđuje neki primitak potraživanja. No, oni koji su nam poznati, pokazuju kako su to najčešće bile jednokratne isplate kod manjih dugova ili pak postavljanje poreza na trgovinu. Reparacije koje su završile kao osvetničke pljačke bile su vrlo rijetke i najviše dokaza za njih imamo sačuvano iz 13. stoljeća. Vezane su uz gradove, podjeljivane su ili cijeloj općini ili pak pojedinačnim osobama i njihovim nasljednicima. Budući da ovakve tipove restitucija, gdje se silom prevladavaju dugovi, između „velikih igrača“ nailazimo samo jednom i taj je slučaj Ivana Cresija bio ispravljen isplatom samo nekoliko mjeseci nakon njena provođenja.

5. ZAKLJUČAK

Pomorske pljačke u srednjovjekovnim diplomatskim dokumentima 13. i 14. stoljeća obilježene su nizom izraza, a sami akteri ovih pljački također su bili etiketirani na različite načine. Prevelike razlike između dokumenata iz 13. i onih iz 14. stoljeća zapravo i ne postoje. Najčešći izrazi u izvorima 13. stoljeća, a to su „dampnum“, „ablatus“, „capió“, te „offendo“ u 14. stoljeću su dopunjeni izrazima „molesta“, „dampnum“, „damnum“, „ablatus“, „sablatus“, „spogliato“, „excessus“, „miserata“, „sequestraro“, „aggressionē“, „derobo“, „praedor“, „capturus et retentionio“, „iniuria“ i drugima. Kako porast brojnosti izraza prati porast količine samih izvora možemo zaključiti da je ona rezultat očuvanosti izvornog materijala. I dok su izrazi kojima se označava sam čin pljačke na moru ujednačeni u svim vrstama izvora, etiketiranje aktera, krivaca ovisi o autoru i primatelju isprave. Konkretno na promatranom prostoru Jadranskoga mora, aktere na različite načina obilježavaju isprave emitirane iz Venecije, južne Italije ili pak iz gradova Dalmacije. Također vidljiva je razlika u nomenklaturi u izvorima bilateralne prirode i onima koji su služili prilikom „unutrašnje“ komunikacije između različitih razina vlasti. U mletačkim diplomama upućenim stranim predstavnicima vlasti, najčešće ugarskoj, aktere se najčešće označavalo „nacionalnim“ obilježjem, najčešće pripadnosti nekoj od gradskih komuna ili pak kao podanicima velikaških obitelji, a koji su priznavali suverenstvo Ugarsko – Hrvatskog kralja. U ispravama koje su služile za „unutrašnju“ mletačku komunikaciju koristili su se izrazi zločinac i pirata – „piratas“ i „malefactores“, a u jednom izoliranom slučaju i gusar – „cursarii.“ U izvorima emitiranim iz južne Italije i gradova Dalmacije ne prepoznavamo ovakvu podjelu. Nisu vidljive ni određene preferencije osim češćeg korištenja izraza „pirat“ uz „nacionalu“ etiketu počinitelja. U cijelom promatranom razdoblju nema razlike između pojmova pirat, gusar ili zločinac. Svi se oni u diplomatskim izvorima koriste u značenju pomorskog pljačkaša. Ova, uvjetno rečena

nomenklatura nasilja i pljački odnosi se jednako na pljačke koje se dešavaju na otvorenom moru, najčešće na frekventnim morskim putevima kao što je bio onaj ispred istočne obale Jadrana, ali izvori pokazuju da se pljačke dešavaju i na talijanskoj, zapadnoj obali Jadrana. Pljačke se dešavaju i u samim gradskim lukama, zatim prirodnim uvalama koja bi trebale biti zaštićene od prirodnih nepogoda i pirata, a istim se izrazima obilježavaju i pljačke otoka i gradskih distrikta uz obale mora.

Konzultirani narativni izvori, Historija Salonitana i Opsada Zadra piratstvo također prepoznaju na gore naveden način. Dok su same mehanike piratstva u diplomatskim i narativnim izvorima jednake, uloga piratstva u samom tekstu narativnih izvora nešto je drugačija. Kako je ova vrsta narativnih izvora u principu pisana prema zadanim pravilima, piratstvo je u samom tekstu ovih isprava prvenstveno imalo ulogu demonizacije zajednice koja se bavi pomorskom pljačkom. Vojni sukobi koji su u centru pažnje ovih narativa pokazuju kako je pljačka sastavni dio ratovanja u srednjem vijeku, što dodaje još jednu dozu konfuznosti u ionako prilično zbunjujuću terminologiju pomorskih pljačkaša.

Gusarstvo, fenomen često izjednačavan s piratstvom u svojoj je osnovi upravo njegov antipod. Za razliku od pirata, gusari su za svoje djelovanje bili sankcionirani od strane neke vladarske osobe i bili su mehanizam njezine vlasti nad pretendiranim morskim prostorima. Promatrani geografski okvir – Jadransko more, u promatranom razdoblju svojataju dvije jedinice – Venecija i Ugarsko – Hrvatsko Kraljevstvo. Obje su izgradile gusarske sustave od kojih se mletački temelji na snažnoj mornarici predvođenoj na Jadranu kapetanom zaljeva, kojeg slijedi plejada kapetana brodova, „suprakomita“ i podložnim gradovima koji su vlastitim snagama morali braniti svoje morske prostore u ime Venecije. Dok se sustav Ugarsko – Hrvatskog Kraljevstva temeljio na Admiralskoj jurisdikciji. Admiral glavni zapovjednik kraljevskih pomorskih snaga kojeg slijedi njegov zamjenik i kapetani pojedinačnih brodova. Glavna zadaća obaju gusarskih sistema bila je borba protiv pljačkaša i održavanje sigurnosti mora, osiguranje mirne plovidbe.

Nadoknade pokradenih dobara, restitucije najčešći su nastavak pomorskih pljačaka. Izdavanje isprava ovakvog tipa provodile su vlasti na svim razinama vlasti. U Ugarsko – Hrvatskom Kraljevstvu pravo izdavanja ovakvih isprava imali su gradski knezovi, Hrvatski ban, Kralj i ostali službenici koji sudjeluju u upravljačkom sustavu kraljevstva. Valja naglasiti da je daleko najveći broj ovakvih isprava izdao i zaprimio Hrvatski ban.

Mletački sustav naplate dobara sastojao se od poslanika, notara, poklisara, koji su bili licencirani od dužda i vijeća za posebne slučajeve. Jedan nam primjer čak pokazuje da su imali pravo na 1.5% od uspješno završene restitucije. Drugi je slučaj u mletačkom sustavu je da se restitucije traže preko kapetana zaljeva. Ova funkcija ima dug popis prava i prerogativa, od kojih je najznačajnija slobodna uporaba sile. Što znači da je ovaj službenik prilikom odbijanja pismenog zahtjeva sam mogao naplatiti dug koristeći nasilje, robeći svo brodovlje optužene strane.

6. SUMMARY

In this thesis the author examines the problem of piracy and corsairing in the eastern Adriatic coastline during 13th and 14th century.

The primary goal was to determine what kind of acts fell into the category of piracy and defining the mechanism of the act itself – where and how the violent acts took place and who were the subjects involved. Another important topic discussed was how the loot got stolen and how the value of these goods was determined. The problematics of nomenclature of these acts and perpetrators was argued by locating different phrases for maritime assault in sources of diplomatic and narrative nature.

Corsairs and corsairing, often acceded to piracy, but being its counterpart, was approached from a different angle. After a brief overview of prerequisite legal development, the author points out that corsairs were nautical men licensed by the sovereign and served as a mean of transferring and expanding the sovereign's authority over the seas. Following this, the author gives a analysis of two frictional corsairing systems: Adriatic – Venetian, being led by the captain of the Gulf, and admiralty system appropriated by Hungarian – Croatian Kingdom.

Maritime violence more often than not ends up in medieval court. Judicial dispute in which one side demands payment of stolen goods is called restitution. The author provides an insight of how these lawsuits or pleas took place on a hypothetical level, as cited in early 14th century Statutes of Zadar. The author provides an overview of preconditions that were needed for the restitution to be valid and shows a compendium of instances who had the right to issue the restitution diplomas during 13th and 14th century.

7. BIBLIOGRAFIJA

IZVORI:

Branimir Glavačić, Vladimir Vratović, Damir Karbić, Miroslav Kurelac, Zoran Ladić, *Obsidio Iadrenses / Opsada Zadra*, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 54. Scriptores VI: Zagreb: HAZU, 2007.

Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae - Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. I, II, III, IV, V, VI, VII.

Historia Salonitana: Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika / Toma Arhiđakon; predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić; povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol; studija Toma Arhiđakon i njegovo djelo Radoslav Katičić. Split: Splitski književni krug, 2003.

Legende i Kronike, ur. Vedran Gligo i Hrvoje Morović, Split: Čakavski sabor, 1977.

Ljubić, Šime. Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike. Sv. 1, MSHSM 1 (1867), sv. 2, MSHSM 2 (1870), sv. 3, MSHSM 3 (1872), sv. 4, MSHSM 4 (1874), sv. 5, MSHSM 5 (1875).

Zadarski statut. Uredili i preveli Josip Kolanović i Mate Križman. Zadar: Ogranak Matice hrvatske, Hrvatski državni arhiv, 1997.

Zadarski mir: 18. 2. 1358. – 18. 2. 1358. : o 650. obljetnici. Prijevod Milenko Lončar, ur. Larisa Grnčić – Simeunović, Srećko Jelušić, Milenko Lončar, Vladimir Skračić, Josip Soptam Ante Uglešić. Zadar: Sveučilište, 2008.

LITERATURA:

Begonja, Sandra. "Srednjovjekovno djelo Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra kao povijesni izvor za prikaz vojnopomorske moći Venecije u 14. stoljeću." *Povijesni prilozi* 47 (2014), 1-139.

Buenger Robbert, Louise. "A Venetian Naval Expedition of 1224," u *Economy, Society, and Government in Medieval Italy: Essays in Memory of Robert L. Reynolds*, ur. D. Herlihy, R. S. Lopez and V. Slessarev, 141 – 151, Kent: Kent State University Press, 1969.

Castellani, Erazmo. "Paolo Sarpi, the Absolutist State and the Territoriality of the Adriatic Sea" (priopćenje sa znanstvenog skupa Sovereignty, Subjecthood and Spaces of Governance in Legal and Intellectual Discourses, Durham, 23. listopada 2015.), 1 – 17.

Chyette, Frederic L. „The sovereign and the Pirates 1332.“ *Speculum* 34, br. 1 (1970), 40 – 68.

Daxecker, Ursula i Brandon Prins. „Insurgent of the Sea: Institutional and Economic Opportunities for Maritime Piracy.“ *The Journal of Conflict Resolution* 57, br. 6 (2013.): 940 – 965.

De Groot, Olaf, Mathew D. Rablen i Anja Shortland. „Gov-aargh-nance: Even Criminals Need Law and Order.“ Working paper 11-01. UK-Middlesex: Brunell University, Centre for Economic Development and Institutions: 1 - 34.

De Vivo, Filippo. "Historical Justifications of Venetian Power in the Adriatic." *Journal of the History of Ideas* 64, br. 2 (2003), 159 – 176.

Elias, Norbert. *O procesu civilizacije*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 1996.

Grbavac, Branka. "Prilog proučavanju životopisa Zadarskog plemića Franje Jurjevića, kraljevskog viteza." *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22 (2004), 35 – 54.

Grbavac, Branka. „Zadarski plemići kao kraljevski vitezovi u doba Ludovika I. Anžuvinca.“ *Acta Histriae* 16. br. 1 – 2 (2008.), 89 – 116.

Hastings, Justin. „Geographies of State Failure and Sophistication in Maritime Piracy Hijackings.“ *Political Geography* 28, br. 4 (2009.): 213 – 223.

Ivić, Nenad. *Domišljanje prošlosti*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1992.

Jablonski, Rayan S. i Steven Oliver. „The Political Economy of Plunder: Economic Opportunity and Modern Piracy.“ *The Journal of Conflict and resolution* 57, br. 4 (2013): 682 – 708.

Katele, Irene B. „Piracy and the Venetian State: The Dilemma of Maritime Defense in the Fourteenth Century.“ *Speculum* 63, br. 4 (1988): 865 – 889.

Katičić, Natko, *More i vlast obalne države*. (Zagreb: JAZU, 1953).

- Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1976.
- Klaić, Vjekoslav. "Admirali ratne mornarice hrvatske" *Vjestnik Kraljevstva hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga Zemaljskog arkiva* 2 (1900), 32 – 42.
- Klaić, Vjekoslav. *Povijest Hrvata II*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1980.
- Lane, Frederic C. "Merchant galleys, 1300 – 1334: Private and Commercial Operations," *Speculum* 38, br. 2 (1963), 179 – 205.
- Lane, Frederic C. *Venice. A Maritime Republic*. Baltimore - London: Johns Hopkins University Press, 1973.
- Lane, Frederic C. *Povijest Mletačke Republike*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007.
- Lher, Peter i Hendrick Lehmann. „Somalia – Pirates' new Paradise.“ U *Violence at Sea: Piracy in the Age of Global Terrorism*, ur. Peter Lher. New York: Routledge, 2007. 1. – 22.
- Maštrović, Vjekoslav. *Posljednji pirati na Jadranskom moru*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1983.
- Matijević – Sokol, Mirjana. „Izdavanje povijesnih izvora.“ *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 17 (2000), 181-184.
- Muir, Edward. *Civic ritual in Renaissance Venice*. New Jersey: Princeton University press, 1981.
- Murphy, Martin N. *Small Boats, Weak States, Dirty Money: Piracy and Maritime Terrorism in the Modern World*. London: Hurst and Company, 2008.
- Novak, Grga. *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća I*. Split: Marjan tisak, 2004.
- Ong – Webb, G. Gerard. „Piracy in Maritime Asia; Current Trends.“ U *Violence and the Sea: Piracy in the Age of Global Terrorism*, ur. Peter Lehr. New York: Routledge, 2007: 37 – 95.

Ormerod, Henry K. *Piracy in the Ancient World*. Liverpool: The University Press of Liverpool, 1924.

Pham, Peter J. „Putting somali piracy in context.“ *Journal of contemporary African Studies* 28, br. 3. (2010.), 325. – 341.

Pirenne, Henry. *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*. Split: Marjan tisak, 2005.

Sohmer Tai, Emily. „The Case of Sologrus de Nigro.“ *Mediterranean Historical Review* 19 br. 2 (2004.), 34 – 70.

Sohmer Tai, Emily. „The legal Status of Piracy in Medieval Europe.“ *History Compass* 10 br. 11 (2012.), 838 – 851.

Tunca, Tunay I. i Qiong Wu. „Fighting Fire with Fire: Commercial Piracy and the Role of File Sharing on Copyright Protection Policy for Digital Goods.“ *Information Systems Research* 24, br. 3 (2013): 436 – 453.

Vokić Žužul Marina i Božena Bulum. „Pravo mora u Sredozemlju tijekom povijesti.“ *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 4, br. 5 (2017), 47 – 80

Young, J. Adam i Mark J. Valencia. „Conflation of Piracy and Terrorism in Southeast Asia: Rectitude and Utility.“ *Contemporary Southeast Asia* 25, br. 2 (2003.): 269. – 283.

INTERNETSKA STRANICE

<https://www.icc-ccs.org/>(13. lipanj 2018.)

<https://hampton.gov/2008/Blackbeard-Pirate-Festival> (13. lipanj 2018.)

<http://www.robert-louis-stevenson.org/richard-dury-archive/films-rls-treasure-island.html> (9.6. 2018)